

IRODALMI SZEMLÉ

LXVI ■ 2023 ■ 12

ÁRA: 2,50 € / 1100 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 2,00 € / 900 FT

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXIV. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA**
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
- FŐMUNKATÁRSÁK:
CSANDA GÁBOR, **GREDEL LAJOS**,
N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ,
TŐZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA,
DARVASI FERENC, JUHÁSZ TIBOR,
NAGY HAJNAL CSILLA, PLONICKY TAMÁS,
SZALAY ZOLTÁN
- SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11
BRATISLAVA
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

SZÁMUNKAT A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM
DIÁKJAINAK MUNKÁIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

Lapszámunkban a Magyar Képzőművészeti Egyetem képregény tanszékén működő összetartó, együtt gondolkodni és alkotni tudó diáktársaság munkáit közöljük. A csoportot Suplicz Gergely, Dicső Eszter Nóra, Bíró János, Öllinger Péter Zoltán, Lebeda Dániel, Czár Anna, Kincses Flóra és Laviv Laura alkotják. A diákok nem egy mester tanítványai, vegyülnek a Szurcsik-, Somorjai-Kiss-, Madácsy- vagy Berentz-diákok. Nagyon valószínű, és kívánjuk is, hogy valamilyen formációban megmaradjon ez a csoport az egyetem elvégzése után is, és találkozzunk majd a tevékenységükkel.

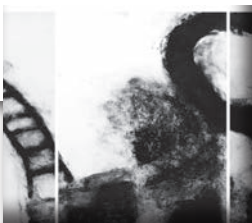
A CÍMLAPON: SUPLICZ GERGELY, MA BORT ISZOM,
LINÓLEUMMETSZET, 50x70 cm, 2021

ÖLLINGER PÉTER ZOLTÁN, PANELERDŐ,
SZITANYOMAT, 100x70 cm, 2023

BÍRÓ JÁNOS, VONÁS, LINÓLEUMMETSZET, 60x70 cm, 2021

- 3 ANDRÉ FERENC: CSUKLÁSGYAKORLATOK (PARTI NAGY LAJOS 70)
- 7 SZÁSZI ZOLTÁN: HÁBORÚ HÁNYADIK NAPJA LESZ (VERS)
- 9 VARGA IMRE: EGY ERKÖLCSI REALISTÁNAK; PORTRÉ; SZÉTDARABOLT VERSMONDATOK (VERSEK)
- 15 VARGA IMRE: SZIGET A HOLDRÓL (PRÓZA)
- 18 MOLNÁR DÁVID: ITATÓ; VÁRJUK; PRÉS (VERSEK)
- 21 URBÁN ANDREA: MISZTIKUS ÉRZÉKISÉG. FODOR ÁKOS EROTIKUS VERSEI (TANULMÁNY)
- 34 FELLINGER KÁROLY: HÉTKÖZNAPOK; CAPRICCIO (VERSEK)
- 36 TÓTH LÁSZLÓ: „SZEMÉTDOMBI” HISTÓRIÁK. SZÉLJEGYZETEK - ELSZELELT ESZTENDŐKHOZ (1982) (NAPLÓRÉSZLETEK)
- 48 GUBIS ÉVA: LÉPJ BE A TÖRTÉNET TÁRÓJÁBA. BESZÉLGETÉS N. TÓTH ANIKÓVAL A *SZALAMANDRA MOSOLYA* CÍMŰ REGÉNYÉRŐL
- 54 BARNA LÁSZLÓ: „MŰFORDÍTÓK CSAK KÖLTŐK LEHETNEK”. SZABÓ LŐRINC ISMERETLEN KÉZIRATA A FORDÍTÁSRÓL (TANULMÁNY)
- 77 JUHÁSZ TIBOR: BEHÚZÁS XII. HÓ (PRÓZA)
- 78 PÉNZES TÍMEA: VISKY ANDRÁS *KITELEPÍTÉS* CÍMŰ KÖTETÉRŐL (TANULMÁNY)
- 88 BAKA L. PATRIK: TESTVÉRISÉG. KISS OTTÓ: *A BÁTYÁM ÖCCSE*. BARANYAI (B) ANDRÁS RAJZAIVAL (KRITIKA)

96 SZERZŐINK

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET“
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

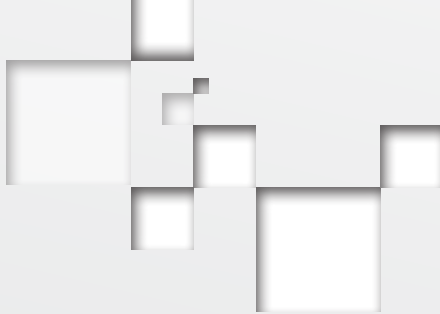
 **KULT
MINOR**
FOND NA PODPORU KULTURY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

■ NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 170. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 2,50 €. MAGYARORSZÁGON: 1100,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 12,- €, EGY ÉVRE 23,50,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 5500,- FT, EGY ÉVRE 10.500,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ DECEMBER/2023 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET“ ■ (EV 153/08). ■ SPOLOK IRODALMI SZEMLE EGYESÜLET ■ ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ■ REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ■ ADRESA VYDAVATELSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATELSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATELSTVO A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. ■ PARTNER: SPOLOK IRODALMI SZEMLE EGYESÜLET ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 170. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 2,50 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 12,- €, NA ROK: 23,50,- €.

BÍRÓ JÁNOS, IRBISZ, LINÓLEUMMETSZET, 60x70 cm, 2023

ANDRÉ FERENC

CSUKLÁSGYAKORLATOK

PARTI NAGY LAJOS 70

– *dumpfolatok* –

alvó szövegek a jéghideg torokban.
kékplakátmagányban ázó Z-jelek.
élve hagytak, de ez koporsóillat.
csahol már vérebed.

*

surrog a tompa grafitnesz
nyála lecsordul a lapra
hogyha a földbe se illesz
hogy könyörögj magasabbra
zubbnyodat ma a versből
nyújtja az ördögi kényszer
szádra kihabzik a tejföl
nem bírod el nevetéssel
mars ki a hópuha ágyból
indul a hajnali torna
álmod csöppen a szádról
járásod ha botorka
tartja a lábad a ritmust
hajlik a barbijóga
és hogy a kertet is átfusd
eddzél a kardióra
s hogy felugorjon a lázad
nyelveden az esti kréta

fürge verejték áztat
szép szavaid maradéka
nyeld le a verstani horgot
mutasd nekünk is hogy kell
döntsd meg a régi rekordod
indul az angyalstopper

*

reszket a bokor mert reszketek én is el- elgurult előlem pizsamám ölel csak ágyam is közös már nem enyém párnám sem ennyi vagyok csupán amiket osztanak ha zord bűnös vagyok én éjjel ha ordítok így vergődöm vadul gyűlik a bánat mint elromlani jöttem én nem is létezem	mi mást is tehetne vonási tünetbe kicsiny kis gyógyszerem hazám egy kórterem dúlják a poloskák csak tüskés borostám s alkalmi pofonok büfézni osonok veszettül utálnak befogják a számat gyógyulni nem divat vértóba éji vad megy mint az egyszeregy csak mikor reszketek

SZÁSZI ZOLTÁN

HÁBORÚ HÁNYADIK NAPJA LESZ

*(egy régi kedves, karácsonyi angol népi mondóka mintájára,
szomorúbb időkben)*

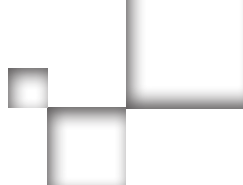
Háború 577. napja van,
köszönt és minden jót kíván
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

Háború 578. napja van,
köszönt és minden jót kíván
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

Háború 579. napja van,
köszönt és minden jót kíván
három sírnál himnuszt játszó tábori zenész,
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

Háború 580. napja van,
köszönt és minden jót kíván
négy elnyűtt szanitécnő,
három sírnál himnuszt játszó tábori zenész,
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

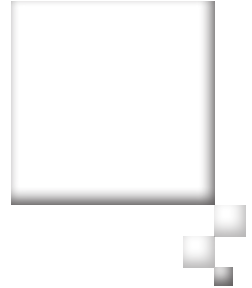
Háború 581. napja van,
köszönt és minden jót kíván
öt részeg altiszt,
négy elnyűtt szanitécnő,
három sírnál himnuszt játszó tábori zenész,
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

Háború 582. napja van,
köszönt és minden jót kíván
hat olajsáros tankista,
öt részeg altiszt,
négy elnyűtt szanitécő,
három sírnál himnuszt játszó tábori zenész,
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

Háború 583. napja van,
köszönt és minden jót kíván
hét zsinóros agg admirális,
hat olajsáros tankista,
öt részeg altiszt,
négy elnyűtt szanitécő,
három sírnál himnuszt játszó tábori zenész,
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

Háború 584. napja van,
köszönt és minden jót kíván,
nyolc mesterlövész,
hét zsinóros agg admirális,
hat olajsáros tankista,
öt részeg altiszt,
négy elnyűtt szanitécő,
három sírnál himnuszt játszó tábori zenész,
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

Háború 585. napja van,
köszönt és minden jót kíván,
kilenc tábori pék
nyolc mesterlövész,
hét zsinóros agg admirális,
hat olajsáros tankista,
öt részeg altiszt,
négy elnyűtt szanitécnő,
három sírnál himnuszt játszó tábori zenész,
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

Háború 586. napja van,
köszönt és minden jót kíván,
tíz kilyukasztott ejtőernyős,
kilenc tábori pék
nyolc mesterlövész,
hét zsinóros agg admirális,
hat olajsáros tankista,
öt részeg altiszt,
négy elnyűtt szanitécnő,
három sírnál himnuszt játszó tábori zenész,
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán

Háború 587. napja van,
köszönt és minden jót kíván,
tizenegy sápadt besorozott,
tíz kilyukasztott ejtőernyős,
kilenc tábori pék
nyolc mesterlövész,
hét zsinóros agg admirális,
hat olajsáros tankista,
öt részeg altiszt,
négy elnyűtt szanitécnő,
három sírnál himnuszt játszó tábori zenész,
két vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán

Háború 588. napja van,
köszönt és minden jót kíván,
tizenkét ugribugri haditudósító
tizenegy sápadt frissen besorozott,
tíz még vérző kilyukasztott ejtőernyős,
kilenc éhes tábori pék
nyolc kötőhártya-gyulladásos mesterlövész,
hét zsinóros agg elhülyült admirális,
hat olajsáros káromkodó tankista
öt részeg elbaltázott altiszt,
négy elnyűtt régen szépek voltak szanitécnök,
három sírnál himnuszt is hamisan játszó tábori zenész,
két tegnaptól vak utász és
egy halott megfigyelő a csupasz körtefán.

Háború hányadik napja lesz,
mikor köszönt és minden jót kíván...

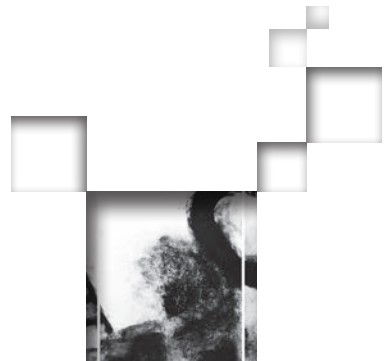

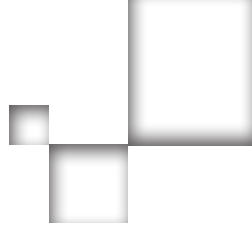
VARGA IMRE

EGY ERKÖLCSI REALISTÁNAK

Holott sebesednél,
szlovmagy vitéz lennél –
szarral színig a lövészárkok.
S nincs hang, vox humána,
mert a nagy kloáka
mellett billeg ipari tájunk.
Ím ez a tartalom,
megtaláltad, hát csak szagold!
Mert nem csatatér az,
népek latrinája.
Mindegy félhold,
vagy kereszt néz le rája.
A valóság: realizmus.
Ez a se hal, se hús
esztétika.
S mert épp te takarod
(jócskán-ócskán), ami valóság,
bizony kilóg vasalt
nadrágodból a lóláb.
Nagyon közösségi, haj,
az a tartalom, melynek vitéze,
ha szólni kell,
kussol, ötöl-hatol.
Vagy épp hogy hallgat.
Az erkölcsi realisták
maguknak így aratnak.
Feszíts csak, önjelölt vitéz!
Ürülékszagú körben a vidék.
Harc ideje van,
most ezt mondikálod.
Csak bátran, hadnagy urunk,
rohamra, tram trá, trotty-rotty,
vár rád a bűzös futóárok.

(1980)

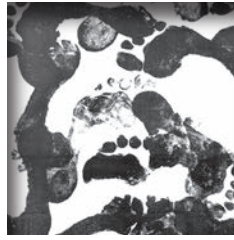
PORTRÉ

Jó ismerősöm volt, lett Pozsonyban
ivócimborám, s talán barátom,
sőt tanítványom is, amíg fogékony
volt másokra is.
Z.-házy predikátummal jelent meg
verseskötete pár éve.
Hja, kismemesi múltja emlékezete!
Amikor már elitta ingét-ingatlanát.
Minden vele, benne inog.
Rembóból részeg Sajó!
Fogatlan száj, kásás beszéd,
kényszeres pislogás, pecsétes, gyűrött,
húgyszagú nadrág,
a bokája fölött kalimpál rojtosan,
miközben felénk caflat.
Napokig nálunk lakott.
Reggeli előtt kedvcsinálót követel.
A szesz kazán kisüstitől lobog.
Az áldozat szerepét alakítja
folyton. Unalmas. Ripacs.
Ez az árnyék vetült
szentjeire, akikről régebben
felejtős verseket írt.

A derű, akár a novával kevert cement –
megkötött benne. Piktör haverja
utcára lökte egy undormány polár kabáttal;
háljon a ligeti padon!
Poész társához meg Pesten járván,
vidékre *kimenni* átall,
úgymond, mert utálja a hasis szagát,
s volt barátja meg füvezik folyton.
Így maradt rám kéretlen küldeményként.
Ő, aki Pálinkázott Petrivel,
ivott Cseh Tamással,
Tandorival lőrét kortyolt a Vízivárosban;
meg-meglegette
foltja a zsákot. Ahogy ő szeretné,
majd mellszobrot róla
egy kisvárosi térre?
Két kortárs verklis mellé
félnótás harmadiknak?
Odáig tántorogva?
Odáig kicsoda kísérje?

SZÉTDARABOLT VERSMONDATOK

Vörösmartysan (is)

Keresem. Hiába. Nem találok.
Aki volt, voltam: kőhalom, várrom.
A nevem már: moha zöldje
sziklabércen, a birson, a hárson.
Ködképek, csontból torlaszok
csontváz-barikádok.
Hol ültem én, míg a
jelenemre vártam,
jelemre vártam.
Hol lehettem,
merre jártam?

De mennyi napfény,
mennyi nyár
egy vézna téli éjszakában!
Szavakból kibúvó
zöld hajtások *az éji homályban.*
És mennyi romlás, hány kudarc
e kifosztott világban!
És hány szép jel a hó alól,
hány fényjel az éhes szó alól.

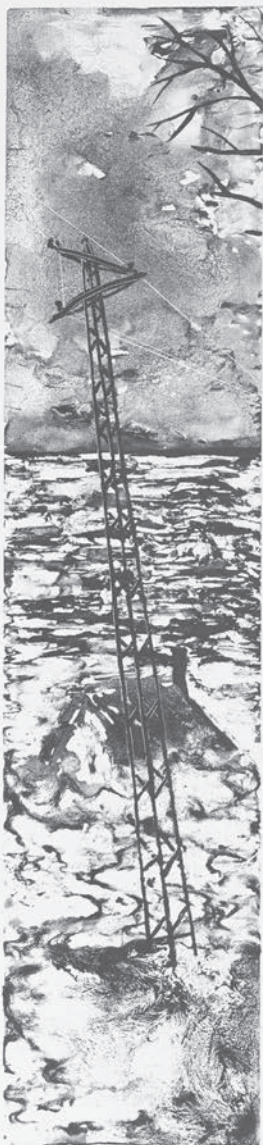
Mire vártam? Kire vártam?
Idegenben is: csak itt jártam.
Kísértetként e hazában.
S most polgárként is hazátlan.

Szétdarabolt versmondatok;
akár körben az ország.
Kimondhatatlan
szégyen, indulatok.
Ódák helyett éjszaka fogcsikorgás.
Helyettem mindig volt más.

Akadt az utcán, a ponyván hány
nyegle, hány édes, hány *formás*.
Az igaz szó helyett csak trehány
dib-dáb, kis magyar botorság.

Csak mondja a sok szómenéses,
mondják és naponta mondják...
Darabokban a versmondatok,
és tél és hó, s didereg az ország.

ÖLLINGER PÉTER ZOLTÁN, HALMAZÁLLAPOT, SZITANYOMAT, 100x70 cm, 2023

VARGA IMRE

SZIGET A HOLDRÓL

Mint egy látomás. Deszkából készült irányjelző tábla az álomikrás táj előtt, egy hatalmas fa törzsének döntve, s nyílszerűen mutat a rápingált helyszín felé: Tábor.

Vajon milyen tábor?

A filmkockákon alig felismerhetően Duka Zólyomi Árpád, Dobos László, Czine Mihály, Bankházy Károly, a többnyire rossz tartású fürdőruhás lányok, Bába Iván, Kiss Mihály, aki épp a nyári ifjúsági találkozó feliratú tábori fecskés zászlót vonja fel, a szegény vándormadár feje viszont nem az ég felé, hanem a sziget zöldjére néz, mintha lebukóban lenne, hiába húzzák-vonják fölfelé erős ifjú kezek; s hejába a magyaros Miskabajusz; váltás: a táborba bebicikliző Geönczeöl Gyula széles vigyora, aki később Amerikába költözik, nyilván kevésbé vidáman; Gágyor Péter és a felesége, Ildikó, a szép arcú Agócs Vali, Duray Miklós (fürdőnadrágban), panyókára vetett zakóval Tolvaj Bertalan, Tőzsér Árpád sildes sapkában, rövid ujjú ingben, meg a cigarettára és dalra gyújtó Dobos László; a vasút-közeli falusi büfé, a Garamba lábukat lógató fiúk és lányok, az olvashatatlanul ikrás, homályos faliújság, (hiába állítom meg a filmet, a szöveg kibetűzhetetlen), kenyérszeletelés, a bográcsban fővő gyanúsán zavaros étel, az égig lobogó tábortűz és ellenpontként a földre lerogyó fecskés tábori zászló.

Ennyit mutattak a képek. Egy hosszú hét egymás mellé torlódó filmkockái.

Én pedig akkortájt két szerelem között valék. Vali már nem, Erzi még nem. Ültem órákig a fűvön, a sátor előtt és bámultam a sziget fái fölött az eget. *Lenni vagy nem lenni?* mormoltam búsán.

Egy napot ide legalább a korabeli krónikából, mondjuk, legyen: július 25. péntek: A Szigeten az ifjúsági mozgalomnak, a csehszlovákiai magyar fiatalok társadalmi helyzetének, feladatainak és programjának szentelnék a napot. A vitaindítót Duray Miklós tartotta volna. Ám a kánikula áthúzta a terveket. Majdnem mindenki a folyó partján lebzsel. Se síppal, se dobbal nem lehet összerelni őket. Kit érdekel ilyen kutya melegben a jövő. A jövőnk. S főleg a beszéd! Tenni kéne inkább. De mit?

Négy fiatal költő és író önmaga szórakoztatására még közös játékot is rögtönzött: „felépíteték” és „megrendezték” a *Wukuva tó* tárlatát, vagyis a leapadt Garam jobb partján maradt iszapos tó környékén természeti kiállítást hoztak létre, jobbnál jobb, bizarr ötletekkel. A jelzők nem engem minősítenek, hanem inkább a tudósítót, későbbi antológiás társunkat, Németh Istvánt. (A *Wukuva tó* megnevezés az „alkotók” *Wurczell Gábor*, *Kulcsár Ferenc*, *Varga Imre* és *Tóth László* névbetűiből alakult ki.) Lett is a happeningünknek sikere: a tábori (fali)újságra, az Arcátlan Harsonára még kritika is felkerült róla Lacza Tihámér tollából. Amikor az eseménynek imígyen híre kelt, a táborozók kisebb-nagyobb csoportokban láboltak át a folyón, hogy ők is

megcsodálják a természeti vagy inkább műtárgyakat, a *természetes érzetet*, és jóízűen neveessenek a vaskos, öngúnyoló ötleteken.

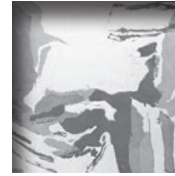
1969. július huszadikán este (20 ó 17 p), amikor talán éppen a holdat bámuljuk az egyik legfontosabb történelmi pillanatban az Apollo-11 küldetése során, ugyanis Neil Armstrong, a tervezett leszállási helytől mintegy 6,5 kilométerre az *Eagle* (Sas) névre keresztelt holdkomp fedélzeti ajtáján kilépve a Hold felszínére huppant, és a következőt mondta: *Kis lépés az embernek, de hatalmas ugrás az emberiségnek.*

A szigeten játszóké egyike pedig olyan erővel dobta el egyszer a labdát, hogy elindult süvívte a Hold felé. Armstrong napokkal később bosszúsan nézte a feléje úszó lassú lasztit, s azonnal jelezte a NASA-nak, hogy mi történik. S kérdezte is nyomban: mi legyen a teendő. Dobb csak vissza nekik, *dear Neil!* Hadd lássák, a szlovákiai magyar bojok és görlok, hogy lélekben velük vagyunk. Imígy az amcsik! Csakhogy a labda nem ért vissza a szigetre. A táborozás ideje alatt biztosan nem.

Talán ugyanazon a *holdas* estén hangzottak el Tözsér Árpád furulyáján a gömöri betyárdalok és rabnóták is. De aligha a holdra szállás tiszteletére. Inkább talán az Iszomfalváról lehozott mámor hatására.

Tehát az V. Nyári Ifjúsági Találkozó. Kéménd. Alig fél évvel azután, hogy az egyetemista Ján Palach a prágai Vencel téren felgyújtotta magát, miután a Husák-rezsim legitimálta a szovjet csapatok csehszlovákiai jelenlétét. Zdeněk Mlynář visszaemlékezése alapján tudható, hogy a prágai várban az ekkor ülésező Központi Bizottság éppen a Szovjetunióval való teljes behódolást szövegezte, mikor értesültek a tragédiáról. Helena Rašková, az ismert orvosnő felállt és szégyenét fejezte ki a *kommancs* bizottság munkája miatt, ám a bűnbánó tagot a sztálinisták „leugatták”. „A halál, Palach halála, amely a következő napokban az egész nemzet lelkiismeretét megrázta, egyáltalán nem érintette azokat, akik itt ültek és mindezért felelősek voltak.”

Bár csak szűk év telt el a Varsói Szerződés csapatainak bevonulása után, ekkor még együtt a Szigeten mindenki, aki később szembekerült. Az ügynökök, az üldözöttek, a haszonlesők és áldozatok, majdani besúgók és besúgottak. Szerkesztők és az irodalomból kiábrándultak, kieb-rudáltak. A népi sarjak és a modernek. Volt igazak és leendő gazok. A Magyar Ifjúsági Szövetség országos végrehajtó szervének még Duray Miklós a vezetője, de közeli az idő a novemberi bel-ügyminiszteri betiltásig. Dobos László január elseje óta a szlovák kormány tárca nélküli minisztere, köszönhetően az „emberarcú” politikai mozgalomnak, de csak 1970. április 28-ig maradhat e rangban. Mellette van a szigeten titkára, Tolvaj Bertalan is. Ekkoriban gyakran hallható köre-

inkben a vicces kérdés: Tudod-e, hogy mér' nincs a Dobosnak tárcája? Hát mer' Tolvaj a titkára. Hehe!

Rácz Olivér ekkor már miniszterhelyettes a szlovák oktatásügyben, öt évvel később pedig a kultúráéért felelős minisztérium helyettes vezetője. Ő nem jött el a táborba; hanem a helyettesét küldte maga helyett. Micsoda, hogy helyettes helyettese?! Nagy lett emiatt a *tiszteletlenség* miatt a táborozó ifjak között a morgás, felzúdulás. A kiküldött *újdondász* szóvá is teszi tábori tudósításában. Rácz vagy nyaralt éppen, vagy pedig nem akart dudás lenni abban a csárdában, ahol – még – Dobos is fújta a magáét. Akkori tárca nélküli miniszterünk szigeti előadásában átgondoltságról, nemzetiségi programról beszélt, pedig akkoriban már a magamfajta pelyhedző állú is tudta, hogy az orosz megszállás utáni husáki rezsim nem kedvez semmiféle politikai átgondoltságnak, értéknek. S az ötvenes években „burzsoá nacionalizmusa” miatt börtönbe került Husákról épelméjű magyar nem hihette, hogy kommunista főtitkárként a nemzetiségi ügyek támogatója lesz. Akkor már egy politikában fuldokoló, hazug, levegőtlen országban éltünk. Ha megemeltél egy követ a folyóparton, az alatt is politikust találtál.

S lám, itt, a kéméendi szigeten véglegesült versantológiánk, az *Egyszemű éjszaka* névsora. Németh István, aki a csapatunk legidősebbje volt, s akinek a táborról írt riportját most újra elolvastam, nagy becsvággal szervezte a szigeti ifjakat. Ahogy a korábbi Vetés csoport verseit is ő gyűjtötte össze utazgató riporterként. Tóth Laci neve már biztos volt a résztvevők között, s Kulcsár Ferivel mi akkor kaptunk (épphogy) helyet a gyűjteményben. Valójában nem egy csoport hozott létre antológiát, hanem egy Tőzsér által szerkesztett antológia révén vált emlegetetté egy nemzedék. Könyvünk határhelyzetben szerkesztődött és jelent meg. Támadó és magyarázó, a kísérletezés jogát vitató és indokoló írások kereszttüzében került forgalomba. Magyarországra pedig a két ország közötti közös könyvkiadás jóvoltából került át, de pártutasításra másnap eltüntették a boltokból.

Így aztán az antológia és a magyarországi olvasó nem találkozhatott egymással. A négyszáz papírkötésű könyv eltűnt a nagy magyar fekete pártlyukban. S így lett az indulásunk (odaát? vagy ideát?) olvasható versek helyett legenda.

Nemhogy a Holdról, még Budapestről sem látszott.

MOLNÁR DÁVID

ITATÓ

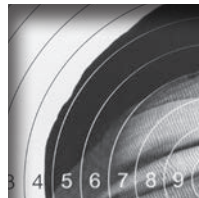
vérízűeket pislogsz túl lassan
nő a puskacső egymás nyelvén
zsugorodunk a virágok közt
ihat a pók a zsigereinkből

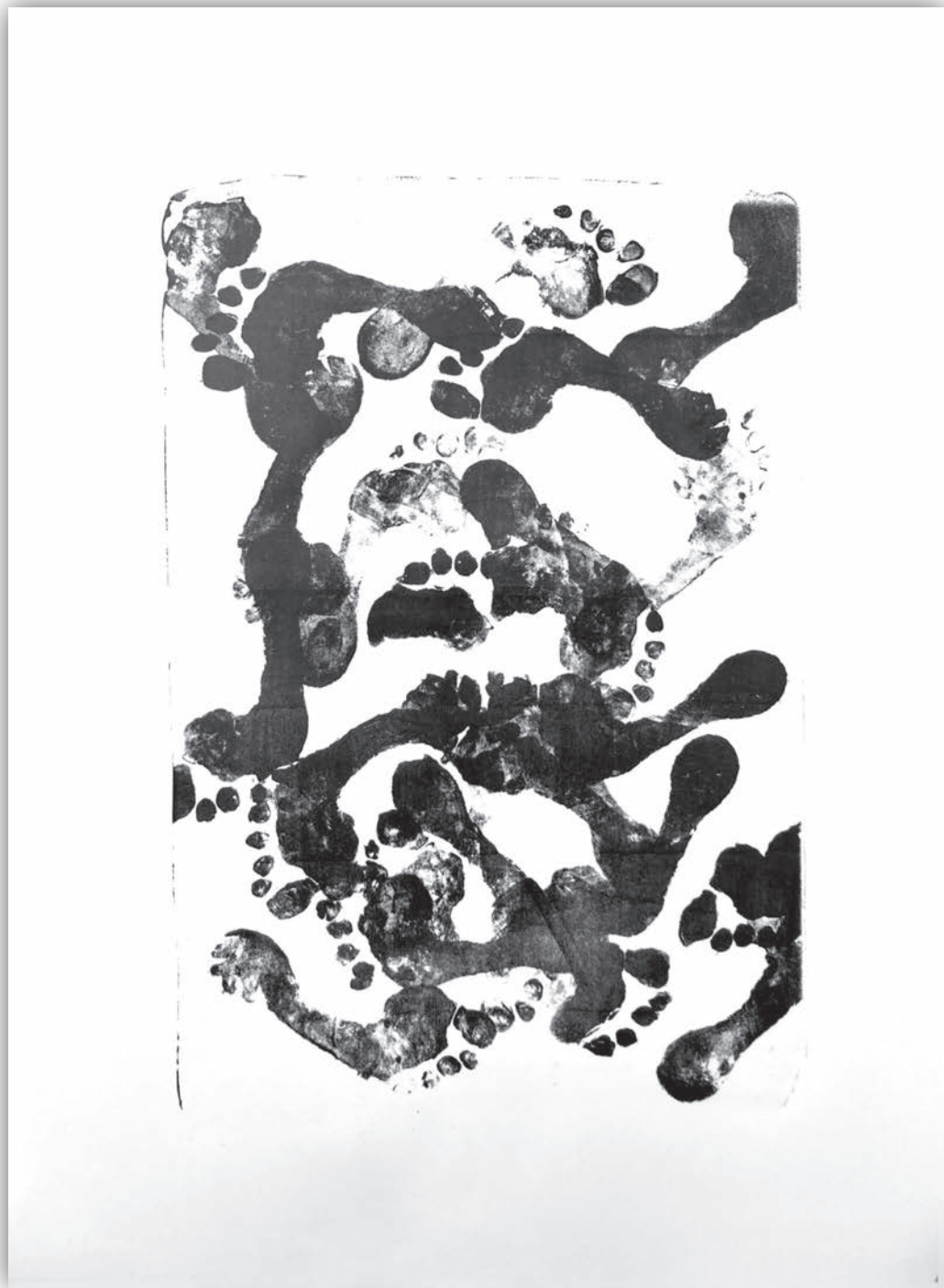

VÁRJUK hogy kirügyezzen
a ruhaszárító kötél
velünk együtt az egész
lakás kinő belőle
és itt
egymás
szemébe
zuhanunk
ahol az úr
már nincs
telekőpve
csillagokkal
ha fázol
lesz majd amit magadra vehetsz

PRÉS

Jöjjön, aminek jönni kell!
előttem sziklafal mered elgondolhatatlan
messzire nyújtózik mindkét irányban fakóságáról
a rinocéroszbőr jut eszembe bele fogok
nyalni egy repedésébe mondjuk ebbe ha átfér
a nyelvem átférek rajta ezek a tágas tájak ezek
az őzektől tarka mezők ahol eddig éltem
napjaim mit csináljak ki akarják hajlítani
csontjaim mit csináljak a szelíd fellegekkel
rakott mennyboltnak mintha szorító csápjai
lennének mint egy nagy polip ha átfér
a nyelvem átférek a repedésen lucskos
leszek a túloldalon hülye tehetetlen
A szózat mint egy láva tör.

KINCSES FLÓRA, TOPORGÁS, LITOGRAFIA, 68x90 cm, 2023

URBÁN ANDREA

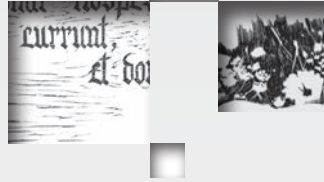
MISZTIKUS ÉRZÉKISÉG

FODOR ÁKOS EROTIKUS VERSEI

„Az erotika az élet igenlése, még a halálban is.”² Georges Bataille meghatározása az életen keresztül, de a halál irányába mutatva, illetve a kettő határhelyzetét kijelölve érzékelteti az erotika jellegét a pillanatnyiség tapasztalata, valamint az evilági és túlvilági végpontok kölcsönviszonya által. Az idézet jól mutatja, hogy bár az erotika elsődlegesen a testiséghez rendelt kifejezés, többet jelent a nemi vágyak megélésénél. Ezt támasztják alá Fodor Ákos erotikus versei is, amelyek szakralitáshoz és szexualitáshoz társítható képeket szintetizálnak, megmutatva az ambivalenciát, illetve a szembenállás viszonylagosságát. A Fodor-versek néhol éppen attól zavarba ejtőek, hogy egyetlen képből viszik színre a testi és a misztikus egyesülést – az ösztönös vágy és a magasztosság, illetve a büntudat és az emelkedettség kettőssége egyszerre jelentkezik.

A következőkben az erotika témájának és esztétikai potenciáljának Fodor Ákos műveiben szemlélhető megnyilvánulásait vizsgálom. A költő számos versében tematizálódik a testiség, a vágy, a gyönyör, a szerelmi kapcsolat, több esetben korrelálva a keresztény tradícióval. „A keresztény kultúra, ha akarom, a test kultúrája, hiszen mind a teológia, mind a filozófia évszázadokon keresztül az emberi testet használja az egyik megkerülhetetlen alapfogalomként akár a vallási, akár az ontológiai kérdésekre vonatkozó válaszkísérleteiben.”³ Ahogyan Bódi Katalin is megvilágítja tehát: a test és vallás, test és szakralitás komplex összefüggései között paradoxonok létesülnek.⁴ Az erotika megvalósulási formái mind olyan dinamizmusok, amelyek a katarzisa, azaz a folytonosságot jelentő transzcendens tapasztalat határvonalán születő gyönyörré irányulnak. Gadamer így ír a *katharszisz* mozgatóiról: „külső hatalmak ezek, melyek megszállják és magukkal ragadják az embert”.⁵ Értelmezésemben katartikus utak szinguláris szövetrendszerét alkotják Fodor Ákos erotikus versei, amelyek éppen az erotika viszonyrendszerének szétzálazása nyomán vezetnek el az erotika esszenciájához. Fodor erotikus versei sok esetben bináris oppozíciókból építkeznek, vagyis differenciálják a nőt és a férfit,⁶ miközben fókuszuk poétikai és tartalmi szempontból az egyesülés és a teljesség

- 1 A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-I-DE-49 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.
- 2 BATAILLE, Georges, *Az erotika*, ford. DUSNOKI Katalin, N. KISS Zsuzsa, SOMLYÓ György, VARGYAS Zoltán, Nagyvilág, Bp., 2009, 13.
- 3 BÓDI Katalin, *Női messiások = Űő, Éva születése*, Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen, 2019, 17.
- 4 A kódolt szégyénérzet kulturális aspektusát illetően a test elrejtésére irányuló belső (vé tett) törekvés eklatáns példája olvasható a bibliai teremtéstörténetben. A leplezés mozzanata a nemi jegyekre irányul – a meztelenség ugyanakkor alapvetően nem erotikus –, amely a képzőművészeti reprezentációkban is hagyományozódik, például a keresztire feszített Krisztus-ábrázolásokban, vagy abban a gyakorlatban, amely során festményekre utólag helyeztek – a cenzúra funkcióját betöltendő – leveleket a szemérem eltakarásának céljából.
- 5 GADAMER, Hans-Georg, *Igazság és módszer*, Gondolat, Bp., 1984, 104.
- 6 Vö. SIMMEL, Georg, *A kacérság lélektana*, ford. BERÉNYI Gábor, BOGNÁR Virág, Atlantisz, Bp., 1996, 21.

katarziséra irányul. Fodor rövid verseinek elemzésével célozom felmutatni a minimumra redukált textusok komplexitását, a korlátozott jelentéstermek végtelenségét. A vizsgált versek nem képezik egy kötetkompozíció részét, keletkezésüket tekintve olykor távol esnek egymástól, sok közülük több válogatáskötetben is helyet kapott már (pl. *Gyöngyök göröngyök*, Bp., Fekete Sas, 2015). A jellegzetes poétikai sajátságok alkalmazásának Fodor Ákos-életműre jellemző időbeli kiterjedtsége, tartóssága azonban megengedni látszik a tematikai szempontból erősen kapcsolódó darabok párhuzamos vizsgálatát.

A NŐI TEST REPREZENTÁCIÓI

„Az emberben minden, ami az állatra emlékeztet, taszító.”⁷ Így létesülhetnek azok a kulturális szépségeszmények és megjelenítések, amelyekre a valószerűtlen formák jellemzők. Vonzó az, ami távol áll a biológiai lénytől – marad a felszín, a maszkolás és a szelektív látás. Fodor Ákos verseinek testábrázolásaiban elsősorban részletek láthatóak, a nőalakokból körvonalak vagy egy-egy fókuszált szegmens tűnik fel. A szépség adott testrészekben koncentrálódik, általában szorosan a nemiséghez kapcsolódó komponensekben (mell, comb, ajkak).

GYERTYAOLTÁS ELŐTT

Bámulom tested
falra szökkent árnyát – ma
két lánnyal alszom!⁸

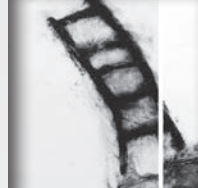
A fény–árny dichotómiát használja a *Gyertyaoltás előtt* című haiku jelenettöredéke, mely az én és a te helyzetét is meghatározza.⁹ A címben jelölt időindex szerint a versszituáció a szoba elsötétítése előtti momentumhoz kapcsolódik. Ugyan a bámulás hosszabb befogadást jelent, az árnyék tűnékenysége pillanatnyi látványt sejtet, amelyet a gyors helyváltoztató mozgást kifejező szökkenés is jelez. A befejezett melléknévi igenévi forma az árny testtől való függetlenedését, valamint a két lányalak különálló entitásként értését teszi lehetővé. A „test” és az „árny” továbbá külön sorba kerül, amely szintén a leválás mechanizmusát érzékelteti.

A test tulajdonosát megvilágítja a gyertyaláng, a bámulás mégis az árnyékra irányul, a versben leírt vágy ebből fakadóan *őt* illeti, s majd az utolsó sorban kerül kiterjesztésre a figyelem. A nőalakból a test látható – egy arctalan együtttest, személytelen sziluettet szemlél a versbeszélő. Az árnyék és a nő megfeleltethetősége azonban illúzió, a fényforrás eltűnésével ugyanis

7 SIMMEL, *i. m.*, 183.

8 FODOR Ákos, *Addig is*, Fabyen, Bp., 1999, 132.

9 „Fodor Ákos egész írásművészetében kitüntetett helye van az Én és a Te korrelációjának – rendkívül intenzív kapcsolódás ez az ő karakteresen és a dolgok természetéből következően szolliptikus, a kettősségre, a dichotómia tapinthatóvá tételére amúgy is hajlamos univerzumában.” (CSUHAJ István, *Mást nem*, Élet és Irodalom, 2015. június 5., <https://www.es.hu/cikk/2015-06-05/csuhai-istvan/mast-nem.html> [Letöltés ideje: 2020. december 28.]

a falra vetülő kép megsemmisülne. A kettős látvány viszonylagos képzet, hiszen a gyertya eloltásával vagy az érzékszerv kikapcsolásával (tehát a sötétség révén) a nő nem, csupán árnya szűnne meg létezni. A cím által prezentált gyertya(fény) szintén a vízió illékonyására irányítja a figyelmet. (A vers erotikus felfogásához hozzátesz a gyertya fallikus szimbólumnak való megfeleltethetősége, ilyen értelemben a láng eloltása markánsan hordozza a szexuális kielégülés jelentéstöbbletét.)

A „tested” szóra grammatikai-retorikai játék épül: a (normatív) toldalékhiány és az enjambe-ment együttes alkalmazása azt teszi lehetővé, hogy először „bámulom testedet” olvasunk, majd utána, a második sor felől már „bámulom testednek”-et. A grammatikai módosítás-szükséglet által erősített megdöbbenés, a testiség nyomatékossága, a két nővel történő nemi aktus illúziója, valamint a sötét formákba kódolt ellenszenv (akár pszichoanalitikus értelemben) erkölcsi beidegződésekkel kerülhet feszültségbe. A vágy (ti. aludni két nővel) felismerésének váratlan-ságát az interpunkció is támogatja: a pillanat megnyúlik a bámulás aktusában. A verstartalom izgalomához hozzájárul az illékonyág és a tartósság közötti egyensúlyjáték. Az árny látványának befogadása (a versbeszélő nézőpontjából) sok variációs pillanattöredék által kiadott összesség, egyrészt a gyertyaláng remegése és az ebből fakadó vibráló árnykép okán, másrészt a percepció mechanizmusából (a szemmozgásból és a pislogásból) adódóan.

A harmadik sor felől újraolvasva a cím és a verssorok által közölt predikció (miszerint a versbeszélő két lánnyal alszik) két okból is devalválódik. A lány és az árnyéka valójában egyetlen entitást jelentenek, a falon megképződő sziluett pusztán kópia. Ennek ellenére is sérül a vers ígérete, a versbeszélőben megképződő vágy-ötlet, hiszen gyertyaoltáskor úgyszólván egy „lány” marad.

ÉRTÉKÖRZÉS

Boldog tenyerem
mellkupolátskáidnak
hú negatívja.¹⁰

Az érintésnek egyfajta magyarázataként jelenik meg a test szépségének megőrzése. A marandóvá tétel a feledés kiküszöbölésére, a megszűnés kijátszására irányul, a módszer testisége viszont mulandóságba vetett. A szobrászattól ismert negatív az idő legyőzésére, a pillanat megdermesztésére, az adott állapot pontos másolására és ezáltal tartóssá tételére irányul. Fodor Ákos versében a női testrészt megőrzése a szöveg által meg is történik, noha közvetetten,

10 FODOR Ákos, *Még: mindig*, Fabyen, Bp., 2006, 186.

nem hű formában. A „hű” szó nemcsak „hűen”, hanem (még inkább) „hűségesen” jelentésben is érvényesíthető, azaz a versbeszélő „folyamatosan” ott tartja a tenyerét, és pontosan felveszi a formát. A kéz nem volna alkalmas erre, hiszen funkciója nem szorítkozhat a konzervációra, a vers által a múlandó testrészt mégis múlhatatlanul őrizhet. A testrészek érintkezése hívja létre magát a költeményt, beteljesítve az értékőrzést: ennyiben a negatív negatívja maga a textus lesz. A verscím a szöveg verselése tekintetében is jelentéssé válik. Az időmérték (-- uu- / -u u-- -- / -u u--) tartása, a hosszú és rövid szótagok lüktetése működteti a tradicionális dinamikát, ezáltal ugyancsak értéket közvetít, így a klasszikusabb verseszmény felől is értelmezhető. A második és harmadik sor például daktilusi. A vers ugyanakkor ironikusan is olvasható, éppen a keresztény erkölcs szexuális utalások általi kikezdése miatt.

Az érintésben együttesen van jelen a mozdulatlanság és a mozdulás vágya.¹¹ Az egyén cselekvésképtelenségbe kényszerül, Bataille belátása nyomán tehát megállapíthatjuk, hogy mintegy megáll, szinte szét pattan az idő az érzékelésben. A megőrzés intenciója mögött felsejlik annak hiábavalósága, amit a vers első és utolsó szava is lekövet („Boldog [...] negatívja”). A „mell” szóösszetételt alkot a „kupola” szóval, így nyerve szakrális töltetet. A kupola a szertartásos funkciót betöltő épületek jellemző, gyakran mennyei látképpel (felhők, puttók, fényesség stb.) festett részlete (előfordulnak imitált álkupolák is). A szentséggel való találkozás terének attribútuma tehát a nő másodlagos nemi jegyével kapcsolódik össze egy metaforikus képben. Maga a szó emellett alaki variabilitást feltételez a kopuláció (összekapcsolás jelentésű, nemi értelemben vett behatolást implikáló) szóval, különösen az alapvetően is erotikusnak minősülő szóösszetételben.

KÉPEM EGY LÁNYRÓL

napcsepp¹²

Fodor Ákos versei gyakran centrumba állítanak egy-egy testrészt, a szemet, az ajkakat.¹³ A *Képem egy lányról* hangzóvá tételekor előtérbe kerül a kiejtés, a labiális hangok túlsúlya az ajkakat szignifikáns helyzetbe hozza. A szóvers „p” hangjának képzése során (az ajkak összeérintésekor, elválásukat megelőzően) fellépő hangtalan hangzás pillanatnyi szünetet idéz elő, miután maga a cseppenés is hallhatóvá válik.¹⁴ A szóversben egybeolvad az egyik legősibb oppozíció, szinte egy világ egyesül, hiszen a Nap tűzgolyó, a cseppenés pedig konvencionális értelemben egy ellentétes erő, a víz tulajdonsága. Ugyanakkor a csillag felszínén végbemenő napkitörések,

11 BATAILLE, *i. m.*, 301.

12 FODOR, *Add is*, 159.

13 Az *Időtlen idő* című versben óramutatók és lábak azonosulnak – a testfragmentumok szolgálnak az objektiváció alapjául. A nőből csak a combjait látjuk, a háromnegyed mutatása pedig nyitott combokkal lehetséges (a nyílás mozzanatát a mondat szétválása, a szótagolás teszi érzékletessé), amely meglehetősen eltárgyasító reprezentáció – így kap tehát szexuális vonatkozást a Kosztolányi-mottóval („Állj meg, te óra”) kísért szöveg: „hibátlannál szebb / comjaid háromnegyed- / hármat mutatnak”. FODOR Ákos, *Buddha Weimarban*, Fabyen, Bp., 2002, 69.

14 Az ajkak összeérintésekor a még meg nem valóság állapotja áll fenn, a „p” hang az elpattanás pillanatában válik hallhatóvá, létezővé. A jelenség a puzsi vagy csók módozatára is rávetíthető, paralel ugyanis az ajkak összenyomásának megszakítottágában történő létesülése. A hangképzés a saját ajkak érintkezése utáni elengedést jelenti, míg az érzelem kifejezését betöltő gesztus a másiktól való elválás pillanatában adott beteljesülés.

jellegzetesen az aktív protuberanciák összefüggést mutatnak a cseppenés mozgásával, ennyiben a Nap és a szemgolyó közötti asszociáció is fennáll. A napkitörések számos formát ölthetnek, de a vers szempontjából a felületi leválás a lényeges. A víz a könnycsatornán keresztül hagyja el a látószerv közegét, míg a Nap felszíni történései ugyancsak érzékeltetik a kiválást és ezzel együtt a távozást. A lánnyal és az égítessel egyaránt identifikálható ragyogás, sugárzás cseppmozgása a szóvers magja.

A szem funkcióját használja a cím a *kép* hangsúlyozásával. Az egyes szám első személyű birtokos személyrag a lírai én optikai benyomására helyez fókuszt, a kép statikusságának és a cseppenés dinamikájának (a mozgás bekövetkeztére irányuló készenléti stagnálással együttesen jelentkező) feszültségében a lány és a Nap objektuma mellékes. (Hasonló ambivalenciát mutat a „p” hang kiejtése is, statikus stagnálás és dinamikus változás vonatkozásában.) Arányváltást mutat a textus, a cím hossza a vers terjedelmét csak még hangsúlyosabbá teszi, annak egységét, teljességét implikálja – nem szükséges egynél több szó.

Érdeemes utalni a korábban tárgyalt *Gyertyaoltás előtt*, valamint az *Időtlen idő* című versekre. Mindhárom szöveg a képszerűséget (testiséget) eszközül hívva ragadja meg a szeretett személyt, ráadásul nem annak teljes fizikai valójában, hanem a sziluettlenyomat (árnyék) vagy a testrészt (lábak) reprezentálásával. A szóvers a szókreációba sűrített attribútumok (ragyogás, vidámság, gyönyörűség stb.) asszociációs terének feltárásával, és csakis a címmel együtt olvasva kínálja fel a nőábrázolás felőli értelmezési lehetőséget.¹⁵ Ábrázolás esetén alapvetően láthatóságról beszélhetünk, a *képzet* lehet ugyanakkor univerzális, a jelentől (térben és időben) eltávolított – ikonszerű öskép. A szerető absztrahálódása az emóciók (distanciából fakadó) felerősödését (és esetleges torzulását) okozza. A másik megismerésének korlátjai vannak, ennek ellenére kialakul róla egy vízió, amit a szerelmes a magáévá tesz, és ami a másik számára hozzáférhetetlen marad, hiszen közvetlenül nem láthatja (a másokban létező) önmagát.¹⁶ A Fodor-versben *napcsepp*ként realizálódó lány tudása saját megjelenítéséről, a másokban kiváltott hatásról ismeretlen marad – ez a katakrézis tehát a transzcendens tartományt jelölő égítést (a Nap mint életadó szimbólum) és egy pillanatnyi, mulandó jelenség (a csepp) összekapcsolásával áll elő, ismét csak a szexualitás metafizikai összefüggéseit sejtetve. Typo- és ortográfiai szempontból fontos lehet a „nap” kisbetűvel való szerepeltetése – egy ezt jelentésesnek feltételező olvasatban nem a lányra (szubjektív összképre), hanem a(z akár fotografikusan rögzíthető) képi látványra irányul a figyelem, ami egy pillanat, egy csepp a naptári naphból.

A *Képem egy lányról* címében a „kép” szó a látvány elképzelésére sarkall, míg a határozatlan névelővel szereplő „lány” szó egyszerre hívja fel a figyelmet az általánosérvényűségeire (bármelyik, adott személynek kedves lányra jellemző lehet) és a kiemeltségre (a határozatlanság ellen-

15 Gazdagíthatja az interpretációt a kantai értelemben vett érdekeltség nélküli tetszés tétise, miszerint „[s]zép az, ami a pusztán megítélésben tetszik [...] a szépnek minden érdekeltség nélkül kell tetszenie”. KANT, Immanuel, *Az ítélőerő kritikája*, ford. PAPP Zoltán, Ictus, Bp., 1997, 188.

16 BARTHES, Roland, *Beszédtörédekek a szerelemlről*, Atlantisz, Bp., 1997, 163.

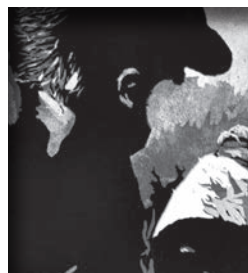
tétes mechanizmusa miatt az *egy* az egyetlen jelentést is felveheti). A lány típuszerű megjelenítését (a nevének nevezhetőség hiánya Isten nevének elhallgatásával ugyancsak paralel jelenség) felválthatja az egyszerűség és egyedüliség. A cím hiányában a *nap-csepp* megértéséhez nem kapnánk stabil interpretációs támpontot. Az allegóriák és istenségek elképzelése hasonló jelölőket igényel, így a művészi ábrázoláshoz, a róluk való gondolkodáshoz szükségszerűen test és ezzel együtt biológiai nem rendelődik. Akárcsak a teljes valójában megragadhatatlan istenség, a lányalak (a többszörös leképezés és előhívás eredményeképp) absztrakt látványt nyújt. Amennyiben egy adott személyre vonatkozatható a szóvers, úgy a látványfeldolgozás és látványnyújtás aktusain keresztül destrukturalódik, valamint konzerválódik. A vers plurális képszerűséget közvetít, hiszen egyszerre nyújt látványt maga a szövegmatéria (a betűanyag) és a mentális síkon megjelenő képi elemek.

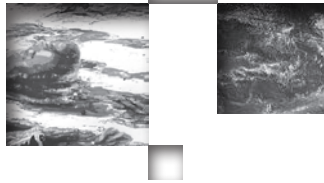
Az égítést központi szerepe (a vers felét a „nap” szó adja) felhívja a figyelmet saját irodalom- és kultúrtörténeti beágyazottságára. A Nap a transzcendencia jelölője, ragyogásában az istenség közelebb kerül az egyénhez, „megfoghatóvá” válik.¹⁷ A napisenség interpretációs térbe történő bevonásával az áhítat, a könyörgés vagy az elragadtatottság rituális vonzata bővíti a szóvers jelentéshálóját. A fényesség a keresztény kontextusban történő elgondolást is lehetővé teszi, hiszen a szentlélek és a mennyek ábrázolása gyakori napsugarak formájában (elég a képzőművészeti alkotásokra, például a korábban említett kupolafreskókra gondolni). Továbbá az ikonok emberalak-ábrázolása vagy a kép képmásként történő felfogása is a keresztény hagyományhoz kapcsolja a verset. Az istenség (és a lány) szimbóluma a Nap lesz, miáltal a kép paradox jelleget kap, hiszen a csillag az ember számára megközelíthetetlen, forrósága a biológiai lét megszűnésével fenyeget, a megfelelő távolságból viszont az élet és a látás alapja.

SZAKRALITÁS ÉS SZEXUALITÁS

Foucault érvelése szerint „[a]ki a szexualitásról beszél, bizonyos mértékig kivonja magát a hatalom felelőssége alól; megkérdőjelezi a törvényt; s ha csak egy csipetnyit

17 Ha feltételezzük, hogy „Isten megteremtette a világot (de nem önmagát), és ezáltal önmagát megkülönböztette a világtól”, akkor kijelöljük Isten helyzetét a térben. (LUHMANN, Niklas, *Isten megkülönböztetése = Uő, Szerelm - szenvedély - Az intimitás kódolásáról*, ford. Bognár Virág, Józsoveg Műhely, Bp., 1997, 185.) „Az immanencia nem más, mint a lélek önreferenciája, amely Istent szeretné megfigyelni, mivel megfigyeltnek érzi általa magát. A lélek számára pedig az a transzcendencia, ami a lelket akarja megfigyelni, mert az viszont őt figyeli.” (Uo., 194.) Hasonló dinamika feltételezhető a csodált személyre irányultan is: a felek egymás feltérképezése során önismeretet gyakorolnak.

is, megelőlegezi az eljövendő szabadságot.”¹⁸ A szexualitás kulturális, társadalmi, politikai stb. kódoltsága nyilvánvaló. A szabályrendszer értelmezési keretet szab, tehát a szabad és tilos fogalmaival válik megközelíthetővé.¹⁹ A szakralitás és szexualitás erotikáját összekapcsoló Fodor-versek a represszió kiiktatásával viszik véghez a szintetizálást, elmosódik a szabad és a tilos határvonala.

KATARZIS

vízszintes ajkam
s függőleges ajkacskád.
Meváltott Kereszt²⁰

A katarzis különféle síkokon végbemenő beteljesülés; értelmi, érzelmi, testi hatáskomplexum. Az energiák áramlása (a fizikai valóságban) a testen, mintegy csatornán áthaladva történik, az érzések testi tünetekként realizálódnak (pl. sírás, orgazmus, remegés, kiabálás stb.). Az önkívület biológiai vetülete tehát nem feltétlenül szexuális jellegűek.²¹ A *Katarzis* a szakralitás és szexualitás összekapcsoltságát, a kettő közti analógiát mutatja fel.

Fodor Ákos versében az ajkak interpretációja kétféle olvasatot kínál. Elfordított fejek csókban történő összeérése is kiadhatja a keresztre emlékeztető formát, de az ajkacska a női nemiszervet, a szeméremajkakat is jelölheti, és ilyenformán az orális szexre tett utalásként azonosítható, ami különösen felforgatóvá, már-már blaszfémikussá teszi a legelemibb keresztény szimbólum megidéződését.²² A haiku utolsó sora a Krisztus kereszthalála általi megváltásra, az örök élet ígéretére utal úgy, hogy közben a csókról ír, ajkak

18 FOUCAULT, Michel, *A szexualitás története I.*, ford. ÁDÁM Péter, Atlantisz, Bp., 1996, 10–13.

19 *Uo.*, 83.

20 FODOR, *Még: mindig*, 22.

21 BATAILLE, *i. m.*, 287–290.

22 Összefüggést fedezhetünk fel Csokonai Vitéz Mihály *Tartózkodó kérelem* című versével: „Szemeid szép ragyogása / Eleven hajnali tűz, / Ajakid harmatozása / Sok ezer gondot elűz.” CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Tartózkodó kérelem*, Magyar Elektronikus Könyvtár, <https://mek.oszk.hu/06200/06222/html/makolt180330005.html> [Letöltés ideje: 2020. október 22.] A poliszém testrész itt is feltűnik, s mindkét jelentése érvényesíthető olvasatot ad. A tűz motívuma pedig Fodor további, a tűz és a fény motívumát játékba hozó művével is párhuzamot mutat (ld. *Gyertyaalitás előtt, Képem egy lányról, Szertartás*).

keresztre emlékeztető érintkezéséről.²³ A párosítás azért felforgató, mert míg a kereszténység a Krisztus szenvedései (passió) és keresztthalála általi megváltásban hisz, addig azt a fenti verssorok az érzéki örömök képében teszik azonosíthatóvá. A szexuális katarzis tetőpontjára kishalálként is utalhatunk.²⁴ A vers zárósora tehát összehozza az erotika két megnyilvánulási formáját, egyrészt azonosságot (halál-halál), másrészt elmentét feltételezve – a tilalmas és a magasztos, vagy még élesebben a bűnös és a szent között. A „Megváltott Kereszt” szintagmában észlelhető a tabu, s még inkább a bűnös-ség érzetét valamelyest oldó szándék. Hiszen a vers nem a tradicionális metonímiát („megváltó kereszt”) használja. Az ajkak által formált keresztre vonatkozik a megváltás, melyek adott dogmák által tiltott szexuális egyesülést jelenítenek meg. A női nemi szerv szavakban rejlő ábrázolása tükrözője a kódhasználat gátjainak, a (test)reprezentáció a kétértelműség sejtelmességben csúcsosodik ki. A megjelenítés se nem nyílt, se nem zárt – közties tér, a szent keresztény képpel való összekapcsoltságában potenciális határsértéssel.

HÁRMASOLTÁR

ERŐSZ

kitapogattuk
egymás határait

FÍLLA

egymásba nézünk
és végtelennek tetszik
és végtelenül tetszik
amit látunk

AGAPÉ

egymás vagyunk²⁵

23 Egy másik fontos intertextus Esterházy Péter *A szív segédigéi* című művében fellelhető blaszfémikus miseparódiája: „VAGY, HOGY LEGYÉL. / CSINÁLJ! CSINÁLJ ENGEM SZABADRA! / RÉMÜLETBA... ÁS. VILÁGÍTSON SZEMÉREMRÉSED! CLITORIS PECCATA MUNDI!” (ESTERHÁZY Péter, *A szív segédigéi*, Digitális Irodalmi Akadémia, https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ESTERHAZY/esterhazy00033_kv.html [Letöltés ideje: 2020. december 29.]) Az elbeszélő és az ápolónő mindketten a félelem és a nemi vágy hatása alatt vannak, és a testi eksztázis megtapasztalásában vágyják a félelem alóli felszabadulást. A latin kifejezés („Qui tollis peccata mundi, miserere nobis”, magyarul: „Te elveszed a világ bűneit, irgalmazz nekünk!” – Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, <https://regi.katolikus.hu/lelkiseg.php?h=9> [Letöltés ideje: 2020. december 29.]) torzított változatában a „clitoris” csiklót jelent, ilyen értelemben a „peccata mundi”-t, azaz a világ bűnei alóli felszabadítást a nő test(rész)étől várja az elbeszélő. Azáltal, hogy Esterházy kicserélte az Istenre utaló kifejezést a nemi élvezethez juttató szervet jelentőre, olyan oppozíciót kreál, amely semmissé teszi a liturgia magasztosságát. Nála a latin kifejezések szolgálnak egyfajta lepelként, a hangzás még a jelentés ismeretében is áhítatot imitál.

24 „A franciáknak teljesen igazuk van abban, hogy *la petite mort*-nak – kis halálnak nevezik az orgazmust.” (BAK Róbert, *Szerelem és tárgyvesztés*, ford. BERTA Ádám, Thalassa, 1999/2-3, <http://www.mtapi.hu/thalassa/9923/emigraci/bakrbert.htm> [Letöltés ideje: 2021. január 1.])

25 FODOR, *Addis*, 168.

A *Hármasoltár* címe a „szárnyas oltár” forma módosított alakja, ami a keresztény szakrális építészeti szerves részét képező, a szent terek központjával és az áhitat tárgyául szolgáló képeket jelenti. A hármasság mellett, hogy a Szentháromság egységére utal, oldalsó íveivel az elrendezés centruma felé irányítja a figyelmet, teret nyitva az elragadtatottságnak. A versben a keresztény dogmatika által sugalmazott elképzeléseknek megfelelően feltűnnek a szeretet szintjei. Az *erősz* keresztény kontextusban a viszonzás utáni vágy fázisa, a vonzalom kialakulása, a testhatárok kitapogatása. Míg a *filia* a viszonzott felebaráti szeretetet, kölcsönös érzelmeket, egymásba nézést jelenti, addig az *agapé* a legmagasabb rendű, egyben tudatos, feltétel nélküli érzelmet. Az „egymás vagyunk” egy kölcsönös és egy személyes névmás egymás mellé kerülése, kölcsönössége és személyessége (az „egymás” szó háromszor szerepel a versben). A szókapcsolat által megtestesül a végtelen és az egység, a szeretetben egyetlen létezőként van jelen a szerető, a szeretett és a világmindenség. Fodor versében a katarzis a hit és a szerelem nem ötvöződő elegye. Erre olyan apró gesztusok is rámutatnak, mint az „és végtelennek tetszik / és végtelenül tetszik” paralel sorok közti apró, de lényeges eltérés. A ragozás a „végtelen” szó jelentésárnyalataival operál, így a transzcendensre vonatkoztathatóság és az emberi érzés (tetszés) mérhetetlensége egyaránt megnyilvánul.

A három szeretettípus megnevezésével láthatóvá válnak a testi, érzelmi és lelki szintek, amelyeket így egyfajta elválasztottság és különállóság jellemez, ellentmondva ezzel a folyamatjellegű, átmeneteket feltételező szeretetnek. A szintlépések egy felfelé irányuló törekvést érzékeltetnek, ugyanakkor – a szövegbefogadás természetéből fakadóan – a vers olvasása közben a tekintet egyre lejjebb és lejjebb jut, tartalommal ellentétes mozgást követve.

A hármasság a formában is visszaköszön. A szárnyasoltár kinézetét nemcsak a három részre tagolt struktúra közvetíti, balra rendezett szövegszerkesztés esetén a hasáb kilencven fokos balra forgatásával kirajzolódik az oltár csúcscíve. A sorok száma (a szeretettípusok nevével együtt olvasva) prímszámokat ad, ezáltal az oszthatatlanság jut kifejezésre, hiszen a prímszámok csak önmagukkal és eggyel oszthatók. A verssel összevetve ez az *egy* megfeleltethető a szeretővel vagy Istennel (aki *egy* és oszthatatlan), de az individuumként adott emberek maguk is azonosíthatók az egyes számmal.²⁶ A 3-5-2 számok az aranymetszést is követik, ezzel is jelezve az isteni tökéletességet, a szimmetria és aszimmetria egyensúlyát.

TÖREDÉK A TELJESSÉGRŐL

s mikor szilaj-durcás kis melle
tenyerembe szelidült

26 Akárcsak József Attila *A számokról* című versében: „Bizony számok az emberek is, / Mintha sok 1-es volna az irkában.” (JÓZSEF Attila, *A számokról*, Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://www.mek.oszk.hu/00700/00708/html/kolto00000/kotet00001/ciklus00162/cim00192.htm> [Letöltés ideje: 2020. október 21.]])

és egész teste (mindent feledve,
amitől béna, vagy feszült
az ember fia-lánya)
boldogan oldódva megáradt
és minden porcikája
igent mondott minden porcikámra:
meghalt a Bűn s társa, a Bűnbocsánat.
Egyesítve Holdat s Napot:
betöltött és befogadott²⁷

A *Töredék a teljességről* a testiség hangsúlyozásával és a vágy megélésének leírásával, a mellek megérintésével indít, ami hozzáolvasható az *Értékörzés* soraihoz (az elhallgatott előzmények odaértésé az „s” kapcsolatos kötőszó is segíti), annak egy tágabb kontextusát kínálja: az érintő kezek feloldják a feszültséget, a testi merevséget és feszengést. Itt is a testfelületek érintkezése vezet el a katarzishoz, a rész az egészhez. A katartikus állapotleírás ellép a szexualitástól, és a szakralitás felé tendál. A zárásban a tipikus keresztény képzetek (bűn és bűnbocsánat), majd a (felőlük szemlélve) pogány szimbólumok (Hold és Nap) a misztika irányába ágítják az erotika horizontját. Megkerülhetetlennek bizonyul a töredékesség fogalma, hiszen a versszerkezeten túl a teljesség hozzáférhetetlenségét, a tapasztalat töredékességét is mutatja. Szignifikáns a halál hozzárendelése a társakként feltüntetett, megszemélyesített Bűnhöz és Bűnbocsánathoz – megszűnésük az egység kiváltója. Felemelkedni a bűnön csak a transzcendensközeli magasságban lehetséges, ahol megszűnnek a dichotómiák. A versben a múlt idő használata, a visszatekintő perspektíva teszi lehetővé a beteljesülés nyelvi megjelenítését: „betöltött és befogadott”. Maga a cím is jelzi a közvetíthetőség korlátait: a teljesség koncepciója mellé rendelt „töredék” szó hangsúlyossá teszi az élmény realizálásának és konkretizálásának hiányosságát.

Az erotika célja a folytonossághoz tendálás, és „[a] költészet ugyanoda vezet, ahova az erotika különböző formái: egymástól különálló dolgok összeolvadásához. Az örökkévalósághoz vezet bennünket, s a halálhoz, a halál révén pedig a folytonossághoz: a költészet az örökkévalóság maga. *A tenger – egybegyúrva a Nappal*.”²⁸ Bataille értelmezésében a vers eszköz és cél, ami hasonló tapasztalatot nyújthat, mint a szexualitás vagy a hit megélése. Miként lesz örökkévaló jelenséggé a szöveg? Bataille egy Rimbaud-verssel szemlélteti a világegyetem egységét, a lehetlenség lehetőségességét; ahol megszűnik a létezés, az *orietur*.²⁹

Fodor versében a feledés zárójeles megnevezése, valamint az oldódás és beleegyezés az idő szubjektív felfüggesztését jelzi. Noha az igen kimondása a szerelmi tematikába illeszthetősége okán az

27 FODOR, *Gonghangok*, 227.

28 BATAILLE, *i. m.*, 31. Kiemelés az eredetiben.

29 „Megtaláltam újra! / Mit? Ami Örök! / A tenger – egybegyúrva / a Nappal.” (RIMBAUD, Arthur, *Ami örök*, ford. KARDOS László, Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/04400/04407/04407.htm> [Letöltés ideje: 2020. október 21.]) Az „Ami Örök!” felkiáltás az első versszakban kijelentő mondatként szerepel, míg a zárás reflektálttá teszi a felismerés nagyságát, szignifikánssá az öröklétet.

eljegyzést is aktivizálja, a nyitány egyértelműsége miatt itt a szerelem testi aspektusára, a szexuális értelemben vett egyesülésre kerül a fókusz. Az égitestekkel szimbolizált nemi egyesülés leírása a feminin és maskulin érzékelési sajátságokat egyaránt leképezi. A versbeszélő magára vonatkoztatja a betöltés és befogadás tapasztalatát, holott egyik a biológiai értelemben női, másik a férfitestre releváns érzékelés. Ezáltal is a teljességre törekszik a szöveg, a bináris oppozíciók elvesztik körvonalait, ugyanakkor kiiktathatatlanul bizonyulnak. Ahogy Cixous írja, „a másikra a másikért vágyom, az egészre, egészként”.³⁰ Felfogásában nemcsak a beteljesült szerelemben tapasztalható meg az egység, hanem a felek már eredendően egészként léteznek. A két felfogást (bináris párok kapcsolódása egy egészszé, önmagukban is egész entitások egyesülése) Barthes meglátása alapján helyezhetjük közös nevezőre: „a szerelmes a Másikat (...) Egésznek érzékeli, s ugyanakkor ezzel az Egésszel szemben valamiféle megmagyarázhatatlan hiányérzete is van.”³¹ Üres helyek, amelyek a teljességgel való megismerkedés lehetetlenségét jelentik. A Másik azonban attól függetlenül is teljes, hogy a szerelmes töredékesen fér hozzá. Két fél egységében nincsenek dichotómiák, csak teljes töredékesség.

*

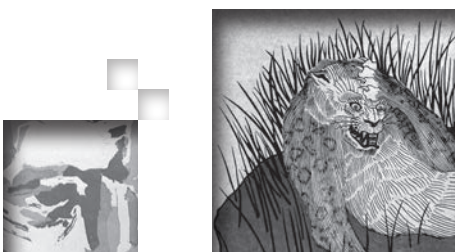
Mint látjuk, az erotika és a transzcendencia különféle megnyilvánulásai és tapasztalatai, a szexualitás és a szakralitás színtereinek attribútumai gyakran kontaminálódnak Fodor Ákos verseiben. A kulturális jelölők és az érzékiség képeinek összekapcsolása (ld. *Értékkörzés, Katarzis*), a dichotómiák felmutatása, destabilizálása, majd egyesítése (ld. *Képeim egy lányról, Töredék a teljességről*) figyelhető meg. Az időtlenség tapasztalata szorosan összefügg a katartikus élményekkel, egyfajta időfelfüggesztés, időből való kiszakítottág jelentkezik, zavar az individuális érzékelésben (ld. *Gyertyaoltás előtt, Hármassoltár*). Mindez azért is jelentős, mert – miközben időtlen teret generál az emelkedett állapot – végig hangsúlyos marad a látvány, tehát a vizuális percepció az érzékelés elsődleges variánsa. A látás a testre irányul, ezáltal a szépség és az esztétikus megjelenés is kontempláció tárgyává válik. A szelektív/redukált nézőpont, nevezetesen az egyes testrészek felmutatása és funkciója is jelentésszerű ebben a költészetben. A fókuszálás töredékes látványt, de sűrített, teljesnek tetsző érzeteket kelt – központi kérdés lesz a hozzáférhetőség, mind a látvány, mind a szerelem és szexualitás, mind a hit és a halál tekintetében. A tárgyaltak áttekintésekor az erotika szakrális és szexuális vonatkozásai nem tűnnek ambivalensnek, polarizáció helyett sokkal inkább az egymást átható viszony válik szemléltethetővé, mégpedig a testiség és a szakralitás erősen misztifikált fogalmaiban. A tekintet mögött a kettős mérce (*double standard*) működik, Fodor Ákos versei azonban nyilvánvalóvá teszik az erotika kulturális örökségbe ágyazott paradoxonjait, megvilágítva az erotikus egyesülés misztikumát.

30 CIXOUS, Hélène, *A medúza nevetése* = Testes könyv II. szerk. Kis Attila Atilla, Kovács Sándor, ODORICS Ferenc, Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 1997, 378.

31 BARTHES, i. m., 36.

IRODALOMJEGYZÉK

- BAK Róbert, *Szerelem és tárgyvesztés*, ford. BERTA Ádám, Thalassa, 1999/2-3, <http://www.mtapi.hu/thalassa/9923/emigraci/bakrbert.htm> (Letöltés ideje: 2021. január 1.)
- BARTHES, Roland, *Beszéd-töredékek a szerelemről*, Atlantisz, Bp., 1997.
- BATAILLE, Georges, *Az erotika*, ford. DUSNOKI Katalin, N. KISS ZSUZSA, SOMLYÓ György, VARGYAS Zoltán, Nagyvilág, Bp., 2009.
- BÓDI Katalin, *Női messiások = Uó, Éva születése*, Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen, 2019, 17.
- CIXOUS, Hélène, *A medúza nevetése = Testes könyv II.* szerk. KIS Attila Atilla, KOVÁCS Sándor, ODO-
RICS Ferenc, Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 1997.
- CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Tartózkodó kérelem*, Magyar Elektronikus Könyvtár, <https://mek.oszk.hu/06200/06222/html/makolt180330005.html> (Letöltés ideje: 2020. október 22.)
- CSUHAJ István, *Mást nem*, Élet és Irodalom, 2015. június 5., <https://www.es.hu/cikk/2015-06-05/csu-hai-istvan/mast-nem.html> (Letöltés ideje: 2020. december 28.)
- ESTERHÁZY Péter, *A szív segédigéi*, Digitális Irodalmi Akadémia, https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ESTERHAZY/esterhazy00033_kv.html (Letöltés ideje: 2020. december 29.)
- FODOR Ákos, *Addig is*, Fabyen, Bp., 1999.
- FODOR Ákos, *Buddha Weimarban*, Fabyen, Bp., 2002.
- FODOR Ákos, *Gonghangok*, Fekete Sas, Bp., 2009.
- FODOR Ákos, *Még: mindig*, Fabyen, Bp., 2006.
- FOUCAULT, Michel, *A szexualitás története I.*, ford. ÁDÁM Péter, Atlantisz, Bp., 1996.
- GADAMER, Hans-Georg, *Igazság és módszer*, Gondolat, Bp., 1984, 104.
- JÓZSEF Attila, *A számokról*, Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://www.mek.oszk.hu/00700/00708/html/kolto00000/kotet00001/ciklus00162/cim00192.htm> (Letöltés ideje: 2020. október 21.)
- KANT, Immanuel, *Az ítélőerő kritikája*, ford. PAPP Zoltán, Ictus, Bp., 1997, 188.
- LUHMANN, Niklas, *Isten megkülönböztetése = Uó, Szerelem – szenvedély – Az intimitás kódolásáról*, ford. Bognár Virág, Jászövers Műhely, Bp., 1997, 179–209.
- Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, <https://regi.katolikus.hu/lelkiseg.php?h=9> (Letöltés ideje: 2020. december 29.)
- RIMBAUD, Arthur, *Ami örök*, ford. KARDOS László, Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/04400/04407/04407.htm> (Letöltés ideje: 2020. október 21.)
- SIMMEL, Georg, *A kacérés lélektana*, ford. BERÉNYI Gábor, BOGNÁR Virág, Bp., Atlantisz, 1996.

ÖLLINGER PÉTER ZOLTÁN, KISZAKADÁS, SZITANYOMAT, 70x100 cm, 2023

FELLINGER KÁROLY
HÉTKÖZNAPOK

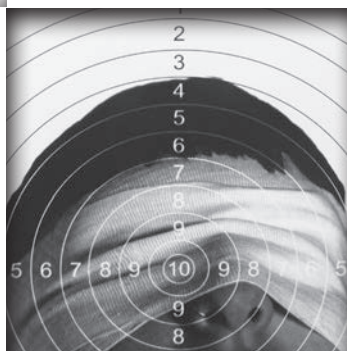
A költő elveszik,
akár a homokórából
a homokszemek.

Minél inkább vigyáz magára,
minél inkább kerüli az elmúlás.

A költő szabadságát
belakja az
együvé tartozás
szétszórtága.

A vers jég
a tömény whiskyben,
cukor
a gyenge minőségű,
savanyú mustban.

A megtisztíthatatlan
tökéletesség,
amit óvni kell.

CAPRICCIO

Az áprilisi
eső langyos célzóvíz.
Akár a vadászok
melldőngető
laposüvege.

Az is a halált lélegzi be,
aki örökéletű.
Ami elsötétül,
nem leli helyét,
megérkezett.

„SZEMÉTDOMBI” HISTÓRIÁK

SZÉLJEGYZETEK – ELSZELELT ESZTENDŐKHÖZ (1982)

A NYELV MINT LÁTÁSMÓD

Tegnap szokás szerinti cepekedés haza Bpestről, az ez évi könyvheti zsákmánnyal. Ma pedig, jóformán más se, csak hol lelkesebb, hol egészen bamba (vagy inkább unott?) lapozgatás egyikben-másikban. De ha már néha unalom is, akkor mi végre? Megszokás? Az elmúlt tizen-négy esztendőben – amióta 1968-tól évről évre ott, ilyenkor, tavaszvégen székesemben¹ a Váci utcában s a Vörösmartyan – kialakult reflex lenne az egész? A zsákmányszerzés ösztöne? Amely csak addig érdekes, míg az ember meg nem szerzi, aztán nem tud vele mit kezdeni? Mindegy, bárhogya is van, gyanúm szerint ez már így is marad... Bár összképet ad, s az összkép azért fontos... nem? Ha a részletek hullámmzóka is... de mit mutat(hat) az egész? Most is kéttáskányi könyv, s szétrakva már itt, a dolgozómban... Így hát találomra közülük hol ezt, aztán azt... Most éppen Sebők Zoltán modernművészeti esszéi, elmefuttatásai, a *Médiúmok és művészetek* a kezemben az újvidéki Forumtól. Csupa olyasmiről, amiről nálunk ritkán esik (eshet) csak szó, de még Magyarországon sem túl gyakran. Főleg arról, amiről, s úgy, ahogy ő. Illetve őka, ott, lent, délen... Főképpen a Forumnál, az Új Symposionnál, Hídnál... Más nyelv, más látás, más világközelítés (jaj, csak nehogya egy ostoba sajtóhiba folytán másvilág-közelítés legyen eb-ből!)... Mindenki tudja, mi, *egyszeműsök*,² anno, indulóban, vigyázó szemünk nem *Párisra* – Újvidékre vetettük (főleg). Persze, Párisra is, már ami innen, szocialista hazánkbaól (ahol, ugye, örök időkre stb.), azaz tőlünk látható volt belőle (ami csempészárúként itt-ott onnan bejött, bejöhett, mondjuk – főleg Cselényi Laci révén – a Magyar Műhelyesektől, vagy ez-az egyéb is néha). A Sympóhoz, Hídhöz azonban – sok más továbbbihoz – sokáig nálunk, Pozsonyban is hozzá lehetett jutni a Leningrád (azaz, szebben mondvá, Nyerges) utcai Orbisban. (Igaz, mostanában már nem.) A Sympo mellékletei pl. mindig kisebbfajta lázongásra, forrongásra hajtottak bennünket. Azokbaól (is) mindig az, amivel kiverhettük a biztosítékot... Mire a szent és sérthetetlen Valóság tata képviseletében fő- és alkorifeusaink azonnal suhogtatni kezdték fölöttünk vörös³ husángjaika, útmutatást adva arra nézvést is, hogya merre az arra. Ami viszont arra tanított engem, minket, milyen fontos néha kiverni a biztosítékot, hogya az ember másként nézze ugyanazt, amiről addig azt gondolta, nem is lehet másképp... Sebők nevét, persze, már korábban is megtanultam (bár majd tíz évvel fiatalabb nálam, többünknl pedig többel). Itt-ott a bpesti Mozgóból, azaz a Mozgó Világból is pl. Könyvének azonban egyelőre csak a tartalomjegyzékét. S a *Feljegyzések az egérlyukbaól* Dosztojevskijétől választott mottóját. Igaz – noha ez *nyitja* munkáját – az egész kötete benne lehet (és, korábban olvasott írásai alapján, valószínűleg benne is van): „Őnők hisznek a kristálypalotában, amely örök időkre szól, lerombolhatatlan, tehát amelyre nem lehet majd titokban nyelvet öltetni, és nem lehet zsebben fügét mutatni neki. Nos, hát én talán épp ezért félek ettől az épülettől, mert kristálybaól van, örökre szól, lerombolhatatlan, és most még titokban sem lehet nyelvet öltetni rá.” Márpedig

1 Némelyek szerint: fészkesemben... (Szerző utólagos lábjegyzete, miként a következők is.)

2 Azaz közvetlenül a bemutatkozó antológiánk, az 1970-es *Egyszemű éjszaka* előtt s körül seregglők...

3 Nem minden alap nélküli akaratlan szóátvésztés lenne itt a „véres”...

kristálypalota – és kristálypalota-hívó s -imádat – felénk (nálunk) is mennyi... Van (lenne) tehát dolgunk elég idehaza is... Mert nyelvet nem elsősorban nyalásra adott a Teremtő az embernek... A tiltakozásnak is ez az eszköze. Sőt, főleg s elsősorban ezé... Mert a nyelv, bármily furcsa is, látásunk (mást-látásunk) szerve – módja, eszköze – is, nem? (1982. május 31., hétfő)

HORGON LÓGÓ

Finta Laci adja *Pogány passióját*, a Madách elsőkötetes sorozatában, a Főnix Füzetekben megjelent, vadonatúj verseskötetét. Az első. Az idén negyvenkét éves. Kései debüt – nagy részben kiérlelt, érvényes versekkel; köztük a szó hagyományos értelmében szép is jó néhány. Mint pl. az *Alkonyatkor drágámmal*, mely, hiszem, minden valamire való kortárs-szerelmesvers-antológia állandó darabja is lehetne, nem csak szlov. magy. viszonylatban. A vers: „Hallgass most egy kicsit, / gyújts rá, pihenj, / hisz annyi minden van. / Nem győzzük úgysem, csak annyi jár minékünk, / amennyit a nótaszó ígér. / Csattogás, kétely, vonatfütty, szomszédlátogatás, / borgóz erre-arra, mifene nap mint nap. / Csoda. Nem mi vagyunk, akik tesszük. / Drágám, szerelmem, pihenjünk most, / mert későre jár, s tán mégis győzzük, mert / messze, messze még a vég.” Igazság szerint, szokatlan is egy ilyen érzelmetli opus az olyan megrögzött lázadótól, nonkomformistától, mint Laci, aki, mondhatni, életelvét sűrítette a *Horgon lógó siratója* egyetlen sorába: „azért pusztulsz mert nem ellenkezel.” Igen, L. életeleme a lázadás, a szembeszegülés, „nagy élet szorult bele”, szokták mondani a hozzá hasonló fazonokra; az embernek az az érzése a társaságában, hogy bármely pillanatban szétvethetik a benne feszülő erők, benne dúló indulatok, az örökös békétlensége a világgal; minden tekintetben kielégíthetetlen étvágya, vadászösztöne, belső nyugtalansága viszi őt mindenhova (sőt bele is vitte olykor ebbe-abba)... Mindennek ellenére, illetve mindezzel együtt egy – legalábbis szerintem – igen szeretnivaló, érzékeny ember, aki gyengéit is erejével álcázza, aki mindentől való függetlenségével palástolja, hogy mennyire kiszolgáltatottja saját személyiségének s gyengéinek... (1982. július 17., szombat)

ÁTFORMÁLÓDÁS

Dávid Zoltán (1923) gazdagon adatolt, országonkénti összefoglalója a határon túli magyarságrészekről a Mozgó Világ júliusi számában (*Magyarok – határaink mentén*). Az 1980. évi népszámlálás az 1970-es évihez képest a „vártnál” jóval kevesebb magyart „hozott”, a harmincezres előrejelzett növekedéshez képest ez a szám csupán 7000, amely „szaporodás igen

alacsony érték, és jelentős rétegek nyelvi és tudati átfarmálódását jelzi”. A pozsonyi magyarok száma már nem éri el a tízezret sem, miközben a város magába olvasztotta a környező településeket (Szunyogdit, Vereknýt és Püspökit – ez a gyakorlatban mintegy ötezer főt jelent), s amely falvak máris „elvesztették magyar többségüket”. A Dunaszerdahelyi járás „természetes szaporulata” viszont mind a csehszlovákiai átlagnál, mind a szlovákokénál magasabb, s a járás magyar lakossága továbbra is megközelíti a 100 %-ot; Dszerdahelyen is több mint 97%.⁴ A magyarság „felszívódása” viszont teljes „a nyelvhatáron túl levő városokban”. 100%-os magyar lakosságú falu már csupán négy maradt Szlov.-ban: Csilizradvány, Jéne, Dobfenék és Iske. Komáromban a magyarok számaránya 1970-ben a 60%-ot (16.048) közelítette meg csupán. Szóval, így – s ilyen országban – élünk... Még? (1982. július 20., kedd)

NŐ-ÜGYEK

Pozsonyban, a Nő szerkesztőségében. Zalabai Zsigának be kellett volna lépnie a Nőbe. Tegnap este, a Tőzsérrrel folytatott telefonbeszélgetésem után, újdonság volt számomra a hír: Zsiga nem igazán érzi megfelelőnek a maga számára a szabadúszást – talán hiányzik neki, hogy újabb „áldozatokat” tegyen a „köz” oltárára? Ám hogy mégsem lépett be 1-jén, és nem is tudnak róla semmit, jelzi, hogy maga is nagy zavarban lehet. A főnöknő szerint vezetői állást kínáltak neki – a Barátnő c. havi magazin létrejöttével, azaz azzal, hogy Megyeri Andrea és Grendel Ági átkerültek oda, megüresedett a főszerk.-helyettesi és a titkári poszt –, de Zsiga hallani sem akart arról, hogy vezető legyen, inkább csak mezei szerkesztő, de az is csupán azzal a feltétellel, hogy bármikor kiléphessen, ha úgy hozza a helyzet. Azaz, ha elrendeződnének az egyetemi alkalmazása körüli ügyei. Ugyanis lassan két éve lóg már a levegőben, hogy Zsiga az egyetemre menjen; illetékes elvtársak jó mélyen elásták a papírjait, s azóta késleltetik ügye elrendezését stb. Hát... erre mit mondjak? Azért óriási erő kell ahhoz is, hogy annyi megaláztatás és pofára ejtés után, amennyi Zsigát érte ez ügyben, legyen az embernek kedve akár ezeregyedszer is megpróbálkozni ugyanazzal. Az biztos, hogy én már rég feladtam volna... Naivitás vagy konokság, idealizmus vagy taktikázás ez Zsigánál? Azt hiszem, ő maga is meggyőződhetett volna róla már nemegyszer, hogy – ha nem is mindenben – nagyon sokszor bizony naivitás és idealizmus. A Csandák, a Ráczok – még ha vele szemközt mosolyognak is – nem akarják őt, és mindent megtesznek ellene a háta mögött. Példa erre az 1981-es szeptemberi szekcióvezetőségi ülésen Csanda és Rácz elvtársak tiltakozása az ellen a javaslatom ellen, hogy az elhunyt Szabó Béla helyébe őt optálják a vezetőségbe. Csanda viszont ezúttal is kinyilvánította, mennyire sértette, hogy Zsiga korábban

4 Régi szép idők! – mondhatnánk erre ma, a 2020-as években.

keményen elkaszálta Fábry-könyvének a kéziratát (bár az, 1980-ban, még így, ennek ellenére is megjelent); s noha sem Rácz, sem Csanda nem értették – illetve eljátszották, hogy nem értik –, Zsiga miért hagyta ott a kiadót, érezni lehetett a hangjukon, hogy mindketten megkönnyebbültek a felmondása után.⁵ (Duba ezúttal sem foglalt állást: sem Zs. ellen, s mellette sem.) Tözsér viszont ezúttal is tisztán látta a helyzetet, aki Zs. sikertelen próbálkozásait az egyetemmel azzal magyarázta, hogy vezető szerkesztői tevékenysége során volt szerencséje elég ellenséget és haragost szerezni magának. Hát igen. Az elvtársi maffia könyörtelenül és azonnal működésbe lép minálunk azok ellen, akik nem sógor-komázást, nem seggnyalást, nem langyos tiltolizást, hanem kemény munkát és szókimondó véleménynyilvánítást értenek az irodalomcsinálás fogalma alatt.

Egyébként Soóky Lacinak jutott eszébe, hogy – amennyiben Zsiga belép a Nőbe – nem veszi-e el tőlem az irodalmi rovatot, ahova én elsősegélyként kerültem a lap főszerkesztőnője, Haraszi Mészáros Erzsébet jóvoltából, miután az Irodalmi Szemléből pártelvtársék erős ügyködésére az utcajót nyitott számomra széles távlatokat, *felemelő* perspektívát... A Laci által felvetett lehetőség azonban meg sem fordult a fejemben. Természetesen jó, hogy van ez az irodalmi rovat – szeretem is csinálni, meg az a kis pénz is jól jön a házhoz –, de valahogy úgy vagyok vele, ahogy a vallásos ember Isten adományával: az Úr adta, az Úr elvette. Vagyis amint nem kilincseltem senkinél ezért az „állásért”, a tőlem telhető legmagasabb szinten elvégzett munkán kívül a megtartásáért sem neveltetésem szerint való tenni bármit is. Mindemellett főszerkesztőnőm is úgy látta, hogy volna elég munka a lapnál Zsigának az irodalmi rovaton kívül is, így az ő esetleges belépése sem vetne gátat annak, hogy továbbra is ott maradjak. Viszont a rovat mellett még a színikritikát is vállalhatnám, mondta, amit persze azonnal vissza is utasítottam, egyrészt azzal, hogy tudomásom szerint Sokóky már viszi, másrészt pedig ő sokkal megbízhatóbb nálam, azaz tud időre írni, míg engem a Szemle e tekintetben meglehetősen elkényelmesített, már ami az írást illeti, azzal, hogy ott akár egy hónapot is kotlehatok egy-egy kritika fölött. Ráadásul Soóky tudtommal már írja a *Homokon épülő házat* is.⁶ Mire, mintegy végsőzóra – megint csak annak bizonyítékaként, micsoda remek rendező figyeli odafentről idelenti jeleneteinket! –, Laci lépett be a főszerk.-i irodába, azzal, hogy ezt a kritikát mégsem írná meg. Mondom, nem baj, fővállalhatjuk szerkesztőségi elvként azt is, hogy az is kritika, ha valamiről nem írunk. Még mindig becsületesebb, mint azt csinálni, amit az Új Szó színikritikusa. Aki e bűnrössz – és már-már dogmás – darab kényelmesen ballagós, az ötvenes évek szocialista realizmusnak nevezett színházi naturalizmusa szellemében fogant rendezéséről, s az egész előadásról úgy

- 5 Zalabai 1981 nyarán végül ki is lépett a Madáchból, s július 1-jétől az esztendő végéig a somorjai Városi Honismereti Ház alkalmazta, majd 1982. január 1-jétől 1983. január 31-ig szabadfoglalkozású volt. Ezután, február 1-jével szerkesztőként újból visszakerült a Madáchhoz, ahonnan végül már csupán a rendszerváltást megelőző esztendőben, 1988 szeptemberétől volt alkalma elfoglalnia a Komenský Egyetem BtK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatói állását. A *Hazahív a harangszó* c. nagyszerű falurajzáért neki megítélt Madách-díjat azonban, még így sem kaphatta meg 1985-ben.
- 6 Naplóbejegyzésemből anno valószínűleg nem véletlenül maradt ki szovjet szerzőjének a neve, melyet a jó ízlés nevében ezúttal is meghagynék a feledés homályában.

írt, mint tökéletes remekműről. Amit egyáltalán nem értek a részéről, mi szüksége volt erre, amikor úgy tudom, neki se tetszett – sem a darab, sem az előadás. Ezek után már csak M. kritikájára vagyok kíváncsi a Hétkben. De, visszatérve Soókyhoz. Mélységesen megértem tehát, hogy inkább nem ír semmit, mintsem fölöslegesen dolgozzon vagy hamisat írjon. Bár ez nem egészen igaz, mert meggyőződésem, hogy egy írás akkor sem fölösleges, ha a fiókban marad. Illene már végre megtanulnunk az állandó és rendszeres munkát, a mindent-rögzítés tudományát, s akkor is megírni a véleményünket valamiről, ha tudjuk, hogy az – ideiglenesen? – az íróasztal-fiókunkat „gazdagítja”. Soóky logikájával kapcsolatban egyébként a *Vélekedés és javallás* Batsányija jutott eszembe kétszáz évvel ezelőtről, a kassai Magyar Museumból: „...az igaz lelkű, becsületes szívű embernek megtilthatták ugyan (ha azok, akik hatalommal bírnak, ezzel szabad kéjek szerint élni akarnak), hogy e vagy ama kedvetlen igazságot *ne írja*, közönségesse *ne tegye*, de semmine-mű emberi hatalom nem kényszerítheti őtet arra, hogy ezt vagy amazt *írja, hírlelje*.” (1982. november 2., kedd)

KI LEGYEN A MICSODA?

A Nőből a Madáchba, ahol mindenekelőtt Balla Kálmánnal, Mayer Judittal. Először is: bajok Fónod körül. Vészesen kifelé áll a rúdja. Igazán méltatlanul bántak el vele (is). 1979. január 1-je óta – a Sárkány-éra kezdetétől – folyik ugyanis F. lassú tűzön pörkölése, idegeinek lassú, de annál módszeresebb felórlése. Mindenért őt tették felelőssé, igaztalan vádakkal illették, rágalmazták, ócsárolták. Még nincs meg, hova *teszik* innen. Mindenesetre hírlik, a főszerkesztői székre a legnagyobb esélye M. L.-nek van. A hír meglep. M. ugyanis, legalábbis tudtommal, nem Sárkány embere. Bár – rajta, rajtuk kívül – ki tud(hat)ja... Ha viszont így van, akkor kérdés, ki szedte őt elő a talonból? És mi a célja vele? Bízva M. lojalításában – tartani vele a Sárkány-ellenes oppozíciót? Igaz, az utóbbi években azért M.-nak volt néhány zavaros húzása: lásd Egri- meg Dávid Teréz-dicsériadáját, s mindennek a csúcán a Bettes elleni ugatás az Új Szóban. Önmagában már ez is meglepett és érthetetlen volt a számomra: M.-nek, akit közel másfél évtizede a barátomnak tudok, nem volt szokása a csaholás – vajon kik *foghatták* a ceruzáját? A Bettes-kritika alapján akár Sárkány embere is lehet, ráadásul tudtommal az írását is ő vitte el a Szemléből az Új Szóba. Talán beszélnem kellene vele, hogy tisztábban láthassam a dolgot. Hirtelen kép: ez év márciusa táján voltam utoljára vele, amikor is a Mihály kávéházban az általam összeállítandó meseantológia kapcsán értekeztünk – ott is kérdezgetett erről-arról, hangsúlyozva, hogy kívülállóként, mivel az irodalmi élettől visszavonultan él, nem tud semmiről. Pedig akkoriban azért már tudhatott erről-arról. Vagy engem is lehetséges információforrásának vélt? Mindenesetre M. talán mégsem Varga Erzs, s főleg nem Petrik vagy Tankó – akik, Sárkány óhaja szerint, szóba kerül(het)tek Fónod utódjaként, s akiknél mindenképpen műveltebb és olvasottabb, ami pedig a legfon-

tosabb: ez ideig semmiben nem kompromittálta magát olyformán s -mértékben, mint ők. Így hát a többi már a gerincén és elméje élességén fog múlni, ha mégis beköltözne a főszerkesztői szobába. A kettőnk kapcsolata egyébként ott és akkor kezdett kihűlni, amikor a Szemle szerkesztőjeként – a 70-es évek második felében, 77–78 táján – egyre kevésbé tudtam mit kezdeni az írásaival. Ti. azok előbb gondolatilag, majd nyelvilleg is mind zavarosabbak lettek. Bár igaz, sosem volt erőssége a nyelv, illetve: nem igazán volt nyelve, még ha a tisztább gondolat rendezettebb megnyilatkozásokra is készítette, s ilyformán azok még úgy-ahogy megszerkeszthetők, átírhatók, magyaríthatók voltak.

M. egyébként mintha valóban kezdene fontossá válni Sárkány és Petrik et.-ék körében (is) – ezt látszik igazolni, hogy meghívták előadónak a teljes mértékben Klimits és Petrik et.-ék által „megálmodott” (összebrunasztolt!, szétmaszatolt) XIX. Fábry-napokra. Témája: *Költészet és valószínűség. Elemzés a Madách Kiadó legújabb kiadványainak tükrében*. Hát... mit mondjak? Minket egyszer úgyis az ún. valósághoz való görcsös ragaszkodásunk fog eltávolítani a valóságtól! (Miközben Valóság tata meg jókat röhög a markába...)

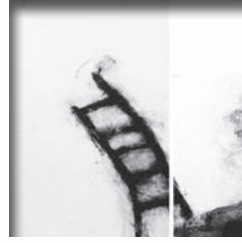
Még csak annyit: magam is kaptam, november 6–7-re, váratlanul, a Csemadok KB-tól, magánszemélyként, hivatalos meghívót a rendezvényre. Sidó Zoli, vagy Lukács, esetleg Neszméri állhat e figyelmesség mögött? Merthogy nem Petrik („Nyikoláj”) vagy Bodnár („Betegh”) Béla, az biztos. Megjegyzendő érdekesség: Klimits és Petrik előadása (*A művészetkritika feladata a nemzetiségi sajtóban a CSKP XVI. kongresszusa után*, ill. *A CSEMADOK KB, a Madách Kiadó és a Szlovákiai Írók Szövetsége magyar szekciója együttműködésének feladata és célja* [sic!] címmel). Szó, ami szó, már csak ezért a két előadásért is érdemes lenne elmenni, annyira botrány-szaguk van. Node, majd jönnek hírek róluk, elég lesz azok fölött is napirendre térnem... térnünk... Mi több, úgy hallom, az idei Fábry-napokra teljes díszben kivonul az Új Szó kulturális rovata is. Hát persze. Bezzeg a tavalyit, amit Szigeti szervezett Gál Sanyival, a színházit – testületileg ignorálták. A rovatvezetőt pedig, akinek egyébként előadása is lett volna, állítólag előre figyelmeztették, hogy ne menjen el. Ő pedig nem ment. És maga helyett se küldött senkit a kultúrából. De mit várhat ma az ember, akár az Új Szótól is, mely szerkesztőjének az Illyés-évforduló kapcsán lett méretes huzavonája a főnökséggel. A kérdés az volt: legyen-e Illyésről – itteni bűnlajstroma miatt (*Duray-kötet; Szellem és erőszak; Válasz Herdernek és Adynak* stb., stb.) – cikk, vagy ne legyen? Lett, de csúnyán meghúzták. Még a Szovjet Irodalom Illyés-köszöntőjéből kimásolt idézetet is kimiskárolták az író demokratizmusáról.

Hát... megint csak hát...

C'est la vie... mondhatnám.

De nem mondom.

Azért se mondom. (1982. november 2., kedd)

ESEMÉNYTELEN

Álmos, szürke, eseménytelen nap. Villanyt kellett égetnem egész nap. Dolgozni akartam, de nem ment. Sem a színházi tanulmányom, sem a Feldek-dráma fordítása, sem a mese. Trilecovát meg nem volt kedvem elővenni. Talán egy régi novellaterveket írtam volna meg legszívesebben – egy ember találkozását az alteregójával –, azt viszont erőm nem volt elővenni. Levelet is megpróbáltam írni Kmeczónak, az se ment – olyan bűn-rossz és zilált fogalmazványra sikeredett, hogy el kellett dobnom. Majd talán holnap. Így egész nap csak olvastam. Állva, ülve, fekvé – váltott pózokban. T. Capote-t. És – szept. 24-e óta, amióta nem ment le a szesz a torkomon, először éreztem úgy, hogy innom kellene. Hogy be kellene rúgnom. De nem ittam, pedig tegnapról már a gyógyszert is abba hagytam. Jó lenne kibírni karácsonyig. Egy kis pihentetés nem árthat a szervezetnek (majdnem azt írtam: a szesznek). Csak nehogy aztán én is azt panaszoljam majd, amit Arany 1852-ben, a *Mint egy alélt vándor...*-ban: „Én nem mertem élni, mert élni akartam...” Az agyamat mintha valami láthatatlan marok szorítaná. Az ilyen szorítás oldására szokott jó lenni a szesz. Ahogy most érzem, lehet, hogy mégis benyelek néhány kortyot a muzslai szilvából. Aztán kész. Úgy kell nekem. (1982. november 4., csütörtök)

TALAJ

Tegnap délután S. volt még fönt nálam, ami meg is nyugtatott kicsit, mivel felírt írt egy erős nyugtatót (Oxazepant) is, hogy kéznél legyen esetleges későbbi depijeimhez, szorongásaimhoz. De, mint látom, az utóbbi időben ő maga is le van robbanva rendesen. Nemcsak anyagilag, idegileg, fizikailag, hanem – amit a szabadságolása után vettem észre, amikor rájött, hogy képtelen megcsinálni a kötetét – lelkiileg, szellemileg is. Zavartságának, szétrázottságának pedig föltehetően ugyanaz az oka, mint ami az utóbbi időben egyre jobban fenyeget engem is. Ez pedig az egyre nagyobb kilátástalanság, a perspektíva egyre kínzóbb hiánya. Amiről megint csak a szabadságharc utáni Arany jut eszembe: „...kopár, sivatag jövőm láthatára: / Mért fussak felé, ha nem ígér enyhülést! / Megtompult kebellem, szemeim bezárva, / Óhajtom magamra a megsemmisülést.” Elég szar egyébként az embernek minduntalan azt éreznie, hogy csak csúszik ki a talaj a lába alól, egyre szűkebb körötte a tér, egyre kevesebb a levegő a tüdejének, mozdulnia kellene – de merre; csinálnia kellene valamit – de mit? Itt most tényleg csak egyedüli út lehet a számára: írni, írni, írni... (keresztünk INRI-je helyett? – kérdezhetném magam is Utassy Dzsóval) – mindent alárendelni az írásnak, ha kell, földadni, vagy újrakezdeni mindent a munka érdekében. Igen, ez így szép elv, amihez azonban mégiscsak jól jönne egy szerény egzisztenciális alap(ka), amit nem és nem, az istennek sem sikerül elő- s összekaparnom... (-kaparnunk?). Bár muszáj (lenne)! Amiért elég kegyetlenül – magammal szemben kegyetlenül – meg kellene fognom a dolgokat,

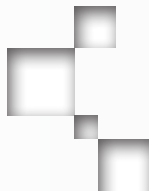
és ne kelljen érdektelen és érdemtelen, méltatlan (bér)munkákat vállalnom, amelyek sokkal többet vesznek ki belőlem, mint amennyit hoznak a konyhára (Trilecová; *Módszertani ábecé*), és ugyanakkor sokkal megfeszítettebb tempóban csinálni, amihez közöm van.

S bármennyire is utálok magam, de Trilecovát, mérhetetlen undorral és unalommal mégis befejeztem. Gyöngé kis munkácska, tele gondolati és nyelvi sztereotípiával; szürkeség, kihasználatlan lehetőségek, végig nem gondolt ötletek, brrr! Akár büszke, önérzetes szlov. magy. író is lehetne ilyenképpen... Bár ilyet, mint ő, még a mi kisebbségi stabilizációinkban is csak erős, sokdioptriás szemüveggel lehetne találni... na jó... Moyses Ilonát azért szemüveg nélkül is odatehetnénk mellé... Űristen, milyen szar dolgokkal is képesek pénzt keresni *szlovákiai*ban (is) némelyek! (Beleértve engem is, még ha kolduskenyér is, amit kapok majd érte...) (1982. november 7., vasárnap)

ADALÉK A SZEMÉTDOMB REGÉNYÉHEZ

Fent Pozsonyban, a kiadóban, többeknél. Először azonban a műszakra néztem be Varga Lajoshoz, a meseantológiám illusztrációi miatt. De még nincsenek meg, dec. elejére várják Szabó Erzsébettől. Az *Istentelen színjáték*ból 530 példányt rendeltek Magyarországra, az itthonira azonban el is felejtettem rákérdezni. Bár nagy a gyanúm, hogy nem adnak még ezret sem. Jó, ha öt-hatszázat.⁷ Sárkány et.-nak ugyanis az a rögeszméje, hogy nem kell az ilyen líra az olvasónak. Csakhogy: melyik kell? Viszont biztos, hogy egyáltalán nem kell? Hisz bizonyíthatón – már a folyóiratbeli közlésüket követő fogadtatásuk alapján is – az *Istentelen...* verseinek is megvannak a maguk olvasói. Igaz, hogy azok nem azonosak mondjuk Csontos Vilmos vagy Dénes György olvasóival... Aki viszont csak Csontost vagy Dénest, valamint az ő olvasóikat veszi emberszámba (ami természetesen nem a részemről, hanem az ő részükről történő lebecsülésük), valóban úgy látja, hogy nincsenek. Igaz, az *Átkelés* – talán kicsit valóban túlzó – 2500-as hazai példányszámából tényleg van még egy rakás a dszerdahelyi könyvesboltban – ebből azonban örültség vagy legalábbis szándékos rosszakaratra vall azt a következtetést levonni, hogy a kötetnek nincsenek olvasói. Ui. az a helyzet, hogy más helyeken már a megjelenését követő évben nem lehetett kapni, tehát a terítése lehetett rossz. Voltam már keleten találkozó(ko)n, hogy könyv nem volt; a nyere-ményakciókba egyetlenegyszer sem került be stb. Ugyanekkor raktáron sincs belőle semmi, és nem vitték le az árát sem, tehát a kedvezményes könyvvásárlási akcióba sem került be 1982 nyarán, ami arra utal, hogy másutt nincs belőle... Az *Istentelen...*-t egyébként a jövő év második negyedére tervezi a kiadó, ami azt jelenti, hogy egyelőre nem várható a kor-

7 Jól sejtettem, végül is 600 példány készült belőle a hazai piacra... Igaz, ha ezt az 1130-as összpéldányszámot nézem, a mostani verseskötet-példányszámok alapján megint csak jöhet a sóhaj: Ó, régi szép idők!

rektúrája, ugyanakkor a legrosszabb időszakba esik, azaz hiába készülne el június végéig, a jóváhagyása, terjesztése jócskán elhúzódhat a nyári szabadságok miatt. Ugyanez történt az *Ákombákomommal* is 1980-ban: június 30-án kapta meg a mesémet a kiadó a nyomdától, de a jóváhagyása addig-addig húzódtott, hogy az Elsősztályosok Ajándékkönyve sorozatban megjelent kötetet szeptember első napjaiban az elvtársak még föl is jelentették (egy mesekönyvet!), így az engedélyeztetésére hosszabb huzavona után csak valamikor szeptember vége felé kerülhetett sor. Egyébként amennyiben Fónodot menesztik a főszerkesztői székéből, ami ráadásul valóban nagyon könnyen elképzelhető,⁸ félek tőle, hogy Sárkány et. újra bele fog fog taposni a kötetbe. D. pedig, mert hozzá is benéztem, szinte menetrendszerűen, újból elkérdezte, hogy megy a szabadúszás. Akárhányszor csak találkozunk, mindig elkérdezi, és én mindig ugyanazt mondom rá. Még szerencse, hogy nem találkozunk sokszor... Ezúttal viszont fölemlítette Szigetit is. Úgy téve, mintha nem tudná, hogy szeptember 28-án menesztették őt is a Tháliából. Mindenesetre nem hiszem, hogy éppen hozzá ne jutott volna el Laci kiebrudálásának a híre. Persze megjegyeztem, hogy elég szemétül cserben (szarban?) hagyta Gagyort és Szigetit mindenki. Holott, amit ők ketten csináltak a kassai színházban az elmúlt két év alatt, az – szemétdombunkon belül persze – vitathatatlanul színháztörténeti jelentőségű. Mi több, talán tágabb viszonylatban is lehet némi jelentése és jelentősége. Aki pedig nem állt melléjük, az így vagy úgy a regressziót segítette. D. szerint egyedül csak Válek, a kulturális miniszterünk tudott volna segíteni rajtuk, de ő nem tett semmit. Miként Fónod esetében sem. Mindenesetre Gagyort és Szigetit legalább biztosította a rokonszenvéről. (Na ezt aztán – mármint Válek rokonszenvét – Péter fel is találhatta vacsorára a gyerekeinek!) És hát intézkedett, hogy Koyš, a helyettese meg a színházi fősztály vezetője is fogadja őket, mi több, *Az áldozat* bemutatójára is kivonult – nyilván az ő beleegyezésével – a két csemadokos fősarzi: a tisztességét a körülmények ellenére is megőrző Sidó Zoli országos elnök meg Lukács Tibor főtitkár (természetesen Halgašné központi pártelvtársnő díszkíséretében), no de ez bizony édeskevés! Igaz, jelen korban még ez is több a semminél, amitől azonban még nem kell(ene) rögtön bepisálni (s tapsikolni sem). (1982. november 10., szerda)

MUSEUM

De. olvasás a M. Museum-előszóhoz. Aztán meg is írtam belőle 1,5 flekket, de elrontottam. Vészesen nem megy az írás. Pedig maga a lap szellemében, szerkesztésében ma is friss, élő „folyó-írás”. Ha netán megbízást kapnék rá – márpedig elképzelhetetlen, hogy a Madách ilyesmire megbízást adjon –, fél év alatt meg tudnám csinálni a négy felső-magyarországi

8 Ami a rákövetkező évben meg is történt, azaz, úgy látszik, Európában, a mi térfelünkön, bármi megtörténhetett, ami elképzelhető volt... (Mi több, még az is, ami elképzelhetetlen...) Ráadásul, az egyik – sok más egyéb kiállása mellett –, amit felrított nekí, az – kiadói barátaim, többek közt Grendel Lajos tanúsága szerint – az *Istentelen...*-em melletti kardoskodása volt.

felvilágosodás kori lap – a kassai Magyar Museum és Orpheus, a losonci Uránia és a komáromi Mindenés Gyűjtemény – „fiktív számait” magában foglaló gyűjteményt. E kétszáz évvel ezelőtti írásokból egyébként egy, minden sorában és színárnyalatában érvényes válogatást lehetne készíteni, melynek valamennyi betűje a mához, s a mi problémáinkhoz szólna. Ebből viszont az következne, hogy az ember, a társadalom, a történelem ismétli önmagát? Bár nem biztos, hogy így van. Talán csak annyi, hogy ugyanazon törvényszerűségek alapján működik, mint mondjuk két évszázaddal ezelőtt. Fejlődés van, maguk a mechanizmusok – már csak a technikai előrehaladás miatt is – egyre fejlettebbek és fejlettebbek, mégis ugyanazok. De hát a Madáchnak nem ilyen antológiákra szól – Fónod szavával – a jogosítványa! Így marad ez a kényszermegoldás: minden évben „eladni” egyet a Madách Naptárnak... (1982. november 11., csütörtök)

MÁSFÉL

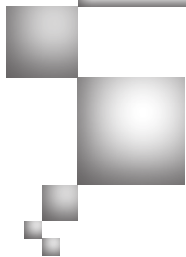
Bodnár Kassáról, a Fábry-napokról. Beszámolójának tervezett címe: *Másfél napos Fábry-napok*, noha nem hiszem, hogy ezzel a beszédes címmel megjelenhetne. Klimits előadásáról nem beszélt bővebben, csupán annyit mondott, hogy minősíthetetlen volt. Petrik kb. öt percet beszélt – ennyi volt az előadása – a Csemadok KB, az Írószövetség és a Madách együttműködéséről. Gyszi megkérdezte: ki képviseli e tanácskozáson a Madáchozt? Petrik válasza: Duba. Gyszi: Hát az Írószövetséget? Petrik: Duba. A Mester azonban épp nem volt jelen ezen az „előadáson”. Borozott valahol. Kabaré. Ugyanekkor Gál Sanyival lett volna egy író-olvasó találkozójuk (talán Szepsiben?), de Sanyi már azon is felbőszült, hogy miként teheték őt a programba, amikor időben kijelentette, hogy eleve elhatárolódik ettől a F-napoktól, és semmi szín alatt nem vesz részt semmiben. M. L. előadása – B. szerint – üres volt, az utóbbi időben megjelent verseskönyvek motívumkincsét elemezte tudományosan semmitmondón. (1982. november 11., csütörtök)

TAPS

Az *áldozat* Komáromban; majdnem telt ház. Feleséggel, anyámékkal, sőt Izsáról is többen bejöttek. A végén pedig váratlan (wasch)taps, mi több, még a színpadra is kitapsoltak (azt a szenvedést, ahogy ott kellett állnom kiszolgáltatva s az éles reflektorfénytől teljesen elvakítva, semmit nem láttam a nézőtérén ülő emberekből, magam lehettem így a Megtestesült Esetlenség) – ezt volt a legnehezebb túlélni (mindenesetre a nyomás jóval kisebb volt rajtam,

mint az októberi kassai ősbemutatón, amikor a megelőző napi főpróbán sem volt még biztos, hogy lemehet a másnapi premier, ahol már az előadás felénél ki kellett mennem a nézőtérrel, olyan szorongásos rosszullet tört rám).

Mindenesetre most túléltem a reflektorok vattatófényét is. Amin viszont a legjobban csodálkoztam, hogy milyen furcsa – és nem utolsósorban ferde – ízlésű közönség verődött össze erre a komáromi estére, akik az utóbbi esztendő Matesz- (és Thália-)előadásainak legnagyobb és leghosszabb (wasch)tapsát produkálták. Amire igazán nem számítottam, bár úgy látom, jó adag túlzás lehetett benne mind a dráma, mind az előadás színvonalát tekintve is. Vagy csak engem akartak vigasztalni... féltve, nehogy összeessek ott kint... De hát ilyen a közönség. Bár, mi tagadás, egy kicsit hízelgett is a dolog. Miként a másnapi marcellházi „sikerem” is, ahová Soóky Laci barátom kedvéért ugyancsak elmentem szorongani egy kiadósat, ám amire alig mertem számítani: ennek az előadásnak sem estem áldozatául. Még jó, hogy már csak a dszerdahelyi előadás van hátra. Aztán – szerencsénkre? – lekerül(ök) a műsorról... (1983. január 29–30., szombat–vasárnap)

LAVIV LAURA, FRIEND, DIGITÁLIS RAJZ, 42x29 cm, 2023

GUBIS ÉVA

LÉPJ BE A TÖRTÉNET TÁRÓJÁBA

BESZÉLGETÉS N. TÓTH ANIKÓVAL

A SZALAMANDRA MOSOLYA CÍMŰ REGÉNYÉRŐL

■ **A 2022 áprilisában a Kalligram Kiadónál megjelent regényed, A szalamandra mosolya – alcíme A selmeci különös hölgy legendáriumából – helyszíne Selmecebánya. Mikor jártál először Selmecen? Hogyan alakult a viszonyod a városhoz?**

■ A gimnázium utolsó évét Selmecebányán jártam ki. A szocialista Csehszlovákiában ez volt a feltetele annak, hogy az ember külföldön végezhesen ösztöndíjjal egyetemet. Kényszer volt és elég komoly próbatétel is, mert addig magyar iskolákba jártam, a selmeci speciális gimnáziumban pedig szlovákul folyt az oktatás. Magyarból mint idegen nyelvből érettségiztem, ami elég abszurdnak tűnt akkor. Másrészt az ideológiai képzésnek is nagy teret szántak ebben az intézményben, amit nehezen viseltem. A hajdani híres iskolaváros pedig egészen lepukkant és nyomasztó volt a '80-as évek derekán, úgy tűnt, gazdái átengedik az enyészetnek. Érettségi után megfogadtam, hogy többé nem teszem be oda a lábam. Aztán magyarországi barátaim, egykori évfolyamtársam érdeklődése vitt vissza, fokozatosan megkedveltem, ahogy visszakapta régi fényét (ha teljes pompáját nem is) – annak is köszönhetően, hogy 1993-ban felkerült az UNESCO Világörökség listájára. A vonzalom aztán szenvedéllyé vált, s ha hosszabb ideig nem tudok menni, bizony Selmec-honvágyam lesz.

■ **Honnan indult a regény ötlete?**

■ Az egyik selmeci barangolásunkkor egy fejfán találtam egy nevet, ami nem hagyott nyugodni. Írtam egy novellát *Ki volt Lill Emília?* címmel, ami a '90-es évek elején megjelent a Kalligramban. Ágoston Attila barátom (aki most a kiadóm) akkor azt mondta, egy regény sűrűsödik benne. Ezen kicsit meglepődtem, de több mint két évtizedig nem foglalkoztam vele. Aztán megláttam egy ösztöndíj-felhívást, aminek az egyik kulcsszava Selmecebánya volt, ugyanis a város 2019-ben Szlovákia kulturális fővárosa lett. Megpályáztam, elnyertem, bele kellett vágni.

■ **Regényként hivatkoztam eddig a műre, de a szöveg egyes fejezetei önálló novellákként is megállják helyüket. Az alcím szerint legendárium, Csehy Zoltán pedig találóan monológgyűjteménynek nevezi (Élet és Irodalom, LXVI. évfolyam, 19. szám, Ex Libris). Milyen műfajú szöveggént tekintesz rá?**

■ Regénynek becézem magamban kezdettől fogva, de több olvasóm is megkérdőjelezte a műfajiságát. A regény talán az egyik legnyitottabb, kísérletezésre alkalmas műfaj. Az enyém kisformából építkezik (ezekben érzem jól magam), amelyek önmagukban egyszerre zártak is, nyitottak is, szereplők, motívumok vándorolnak vagy üzennek egymásnak, sugalmaznak a fejezetek vagy szakaszok közti rések, szünetek is. Az alcím azonban nem egy teljes legendáriumot ígér, hanem csak részleteket. Szándékos a mozaikosság.

■ **A tér tehát kötött – Selmecebánya. Hogy jönnek a városhoz a nők, hogy találtál rá az elbeszélőidre?**

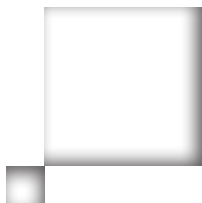
■ Selmec történetét férfiak írják, csodálatos férfiak: feltalálók, tudósok, művészek, tanárok, mesterekből, akik mellett vagy mögött nyilván csodálatos nők álltak, csak róluk csekély a tudásunk. Szerettem volna megismerkedni velük, de a legtöbbjüket ki kellett találnom, hiszen sokszor csak a név volt meg – adat a csodálatos férfiak biográfiájában, egy névsorban vagy éppen egy fejfán. Többségük a képzelet ráfogása csupán, nem lehet rajtuk (rajtam) számonkérni pontos tényeket, miközben persze nagyon sok mindennek utánanéztam.

■ **A regény fejezetei széles időt ölelnek fel, ráadásul nem lineárisan haladunk az időben. A történelmi korok asszonyi életéből pompás reáliák bukkannak fel a szövegben, kedvencem a meggyása, aminek receptjét végül egy 16. századi szakácskönyvben találtam meg. Mennyi kutatómunkát végeztél? Mik voltak a legérdekesebb forrásaid?**

■ Sokat olvastam, de csapongva: ami élém került Selmec-témában, abba belekóstoltam. Nehezítette a dolgom a covid-helyzet: csak virtuális könyvtárakban böngészhettem. Várostarténeti összefoglalók, életrajzok, szépirodalmi művek, oral historyk, bányászati szótár, művészettörténeti monográfiák, iskolai értesítők, művelődéstörténeti tanulmányok, munkafolyamat-leírások, újságcikkek, pletykák, filmek, podcastok és igen, szakácskönyvek egyaránt szerepelnek a listán – magyarul és szlovákul. A sokszor véletlenül felbukkanó anyagok továbbiakhoz irányítottak, hagytam magam orromnál (kíváncsiságomnál) fogva vezetni, nagy kaland volt. Az evangélikus líceum évkönyveit kedveltem nagyon – talán azért is, mert életem jelentős része iskolákhoz köt. A névsorok pedig igazi kincseshányát jelentettek.

■ **A szöveg keretes szerkezetű. Az első fejezet (Ouvrütüre) elbeszélője, akinek szalamandra pihen a kezén és történeteket súg a fülébe, a regény záró fejezetében, a Codában is megjelenik, és egy ezüstsalamandrárt ad a Coda elbeszélőjének. Hogyan kötődik a szalamandra Selmecebányához? És miért mosolyog?**

■ A szalamandra Selmec totemállata, a város keletkezéstörténetében fontos szerepet játszik: ő hívja fel a figyelmet a csillámló ércre, aminek a következménye a bányászat megindítása. A városban lépten-nyomon találkozunk vele, hol várostarténeti domborművön, hol az ajándékboltban mindenféle tárgyakon, és a város egyik jelentős kulturális eseményét is Szalamandra-napoknak hívják. A lokális szimbólumon túl általánosabb jelentése is van: tűzben lakozó lényként tekintenek rá különböző mitológiákban, a megújulás, az állhatatosság és tisztaság jelképét tisztelik benne. Amúgy pedig miniatűr sárkány, ha félelmet nem is, borzongást azért kelthet. Ezt szelídíti

vagy mulasztja el a mosoly, ez a kellemes benyomást, bizalmat ébresztő kommunikációs jel: fedezd fel a várost, lépj be a történet tárójába.

■ **Mesélj, kérlek, a fejezetcímek és a tartalomjegyzék logikájáról.**

■ Fejezetcímekként selmeci utcaneveket használok, s mivel a fejezeteken belül többször változik a helyszín, így a szakaszokat is utcanevek választják el. Az utcanevek a történelmi események következtében folyton változnak, így éppen az utcanév segíthet az időbeli tájékozódásban: a Kisvásártér, a Kossuth Lajos tér, a Szlovák Nemzeti Felkelés tere vagy a Városháza tér ugyanaz a helyszín – más-más korban. Így virtuálisan időben és térben is bejárható a város. A tartalomjegyzék vagy inkább mutató pedig az elbeszélők – köztük valós és fiktív alakok – nevét tünteti fel – a legtöbbjüket itt lehet azonosítani, mert a szövegben nem hangzik el a nevük.

■ **A könyv borítóján megjelenik M. S. mester Szent Katalin-szobra és Gwerk Ödön Selmecebányát ábrázoló tájképe. Mindkét alkotó szereplője a regénynek. Hogyan kötődsz hozzájuk, műalkotásaikhoz?**

■ M. S. mester Vizitációja régóta az egyik kedves műalkotásom, bár sokáig nem tudtam, hogy Selmechez kötődik. Valójában egy szárnyasoltár része, amit a törökveszély miatt szedtek szét, és darabjai hosszú kalandos bujdosás után kerültek elő. A mester Szent Katalin-szobra jelenleg a selmeci Jozef Kollár Galériában látható, rendkívül kecses, finoman kidolgozott nőalak, jó vele találkozni. Gwerket a regényírás közben fedeztem fel, különleges tájai nagyon megfogtak. Két éve volt gyűjteményes vándorkiállítás, egyik állomása a szülővárosában, azaz Selmeceben, nagyon örültem, hogy a reprodukciók hosszasan tanulmányozása után az eredeti festményeket is megláthattam.

■ **Befértek-e a regénybe, a Selmec-koncepcióba régebbi írásaid, amikről netán később derült ki, hogy ebbe az irányba tartanak?**

■ A lillemíliás régi szövegről kezdetben azt gondoltam, beilleszthető lesz, de aztán nem találtam a helyét. Más nem volt, hiszen ahogy említettem is, nem foglalkoztatott évekig a téma.

■ **Nem csupa áhítattal nyúlsz a történelmi karakterekhez; hogy példát említsék, a szöveg nem bánik kesztyűs kézzel Görgei Artúrral. Szándékosak ezek az újszerű, más nézőpontok?**

■ Különböző korú, más-más társadalmi rétegbe tartozó, eltérő műveltségű és habitusú nők néznek szét az én Selmecemen, s mondják, amit látnak: van, amelyikük elmélyed vagy elveszik a részletekben, van, amelyikük csak végigfuttatja a tekintetét vagy átsiklik fontos dolgokon, van, aki élvezi, van, aki elszenvedi az életet, ezek perspektívaváltásokat jelentenek. Görgei Artúr megosztó személyiséggé válik tinilányok barátságában, az egyikük azonban titokban rajong érte.

■ **Szövegközi elemekként szerepelnek általad készített fényképek, illetve Selmecről készült térképek, többek között Mikovíny Sámuel 1738-as térképe. Mi a történetük és milyen szerepet szántál nekik?**

■ Nagyon kedvelem azokat a szépirodalmi műveket, amelyekben fotók is vannak, nem illusztrációként, hanem szervesülten, egyenrangú alkotóelemként, ilyen Mészöly Volt egyszer egy Közép-Európája, Závada Természetes fénye vagy Kőrösi Zoltán Budapest, nővárosa. Az én első regényem, a Fényszilánkok is *képeskönyv* egyébként. Selmec rendkívül fotogén város, nagy volt a csábítás, de nem bédekkert akartam írni. A jellegzetes épületek vagy utcaképek helyett ablakokat, kapukat, lépcsőket választottam: kitarul egy élet vagy éppen rácsukódik egy kapu egy korszakra. A térképek iránti vonzalmam is erős (köszönve kiváló földrajztanároimnak), és hát csodálatom egyik Selmechez kötődő tárgya épp a magyar kartográfia úttörője, az említett Mikovíny. Lehet ez akár tisztelgés is, de több is annál: az általad kiemelt térképnek pl. az az érdekessége, hogy olyan, mintha egy ember belső szerveit rajzolná ki. Akárha egy női méhet látnánk.

■ **A beillesztett képeken túl is érzéki, színes-szagos, mozgékony szövegekről van szó. Az elbeszélők nyomában fel-le nyargalásunk Selmec dombjain, utcáin. Nevezhetjük védjegyeknek ezt a fajta írásmódot? Távol állnak tőled a statikus, minimalista szövegek?**

■ Ebben a szövegben ezek kínálkoztak, ennek a könyvnek feltétlenül ez a védjegye. Még nem tudom, más szövegben mi működik majd. Ez a témától is függ, illetve a témához teremtett nyelvi világtól.

■ Nem megkezdve a vitát arról, hogy van-e női irodalom, nem félsz-e attól, hogy rásütik a női irodalom bélyegét a könyvedre?

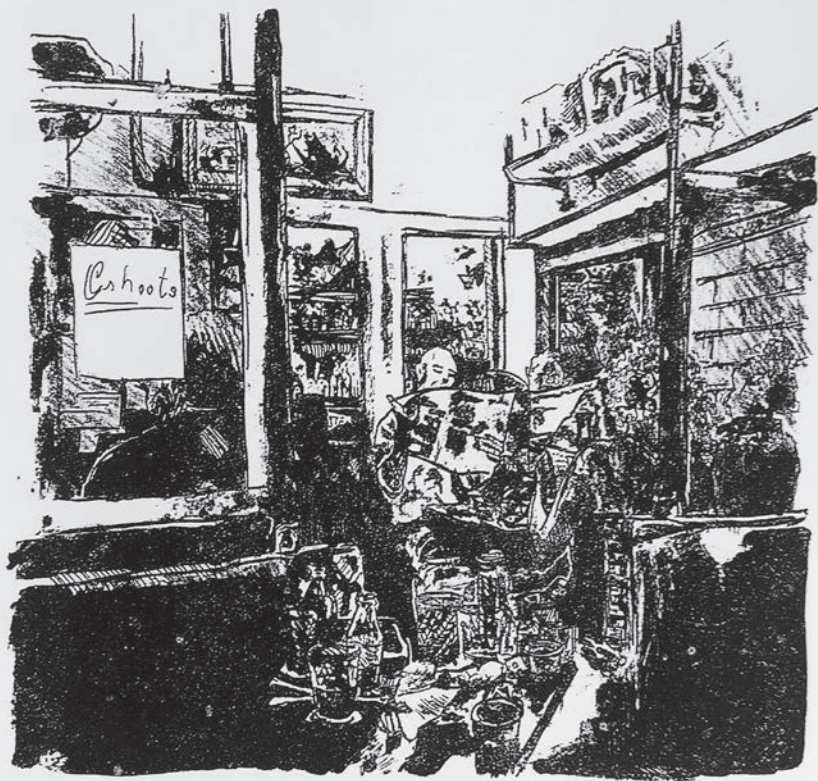
■ Aki bélyegezni akar, ám tegye. Bár vannak értelmezők, akiknél a női irodalom nem szitokszó, hanem épphogy értéktelített fogalom. Nem hiszem, hogy a szerző neme dönti el, hogy esztétikailag mennyit ér egy szöveg.

■ A regény a Bázis-könyvek sorozatának 13. darabja. A Bázis – Magyar Irodalmi és Művészeti Egyesület társelnöke vagy, mellette a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében tanítasz. Hogy szakítottál időt a regény megírására?

■ A regény nem könnyű időszakban íródott – olyan kihívások közepette, mint a távoktatásra való átállás vagy éppen az egyesület kiépítése. Kisebb csoda, hogy megszületett, de azt hiszem, segített is ebben a próbatételes életszakaszban – el lehetett vonulni egy kalandos világba. Nem menekülés volt ez, hiszen fontos válaszokat kaptam a folytonos és gyakran felforgató változásoknak kitett „hétköznapiakban” felmerülő kérdéseimre.

■ Az Irodalmi Alap és a Bázis Egyesület a tavalyi év legjobb teljesítményéért járó Madách-díjat eredeti irodalom kategóriában 2023-ban a regényednek ítélte. Hogyan érint a döntés? Meghozza a kedvet a további alkotómunkához? Min dolgozol most?

■ A díjak fontos visszajelzések arról, hogy egy alkotói folyamatban sikerült valami egyedit, különlegeset teremteni, ami kivívja az értékelők elismerését. A Madách-díj szakmai díj, örülök neki, hogy A Szalamandra mosolya méltónak bizonyult rá. Írás közben persze nem díjak lebegnek a szemem előtt, inkább az, hogy megfeleljek a saját elvárásaimnak. Minden egyes szövegért meg kell dolgozni. A díj természetesen kötelez is, hogy a mércét a továbbiakban is magasra kell tenni. És talán az olvasók figyelmét is felkelti a regény iránt. Íráshoz díjaktól függetlenül is van kedvem, csak az idő gazdaságos beosztásával küzdök, hiszen ezt nem főállásban, hanem szinte lopva, voltaképpen szabadidős tevékenységként művelem. Most helyspecifikus múzeumi mesekönyvön dolgozom, s hogy Selmecen időzhessek, az Óvár a helyszíne. Még sok a titok. De jó benne lenni a függőfolyosókon, tornyokban, csigalépcsőkön kanyargó történetben.

CZÁR ANNA, UNDERGROUND COCTAILBAR, TUSLITOGRAFIA, 35x35 cm, 2022

„MŰFORDÍTÓK CSAK KÖLTŐK LEHETNEK”

SZABÓ LŐRINC ISMERETLEN KÉZIRATA A FORDÍTÁSRÓL

1. BEVEZETÉS

Szabó Lőrinc – elsősorban Kabdebó Lóránt irodalomtörténeti munkásságának köszönhetően – mára elnyerte kiérdemelt kanonikus költői pozícióját a 20. század magyar irodalmában. Költői minőségét csupán műfordítói teljesítménye múlja felül: hazai viszonylatban kétségtelenül ő a 20. század egyik legkiválóbb műfordítója, s ezzel a magyar – irodalmi fordításokkal foglalkozó – fordítástudományi diskurzus is egyetért.¹

Szabó Lőrinc fordításait – az 1919 és 1921 közötti fiatalkori éveiben készített átültetéseinek néhány sajátosságától eltekintve² – lelkiismeretes módszerességgel készítette. Ráadásul abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy amikor Szabó Lőrinc fordításszövegeit a forrásnyelvi szövegekkel vetjük össze, és a kulturális fordítástudomány szempontrendszerére³ támaszkodva megállapításokat teszünk fordítói megoldásaira és elveire,⁴ nem csupán saját elképzelésünkre támaszkodhatunk: nem kell feltétlenül megbíznunk hipotetikus kijelentéseinkben (mint oly sok műfordító munkásságának az elemzése esetében), mert a műfordító-költő könyvtárhagyatéka és életműve e tekintetben is igen kifejező.

Jelen tanulmánynak több célja is van. Egyrészt kísérletet tesz arra, hogy – a teljesség igényével – sorra vegye a Szabó Lőrinc vonatkozó, megjelent kritikai megszólalásait, ezzel is segítve az érdeklődő kutatók későbbi összeolvasó munkáját. Másrészt mint forrásköz-

- 1 Kappanyos András szóbeli közlése alapján ő a 20. század legjobb magyar műfordítója, Fried István ugyancsak egy beszélgetésünk alkalmán Tandori Dezsőt tette az első helyre, Szabó Lőrincet a másodikra, Kulcsár-Szabó Zoltán pedig így ír műfordítói tevékenységéről: „[a] kritika és a fordítástörténeti szakirodalom [...] minden olyan helyen, ahol megragadta a többféle fordítás léte kínálta alkalmát, hogy összevesse Szabó Lőrinc és valamely kortársa vagy elődje megoldásait, egészen megdöbbentő módon, lényegében majdhogynem kivétel nélkül Szabó Lőrinc fordítását ítélte meggyőzőbbnek vagy sikerültebbnek.” (KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Fordítás és (ön)értelmezés: A fordítás mint elemzés és kommentár Szabó Lőrinc műfordításaiban*, Tiszatáj, 62. évf., 7. sz., 2008, 63–83, 64.)
- 2 BAZSÓNÉ SÖRÉS Marianna–BARNA László, *A fiatal Szabó Lőrinc fordítása: A pusztai falu*, Irodalmi Szemle, 65. évf., 12. sz., 2022, 70–78.
- 3 KAPPANYOS András, *Bajuszbögre: lefordíthatlan. Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer*, Bp., Balassi, 2015; KAPPANYOS András, *Túl a sövényen*, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021; BARNA László, *Az ekvivalencia-fogalmak paradoxitása: „A harmadik nyelv”*, Partitúra, 10. évf., 2. sz., 2015, 31–39.
- 4 Ezek definiálását ld.: SASVÁRI Anna, *A fordítói döntéshez kapcsolódó fordítástudományi szakkifejezések tisztázása*, Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, 16. évf., 1. sz., 2023, megjelenés alatt.

lés a hiteles fotókópiákon túl tartalmazza a betűhív transzkripciót, illetve ennek az érthető olvasásához szükséges, jelöléseket is feloldó értelmezéseket. Harmadrészt arra vállalkozik, hogy a kézirat főbb formai attribútumait leírja, valamint a szerkezetét bemutassa, amelyhez szükséges röviden ismertetni Szabó Lőrinc gyorsírástechnikáját is. Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy a címadó kézirat Szabó Lőrinc valamennyi publikált kapcsolódó esszéjével összeolvasva, komparatív reflexiókkal ellátva jelenjen meg, a dolgozat mégis kísérletet tesz Szabó Lőrinc esszévázlata szöveghehelyeinek néhány megjelent írása gondolataival való összevetésére, illetve azonosítására, ami a dokumentum elkészülésének az okáról és időpontjáról is árulkodhat.

2. SZABÓ LŐRINC KÖNYVTÁRÁRÓL ÉS A FORDÍTÁSRA VONATKOZÓ KRITIKAI MEGSZÓLALÁSAIRÓL RÖVIDEN

Ami a hagyatékot illeti: Szabó Lőrinc a Volkmann utca 8. szám alatt található társasházi ingatlan emeletén lakik családjával 1935-től egészen 1957-ig, a haláláig. E lakás dolgozó-/könyvtárszobáját a mai napig eredeti állapotában igyekeznek megtartani az örökösök és a Szabó Lőrinc Alapítvány. Ebben a könyvtárszobában számos olyan forrásnyelvi szövegkiadás lelhető fel, amelyekből Szabó Lőrinc a fordításait készítette. Mi több, e kötetpéldányok gyakorta ceruzás autográf széljegyzetekkel, aláhúzásokkal, gyorsírásos bejegyzésekkel vannak ellátva. E jelölések figyelembevétele pedig roppant mód hozzájárul a fordításelemzés kijelentéseinek plauzibilitási értékéhez.

Az életmű megjelent, vonatkozó darabjai esetében említésre méltók a pályakezdő⁵ és később a saját fordításkötetekkel is rendelkező Szabó Lőrinc kritikusi megszólalásai, ugyanis a saját fordítói elképzeléseit is artikuláló, minősítő, értékelő esszéi, tanulmányai, előszavai, levelei, illetve (rádió)előadásai fordítói tudatosságáról, saját műfordítói munkájának a reflexióiról is árulkodnak. Emeljük ki időrendben a legfontosabbakat: „Szabó Lőrinc kritikáinak jelentkezése majdnem egybeesik első verseinek megjelenésével, és azokhoz hasonlóan a Nyugatban lelt otthont munkássága számára”, [...] Igazán rangos feladatot csupán ritkán kap”⁶, de ezek közül kettő éppen – jelen elemzés szempontjából igen fontos – műfordítás-elemzés:⁷ alig 21 évesen ír kritikát a Nyugat egyazon számába *Babits Goethe-fordítása*⁸ és *Tóth Árpád Wilde-fordítása*⁹ címmel. 1938-ban Shakespeare *Ahogy tetszik* című dramatizált idillje fordításának a körülményei mellett kommentálja is a fordításszövegét az Új idők oldalain.¹⁰ 1940-

5 KABDEBŐ Lóránt, *Szabó Lőrinc lázadó évtizede*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 75–89.

6 KABDEBŐ Lóránt, *Szabó Lőrinc, a Nyugat kritikusa (1920–1922)*, Irodalomtörténeti Közlemények, 72. évf., 6. sz., 660.

7 Ahogyan Kabdebő Lóránt fogalmaz Szabó Lőrinc „költői kamaszkorában” megjelent kritikai gyakorlatának személyes hasznáról: „Ez a kritikai munka így, sokszor jelentéktelen faladataival, mégis kiegészítette a primer alkotó tájékozódását. Nem kötötték barátság, vagy az irodalmi élet már kész sémái, őszinte véleményt mondhatott, másrészt kereső, felfedező szenvedélyét is kiélhette. És ami lényegesebb: a saját gyakorlatában kialakított igen szigorú mértéket alkalmazhatta rájuk” (*Uo.*, 661.)

8 SZABÓ Lőrinc, *Babits Goethe-fordítása*, Nyugat, 14. évf., 10. sz., 1921, 793–794.

9 SZABÓ Lőrinc, *Tóth Árpád Wilde-fordítása*, Nyugat, 14. évf., 10. sz., 1921, 790–793.

10 SZABÓ Lőrinc, *Shakespeare-rel a Fekete-erdőben*, Új Idők, 1938. 12. 18., 925–927.

ben az Új Idők publikálja az egyik legidézettebb esszéjét, *A műfordítás öröme*¹¹ címűt, s rövid megjegyzéseket tesz két megjelent George-költeményről az Esti Magyarország hasábjain,¹² egy évvel később pedig már meg is jelenik az első fordításkötete *Örök Barátaink: Szabó Lőrinc kisebb műfordításai*¹³ címmel a Singer és Wolfner Irodalmi Intézet kiadásában, amely előszavának meglátásai komoly fordítói reflektáltságról tanúskodnak. Ugyanebben az évben írta le a nagybeteg Babitscsal való beszélgetését, ahol a műfordítók is szóba kerülnek,¹⁴ és jelent meg az Új Időkben *A cinkétől a faunig: Kis természetrajz versekben és műfordításokban* címmel egy kapcsolódó esszéje.¹⁵ 1942-ben Szabó Lőrinc lejegyezte egyik Mikessel és Móriczsal történt ebédközi beszélgetését, ahol Shakespeare szonettjeinek a fordítása került szóba.¹⁶ 1943-ban izgalmas rádióelőadásban¹⁷ ugyancsak beszél a külföldi szerzők gondolatai tolmácsolásának a jelentőségéről és ugyanebben az évben sajtó alá rendezi, valamint bevezetővel, illetve jegyzetekkel is ellátja a Babitscsal és Tóth Árpáddal közösen fordított *Romlás virágait*.¹⁸ Ugyanebben az évben *Önképzőkori emlékek* című előadása taglalja a lírai feszültség célnyelvi szövegben való megjelenésének a jelentőségét, valamint Heine hím- és nőrímeiről és a Baudelaire-fordításról beszél,¹⁹ és a Magyar Csillagban arról ír, hogy a fordításain keresztül ismerkedett meg Babitscsal.²⁰ 1944-ben arról jelenik meg cikke az Új Időkben, hogy Jászai Mari mennyire hálás neki a Shakespeare-szonettek fordításáért, mert a korábbi fordítászsövegek alapján ő nem volt hajlandó játszani, maga (értsd Jászai Mari) pedig hiába állt neki a fordításnak, nem sikerült neki.²¹ 1948-ban pedig – amellett, hogy a saját Shakespeare-fordításáról²² fogalmaz meg néhány gondolatot a Nemzeti Színház műsorfüzetében, bevezető tanulmányt ír a szonettek fordításáról saját fordításkötete számára.²³ Ekkor jelenik meg második, terjedelmesebb fordításkötete, az *Örök Barátaink II.*²⁴, a bevezetésében hasonlóan érzékletes fordítói megjegyzésekkel, mint az első kötet elején. Egy esztendővel később

11 SZABÓ LŐRINC, *A műfordítás öröme*, Új Idők, 46. évf., 1. sz., 1940, 14; SZABÓ LŐRINC, *A műfordítás öröme = Emlékezések és publicisztikai írások*, gond., jegyz., utószó KEMÉNY Aranka, Bp., Osiris, 2003, 505–507.

12 SZABÓ LŐRINC, *Stefan George és az új Németország*, Esti Magyarország, 1940. 06. 28., 3.

13 SZABÓ LŐRINC, *Örök Barátaink I.*, Bp., Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, 1941; SZABÓ LŐRINC, *Bevezetés az Örök Barátaink I. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének és az MTA Könyvtárának Szabó Lőrinc-honlapja*, <https://krk.szabolorinc.hu/> (2023. 11. 10.)

14 SZABÓ LŐRINC, *Babits betegyánál*, 1941. 02. 16., MTAKK, Ms 4699/131–132.

15 SZABÓ LŐRINC, *A cinkétől a faunig: Kis természetrajz versekben és műfordításokban*, Új Idők, 1941. húsvét, 445–447.

16 SZABÓ LŐRINC, *Móricz–Mikes = Szabó Lőrinc: Napló, levelek, cikkek*, sajtó alá rend., bev., jegyz. KABDEBŐ LÓRÁNT, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974, 1941. 01. 01., 59–60.

17 SZABÓ LŐRINC, *Az én könyvtáram*, Rádióelőadás, gépiratos másodpéldány autográf javításokkal, 1943, PIM File: 25.022–4.; 25.058–60.

18 CHARLES BAUDELAIRE, *A Romlás Virágai*, ford. BABITS MIHÁLY, SZABÓ LŐRINC, TÓTH ÁRPÁD, jegyz., sajtó alá rend. SZABÓ LŐRINC, Bp., Révai, 1943.

19 SZABÓ LŐRINC, *Önképzőkori emlékek = Szabó Lőrinc: Napló, levelek, cikkek*, sajtó alá rend., bev., jegyz. KABDEBŐ LÓRÁNT, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974, 1943. 04. 11., 15–23.

20 SZABÓ LŐRINC, *Babits műhelyében*, Magyar Csillag, 1943. december, 701–708.

21 SZABÓ LŐRINC, *Jászai Mariról*, Új Idők, 1944. 04. 22., 460–462.

22 SZABÓ LŐRINC, *A fordító az Ahogy tetszről*, A Nemzeti Színház műsorfüzete, 1948. jún–júl., 1–2.

23 SHAKESPEARE, *Shakespeare szonettjei*, ford., bev. SZABÓ LŐRINC, Bp., Franklin, 1948.

24 SZABÓ LŐRINC, *Örök Barátaink II.*, Bp., Egyetemi Nyomda, 1948; SZABÓ LŐRINC, *Bevezetés az Örök Barátaink II. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem..., i. m.*

sajtó alá rendezi és ismét bevezetővel látja el Tóth Árpád összes versfordítását,²⁵ következő évben pedig a Franklin kiadja a *Válogatott műfordításokat*,²⁶ amely Szabó Lőrinc harminc év alatt készült versfordításainak válogatott gyűjteményét tartalmazza, s amelynek előszavában szintén fordítói kommentárok olvashatók. 1955-ben a *Csillagban* Tóth Árpádról jelenik meg cikke, itt a közös fordítói munkájukról ír.²⁷

3. SZABÓ LŐRINC EGY EDDIG ISMERETLEN KÉZIRATA

3.1. A FELLELÉS KÖRÜLMÉNYEI, A KÉZIRAT JELENTŐSÉGE ÉS TEXTOLÓGIAI FORRÁSÉRTÉK SZERINTI MINŐSÍTÉSE

Kabdebó Lóránt a korábban említett Volkman utcai lakás könyvtárszobájában találta meg 2015 szeptemberében a szövegforrást. A többi közt azért is tartozom hálával neki, mert tőle kaptam e kéziratot, amellyel – engedélyével, sőt korábbi jóindulatú levélbeli kérésére – foglalkozom a következőkben.

Amint a fentiekben olvashattuk, Szabó Lőrinc szívesen beszélt, írt a műfordításról, a fordítói tevékenységről, az átültetés örömeiről és nehézségeiről. Azt hiszem, a kézirat irodalomtörténeti jelentősége azért is hangsúlyozandó, mert a szövegforrás kétségtelenül a 20. század egyik legjobb magyar műfordítója fentebb hivatkozott vonatkozó szövegüniverzumát tágítja, s ekképp talán azt sem szerénytelenség állítani, hogy a kézirat a 20. század első felének hazai műfordítás-poétikájának irodalmában méltón regisztrálható. A szövegforrás tartalma is ezt támasztja alá, hiszen e kordokumentumként is értelmezhető manuskript tulajdonképpen egy – Szabó Lőrinc műfordítói elképzeléseit tartalmazó – jegyzetsor/esszé-vázlat; textológiai forrásérték szerinti minősítés tekintetében pedig vázlatos autográf kéziratként határozható meg. Mivel a dokumentumot a műfordító-költő több helyen gyorsírással bejegyzésekkel is ellátta, az alábbiakban ugyancsak szükséges szólni Szabó Lőrinc gyorsírástechnikájáról.

3.2. A KÉZIRAT GYORSÍRÁSOS BEJEGYZÉSEI MEGFEJTÉSÉNEK NEHÉZSÉGEIRŐL

A szövegforrás – a túlnyomórészt olvasható kézírás mellett – olyan jeleket, illetve szövegréteget is tartalmaz, amelyeket jelenlegi tudásunk szerint nem vagyunk képesek értelmezni: ezek Sza-

25 TÓTH ÁRPÁD, *Tóth Árpád Összes versfordításai*, sajtó alá rend., bev. SZABÓ LŐRINC, Bp., Révai², 1949.

26 SZABÓ LŐRINC, *Válogatott műfordítások*, Bp., Franklin, 1950; SZABÓ LŐRINC, *Bevezetés a Válogatott Műfordítások c. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

27 SZABÓ LŐRINC, *Tóth Árpád, Csillag*, 1955. február, 455–458.

bó Lőrinc gyorsírásos feljegyzései. Köztudott, hogy – a többi közt – Tóth Árpád és Kosztolányi Dezső is használta a gyorsírást adott szavak, kifejezések, mondatok, gondolatok fürge megörökítésére. E technika elsődleges funkciója tehát a gyors rögzítés volt, ezért alkalmazta Szabó Lőrinc is az Est-lapoknál telefontudósításokat fölvevő gyorsíróként: „[a]nélkül, hogy akartam volna, a gyorsírás lett első állásom alapja, majdnem azt mondhatnám, hogy arra nősültem, miután más vagyonom nem volt”.²⁸ Mindazonáltal Szabó Lőrinc saját bevallása szerint versírás közben nem ez volt az elsődleges ok, amiért a Gabelsberger–Markovits-féle gyorsírásos rendszert használta: „[a] gyorsírásnak ismét nem a gyors kezűgyesség miatt veszem hasznát, hanem azért, mert verseimet írva nem fárasztott az a hosszadalmas rendes írás, nem kellett tehát a figyelmemet a rögzítésre pazarolnom. [...] Nem azért használtam a gyorsírást, mintha olyan villámgyorsan tudna járni az eszem, hogy a rendes írás nem éri utol, hanem azért, hogy mintegy ne kelljen odafigyelnem a technikai megoldásra.”²⁹ A műfordító-költő egyik rádióelőadásában egy rövid történetet is elmesél ezzel kapcsolatban: „Schöpflin, mikor megismerkedtem vele, azt hitte: itt egy elmebajos örült fiatalember, aki a levegőbe ír. [...] Amikor két-három évtized múltán szégyelltem, hogy örökké gyorsírást írok az ujjammal – akkor a cipőm orrával kezdtem írni az asztal alatt. Láng Jánossal megállapítottuk, hogy minden kis izmunkkal tudunk gyorsírni, a térdizommal is, orunkkal is. [...] Rengeteg örömet okozott [...] és rengeteg mindent meg tudtam őrizni a magam részére, aminek feljegyzésére másként nem lett volna mód.”³⁰

Szabó Lőrinc gyorsírásának fejtése azért is rendkívül problémás, mert a költő nem tért át az 1927-ben bevezetett, kodifikált Radnai-rendszerre, hanem megmaradt a Gabelsberger–Markovits-féle gyorsírás technikánál, amelyről a mai, gyorsírást ismerő szakemberek is csak tankönyvek történeti leírásaiból hallottak. A választ arra a kérdésre, miért nem váltott Szabó Lőrinc a Radnai-rendszerre, a műfordító-költő fentebb citált mondatai is implikálják: szinte zsigereiben érezte a Gabelsberger–Markovits-technikát, másrészt csaknem minden gyakorlott gyorsíró – a hivatalos szabályokon túlmenően – használ egyedi megoldásokat, „melyek vezérelve a jelek könnyebb megformálása volt, hogy minél kevesebb vonallal legyen leírható egy adott szó”, [...] „így fordulhatott elő, hogy [...] olykor négy szót is egymásba írt, kiküszöbölve ezáltal azt a plusz energiabefektetést, illetve idővesztést, amit a kéz és az íróeszköz felemelése és egy újabb pont-ra illesztése jelent.”³¹ Szabó Lőrinc is így tett: saját, egyedi gyakorlatot alakított ki maga számára, amely a Gabelsberger–Markovits-féle rendszeren és nem az akkor újonnan bevezetett Radnai-félen alapult. Az előbbit azonban egy évszázaddal ezelőtt éppen azért nem támogatták tovább, mert számos, a fejtést nehezítő mulasztása van. Egyedi tulajdonságait képtelenek vagyunk jelenleg egytől-egyig egyértelmű módon regisztrálni: egyik sajátága például, hogy a végződések

28 SZABÓ LŐRINC, *Szabó Lőrinc a gyorsírásról = Emlékezések és publicisztikai írások*, gond., jegyz., utószó KEMÉNY Aranka, Bp., Osiris, 2003, 819.

29 *Uo.*, 816.

30 *Uo.*, 819.

31 LIPA Tímea, *A gyorsírás hozadéka napjainkban – Szabó Lőrinc drámafordítása gyorsírásban*, Rezümé, Nemzetközi Magyarság-tudományi Társaság által megrendezett nemzetközi doktor-jelölt konferenciák tanulmányai, 2005, 1–2. <http://real.mtak.hu/122977/1/Lipa-Timea-dri2005.pdf> (2023. 11. 10.)

esetében nem különbözteti meg a magas és a mély magánhangzókat,³² s ez a bizonytalanság egyebek mellett egy gyorsírásban szedett vers rímeinek a detektálását is nehezíti. Ráadásul a kéziratban – a gyorsírásos bejegyzések szövegekpei alapján – épp versrészletek lennének azonosíthatók (pl. a szövegforrás VI/2 oldalán Tóth Árpád Verlaine-fordítása, az *Őszi chanson* olvasható).

Ezek után talán nem szorul további indokolásra, miért nincs könnyű dolga a korábbi rendszert ismerő szakembernek sem, de ha mégis érdekelné az olvasót: Lipa Tímea Babits Mihály 1919-es egyetemi előadásait Szabó Lőrinc gyorsírásos lejegyzéséből fejtette meg, majd rendezte sajtó alá. A kötet bevezető tanulmányában Lipa Tímea – a többi közt – szól a gyorsírás és átírat problémáiról és külön kitér a szövegekzlés alapelveire.³³

3.3. A KÉZIRAT SZERKEZETE, LAPSORRENDJÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA ÉS BETŰHÍV ÁTIRATA

Az autográf kézirat tizenegy, A/5-ös méretű oldalból áll; minden oldal külön lapot kapott, s mivel Szabó Lőrinc római és arab számokkal is rendszerezi a vázlatát, egyrészt – a tartalmi revíziót sem mellőzve – megállapíthatjuk, hogy nem hiányos a szövegforrás, másrészt minden nehézség nélkül sorba is rendezhetjük az összekeveredett lapokat az alábbiak szerint. Jelen tanulmány során az oldalakhoz kapcsolódó fejezetszámokkal hivatkozom a kézirat egyes szövegrészleteit, s egyúttal az alábbiakban – ígéretemnek megfelelően – közzéteszem magát a szövegforrást és annak betűhív átíratát is, amely érthető olvasásához a következőkben leírt írásmódot és jelöléseket használom.

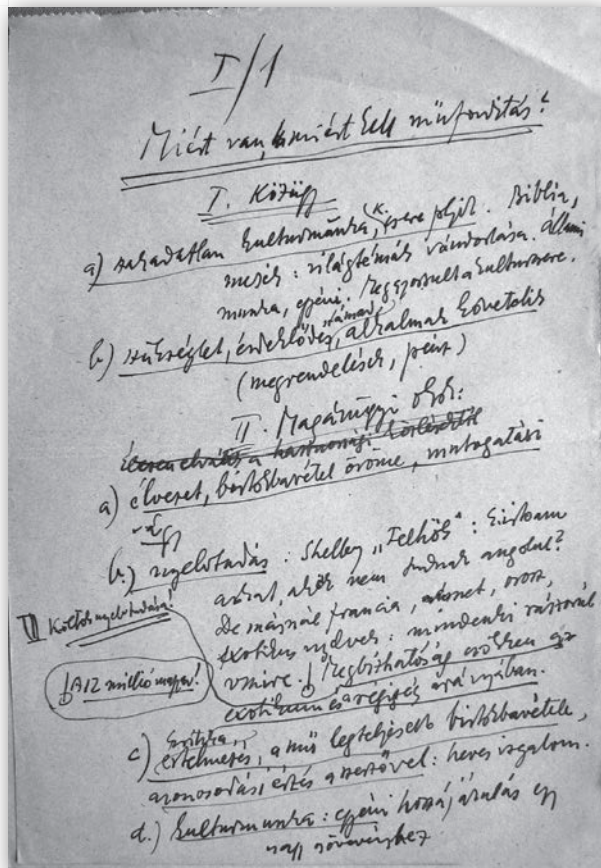
A kéziratban szereplő szavak írásmódja több helyen eltér a mai magyar helyesírásától. A betűhív átírás a régies írásmódot megtartja (pl. „kulturmunka”, „kulturcsere”, „ifjukor”, „vajudas”, „kiki”, „máskép”), a kézirat sortöréseit követi, azonban a szöveg balra, középre, illetve jobbra rendezésére nem fókuszál, hiszen a nyilazások, átírások, kihúzások, valamint az utólagos kiegészítések, betoldások, rájegyzések megnehezítenék, néhol el is lehetetlenítenék a valós elrendezés Word-beli hiteles megjelenítését. Az alább látható fotókópiák szemrevételezése azonban, amennyiben az eredeti méret hű visszaadásától eltekintünk, mint fakszimile-példányok feloldják ezt a problémát, hiszen az olvasó a sorok számából és a kézírás elrendezéséből, könnyebben olvasható részleteiből egyszerűen azonosíthatja a kérdéses szöveghelyeket. A betűhív átírat az egyszer áthúzott szövegrészleteket egyszer áthúzva jelöli,

32 BABITS Mihály, *Egyetemi előadások 1919 – Szabó Lőrinc gyorsírásos lejegyzése alapján*, gyorsírásos lejegyzést megfejtette, átdolg., sajtó alá rend. LIPA Tímea, Bp., Ráció Kiadó, 2014, 19.

33 *Uo.*, 9–31.; Lipa Tímea a Gabelsberger–Markovits-féle gyorsírásos rendszert Schelken Pálmától tanulta, és Szabó Lőrinc gyorsírásos lejegyzéseinek sokévnnyi tanulmányozása után sikerült megfejtenie néhány gyorsírásban fennmaradt szövegét, illetve jegyzetét. Schelken Pálma már elhunyt, Lipa Tímea – határozott kijelentései alapján – nem foglalkozik többé gyorsírásfejtéssel, hosszas kutakodásom után pedig sajnos nagy eséllyel helyesen állítható, hogy nincs más szakember, aki Szabó Lőrinc életművében ezt a szövegréteget képes lenne értelmezni.

a kisatírozott, illetve egynél többször áthúzott helyeket pedig kétszeres áthúzással jelzi, az egyszer, illetve kétszer aláhúzott szöveghelyeket hasonlóan egyszer, valamint kétszer aláhúzva jeleníti meg. A kéziratban történt utólagos betoldásokat a betűhív átírat közvetlenül a betoldott szövegrészlet után, a betoldott szavak számának megjelölésével szögletes zárójelben jelzi; a gyorsírással bejegyzéseket [gyorsírás] és egyelőre megfejtetlen egyéb írásképeket [?] is szögletes zárójelben jelöli. Az erősebb íróeszközzel átírt, utólagosan rájegyzett szövegrészek közlése után a még biztonsággal kiolvasható szöveghelyek javítás előtti variánsát ugyancsak szögletes zárójelben adja meg a következő – javítás előtti variáns – utalással: [jav. e. v.]. Amint a kópiákból kivehető, a jegyzetsort a műfordító-költő – a megírás után is – több íz-

1. oldal: I/1

I/1

Miért van, [?] miért kell műfordítás?

I. Közügy

a) szakadatlan kulturmunka, k. [betoldás;

1] csere folyik. Biblia,

mesék: világtémák vándorlása. állami

munka, egyéni. Meggyorsult a kultúrscere.

b) szükséglet, érdeklődés, támad. [betoldás;

1] alkalmak követelik

(megrendelések, pénz)

II. Magánügyi okok:

Élesen elválik a hasznossági közlésektől

a) élvezet, birtokbavétel öröme, mutoga-

tási

vágy

b) nyelvtanulás: Shelley „Felhők”: kiírt-

sam

azokat, akik nem tudnak angolul?

De másnál francia, német, orosz,

exotikus nyelvek: mindenki rászorúl

vmire. A 12 millió magyar! [betoldás; 4]

Költők nyelvtudása! [betoldás; 2] Megbíz-

hatóság csökken az

exotikum és a régiség arányában.

c) kritika [betoldás; 1], értelmezés, a mű

legteljesebb birtokbavétele,

azonosodási érzés a szerzővel: heves izga-

lom.

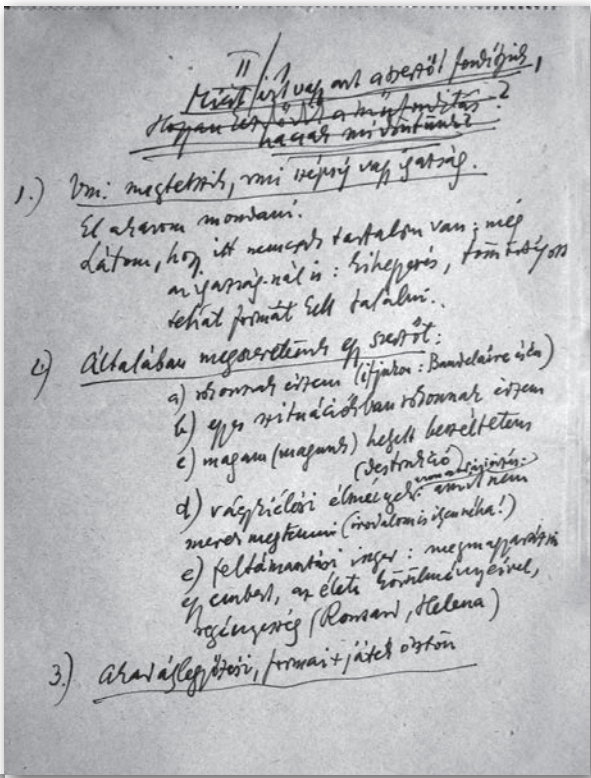
d) kulturmunka: egyéni hozzájárulás egy

nagy jövevényhez

II./1

Miért ezt vagy azt a szerzőt fordítjuk,
Hogyan kezdődik a műfordítás? [betoldás;
4]

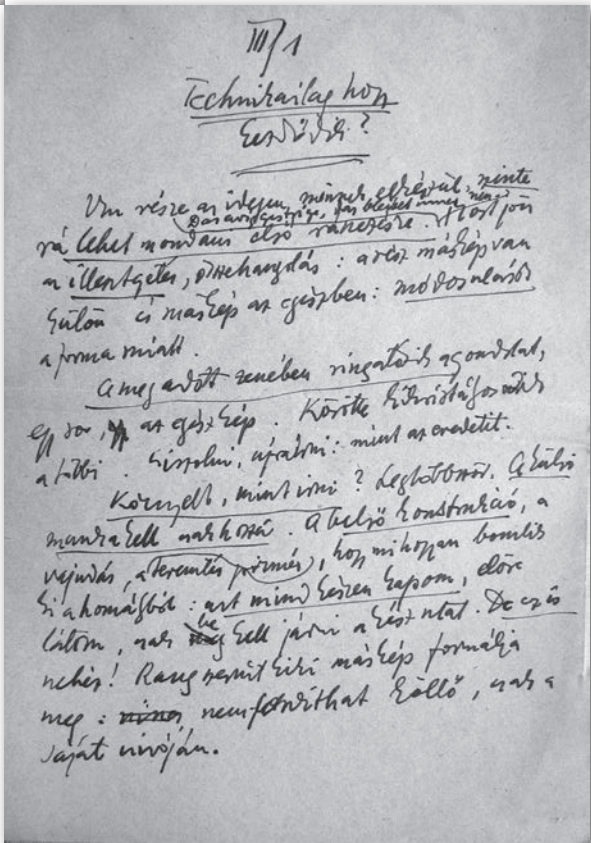
- ha csak mi döntünk?
- 1.) Vmi megtetszik, vmi szépség vagy igazság.
El akarom mondani.
Látom, hogy itt nemcsak tartalom van; még az igazság-szál is: kihegyezés, tömörség ott tehát formát kell találni.
 - 2.) Általában megszeretünk egy szerzőt:
 - a) rokonnak érzem (ifjukur: Baudelaire és én)
 - b) egyes szituációkban rokonnak érzem
 - c) magam (magunk) helyett beszéltem (destrukció)
 - d) vágykielési élmények azonosságai érzés: [betoldás; 2] amit nem merek megtenni (irodalom is ilyen néha!)
 - e) feltámasztási inger: megmagyarázni egy embert, az élete körülményeivel, regényesség (Roman, Helena)
 - 3.) akadálylegyőzési, formai+játék ösztön

III/1

Technikailag hogy
kezdődik?

Vm része az idegen műnek elkészül, szinte rá lehet mondani első ránézésre. Das ewig Gestrige, das bleibt immer neu [betoldás; 7] Most jön az illesztetés, összehangolás: a rész más-kép van külön és máskép az egészben: módosulások a forma miatt.
A megadott zenében ringatózik a gondolat, egy sor, egy az egész kép. Körötte kikristályosodik a többi. Csiszolni, újraírni: mint az eredetit. Könnyebb, mint írni? Legtöbbször. A külső munka kell csak hosszú. A belső konstrukció, a vajadás, a teremtés primér [szórendváltoztató jel e két lexémán], hogy mi hogyan bomlik ki a homályból: azt mind készen kapom, előre látom, csak meg be kell járni a kész utat. De ez is nehéz! Rang szerint kiki máskép formálja meg: nincs nem fordíthat költő, csak a saját nyelvén.

IV/1 (99%-ban igaz van. De
 Formahűség: lehever eltérés is.
 Arany: Horatius
 Baksay S.: Ilias
 Kivétel és
 Rézleteltérések: szonettek
 belül egy-két szere a rímképletben;
 vagy a hím és nőrímek helyzetének
 kis felcserélése, ha nagy
 előnyökkel jár.
 O triste, oh triste était mon âme
 à cause, à cause d'une femme
 [gyorsírás]
 [gyorsírás]
 [gyorsírás]
 [gyorsírás]
 [?] Színdarabokban a blankversmegjelölések: [gyorsírás]
 Ezt nem lehet jól, [?]: [gyorsírás]
 vagy Macbeth: Hecate monológja: Yes, [?]

4. oldal: IV/1

IV/1 [jav. e. v.: „II/1”]

Formahűség [jav. e. v.: „Formai hűség”]:

99%-ban igaz van.

De lehetnek eltérések is.

Arany: Horatius

Baksay S.: Ilias

Kivételek és

rézleteltérések: szonettekben

[?] belül egy-két csere a rímképletben;

vagy a hím és nőrímek helyzetének

kis felcserélése, ha nagy

előnyökkel jár

O triste, oh triste était mon aime

à cause, à cause d'une femme

[gyorsírás]

[gyorsírás]

[gyorsírás]

[gyorsírás]

[?] Színdarabokban a blankversmegjelölések: [gyorsírás]

Ezt nem lehet jól, [?]: [gyorsírás]

vagy Macbeth: Hecate monológja: Yes, [?]

5. oldal: IV/2

IV/2 [jav. e. v.: „II/2”]

~~Ez~~ A teljes [betoldás; 2] hűség az esetek

óriási többségére

áll! A forma is tulajdonsága a műnek,

részben, ritmikailag, mert [betoldás; 3]

olyasmi, mint a ritmusjelzés a

1/2 v 3/4 a zenében a kóták előtt ~~együtt~~

~~tal~~

~~mint~~ részben, mint maga [betoldás; 1]

a rejtélyes belső

konstrukció [?] szonátaformát dalra?

IV/2
 A teljes hűség az esetek
 óriási többségére áll.
 A forma is tulajdonsága a műnek,
 részben, ritmikailag, mert
 olyasmi, mint a ritmusjelzés a
 1/2 v 3/4 a zenében a kóták előtt
 együtt tal mint részben, mint maga
 a rejtélyes belső konstrukció szonátaformát dalra?

V/1
Tartalmi hűség
 Minél teljesebb legyen. Megítélés nem
 nyelv-tanári és nem filológiai.
 Örök kompromisszum a lényeg megmen-
 tésére!
Hűség:
 a) formai - zenei
 b) tartalmi, gondolati, eszmei
 c) hangulati
 d) stílárius: (képek, képfajták, gnomati-
 kusság; stílustörés)
 e) nyelvi (Kemény, puha, tárgyilagos)
 (dialektusok: igen nehéz!)

Természetességnek megfelelő forma
 (kötői szabadságok, homály az
 eredetiben)

Természetesség fontossága! Mint
 az eredeti versben.

6. oldal: V/1

V/1

Tartalmi hűség

Minél teljesebb legyen. Megítélés nem nyelv-tanári és nem filológiai.

Örök kompromisszum a lényeg megmen-
 tésére!

Hűség:

- a1) formai - zenei
- a2) tartalmi, gondolati, eszmei
- b) hangulati
- c) stílárius: (képek, képfajták, gnomati-
 kusság; stílustörés!)
- d.) nyelvi (Kemény, puha, tárgyilagos)
 (dialektusok: igen nehéz!)
- e) [?] természetességnek megfelelő forma
 (költői szabadságok, homály az
 eredetiben)

A természetesség fontossága! Mint
 az eredeti versben.

V/2: Tartalmi hűség
 a homályos fordítás = ...
 nem szabad változtatni a tartalommon.
 Ez a hűség korok szerint és egyéniségek
 szerint más és más volt. Schiller: das ewig
 Gestrige das bleibt immer neu. [betoldás
 8] Leghűbbek a kl. fil. voltak. De professzorok
 csinálták [betoldás; 1],
 nehézkesek, filológus munkák. Költő
 + filológus kell! (S egyhangú lesz!
 Anthológia!) Átköltés. Ujabbán
 átköltésen túl hamisítanak. Babits
 Wilde-ford. Charmides! - Villon!
 Stílustörések!
 Tart. h. + formai hűség összefügg: Szász Mac-
 beth 10%

7. oldal: V/2

V/2 tartalmi hűség [jav. e. v.: „II/1/tarta-
 lom”]

A homályt is ford. kell: [gyorsírás]
 nem szabad változtatnunk a tartalommon.
 Ez a hűség korok szerint és egyéniségek
 szerint más és más volt. Schiller: das ewig
 Gestrige das bleibt immer neu. [betol-
 dás; 8] Leghűbbek a kl. fil. voltak. De
 professzorok csinálták [betoldás; 1],
 nehézkesek, filológus munkák. Költő
 + filológus kell! Természetes, könnyű le-
 gyen! [betoldás; 3] Ha az egyik dominál
 - Kosztolányi nem elég hű. Hatalmas
 dolgokat megenged, rögtönöz, hamisít
 a rimért, a szellemességért. (S egyhan-
 gú lesz! Anthológia!) Átköltés. Ujabbán
 átköltésen túl hamisítanak. Babits
 Wilde-ford. Charmides! - Villon!
 Stílustörések!

Tart. h. + [„és” a „+” jelre javítva] formai
 hűség összefügg: Szász Mac-
 beth 10%

VI/1 [jav. e. v.: „II/2”]

Tart. hűtlenségi [betoldás; 1] enged-
mények:

csak ott szabad, [betoldás; 2] ahol kre-
áció kell: [e szövegrész jobbra a cím
mellett olvasható]

megadhatatlan részleteknél az
eredetivel egyenrangú és odaillő
teremtés, amit az eredeti sugall.

nem hűtlenség: I will follow thee:
mindjárt, sőt. majd -

repüljünk el hiphopp
[gyorsírás] = [betoldás] egy szó, mint
száz.

Szójátékoknál: [gyorsírás]

[gyorsírás]

[gyorsírás]

among the goaths

modern szavak [gyorsírás]

vagy népi kif.: Hó-rukk! [betoldás; 4]

[gyorsírás]

[gyorsírás]

VI/1 ^{olvasni,} engedél kreáció kell:

Tart. hűtlenségi
engedelmények:

megadhatatlan részleteknél az
eredetivel egyenrangú és odaillő
teremtés, amit az eredeti sugall.
nem hűtlenség: I will follow thee:
mindjárt, sőt. majd -
repüljünk el hiphopp

gyorsírás, mint száz
szójátékoknál: among the goaths
modern szavak: ...
v. népi kif.: Hó-rukk!

VI/2 [jav. e. v.: „III/3”]

Hangutánzás: alliteráció [gyorsírás]

[gyorsírás]

hangfestés: les sanglots longs

[gyorsírás]

[gyorsírás]

[gyorsírás]

[gyorsírás]

nem hűtlenség

Nem szabad képeket elhagyni: Kleist

Amphytryon [gyorsírás]

[gyorsírás]

falt, falt, falt: csám, csám, csám

VI/2

Hangutánzás: alliteráció, st
J, a, s, p, d, ...
hangfestés: les sanglots longs
P, t, n, d, l, ...
...
...
nem hűtlenség
nem szabad képeket elhagyni: Kleist
Amphytryon ...
"Des ro" ...
falt, falt, falt: csám, csám, csám

VI/3 [jav. e. v.: „III/4”]

De sokszor csak látszik valami hűtlenségnek: [gyorsírás]: [beélt, majd kisírtó-zott szó: „összhatás”]

Dikó – widow – zsidó

Óriási nyelvi kultusz kell!

S ha sehogy se megy az egész, bizony el kell hagyni valamit, harc árán:

[gyorsírás]

ekkor a műnf. kritika lesz: mi? [gyorsírás]

[gyorsírás]

Legfontosabb összefoglaló elv [betoldás:

2] röviden: minél azonosabb

összhatás, minél természetesebb nyel-

ven, minél azonosabb formában és

minél több részletazonossággal.

VI/3

De sokszor csak látszik valami hűtlenségnek: [gyorsírás].
 nek: r. ty, ... wad-jel, ... ut=
 Dikó - widow - zsidó
 Óriási nyelvi kultusz kell!
 S ha sehogy se megy az egész, bizony el kell hagyni valamit, harc árán: ?
 ekkor a műnf. - Enten Car: ?
 mi? ...
 (összefoglaló elv)
 Legfontosabb röviden: minél azonosabb
 összhatás, minél természetesebb nyel-
 ven, minél azonosabb formában és
 minél több részletazonossággal.

VII/1

A rossz műfordítás

Elvileg az, ami ezeknek nem felel meg.
 Végeredményben a kész magyar mű élet-
 képe dönt. [Bizonnyal] fordítsunk eredeti nyelvűből.
 De sok israeleli lehet: a költés, Villon,
 stilizálás, hamisítások

Érdektelen jellemek romantizálják
 magukat fantazmagóriákká.
 ráfogás: lelepleződés.

Jellemzés {
 Szász K: arany: Charmides + Oedipus
 Kösztolányi Rómeo (Charmides)
 Tóth Á: nehézkes, törmelék

Színházi műfordítás a legnehezebb.

VII/1

A rossz műfordítás

Elvileg az, ami ezeknek nem felel meg. Ezenkívül: ami elszürkít, anélkül, hogy hibázná. [fontos ceruzás betoldás; 6]

Végeredményben a kész magyar mű életképe dönt. [Bizonnyal] Megbízhatóság: fordítsunk eredeti nyelvűből.

De sok visszaélés lehet: átköltés, Villon, stilizálás, hamisítások

Érdektelen jellemek romantizálják magukat fantazmagóriákkal:

ráfogás: lelepleződik.

Jellemzés: Szász K:
arany: [betoldás: 1]

Babits: Charmides + Oedipus
Kösztolányi könnyű (art poétique)

Tóth Á: nehézkes, törmelék
Színházi műfordítás a legnehezebb.

ben a kezébe veszi, és revideálás közben fejezetcímeket, alcímeket ír át (pl. „Formai hűség” helyett „Formahűség” ld.: IV/1), szöveghelyeket pontosít (pl. amikor „Baksay S.” nevét betoldja az „Ilias” elé, ld.: IV/1), gyorsírásos bejegyzéssel egészíti ki a tartalmat (ld.: IV/1; VI/1; VI/2; VI/3), valamint aláhúzással kiemeli a lényegesebb gondolatokat (pl. „Végeredményben a kész magyar mű életképessége dönt”, ld. VII/1). Hogy több ízben foglalkozott a szövegével, azért feltételezhetjük joggal, mert a kézirat különböző színű és árnyalatú bejegyzéseket tartalmaz. Ezek vizsgálata útján némi betekintést nyerhetünk a kézirat elkészítési folyamatába is: a jegyzetet kék tintával kezdi el írni, s jól látható, hogy annál is sötétebb kékkel javítja a fejezetszámokat, illetve -címeket (pl.: „II/1/tartalom” helyett „V/2/tartalmi hűség), továbbá „A rossz műfordítás” (VII/1) előtti oldal alján szintén sötétebb kék tintával egészíti ki a vázlatát: itt foglalja össze a „jó műfordítás” ismérveit (VI/3). A kézirat harmadik tintaszínével, a feketével való kiegészítések vagy pontosítanak (pl. „Baksay S.” az „Ilias” fordítójaként jelenik meg feketével, ld.: IV/1; mondatot egészít ki, ld.: VI/1), vagy verssorokkal illusztrálják az éppen szóban forgó fordítói meglátást (pl. egy Schiller-idézet ugyancsak feketével példázza a tartalmi hűséget, ld.: V/2; gyorsírással verssorokat jegyez le, ld.: VI/1). A negyedik és utolsó szín a grafit: a ceruzás, láthatóan utólagosan a sorok közé szúrt bejegyzés összesen egy helyen fordul elő (VII/1), ám fontos tartalmi kiegészítése az utolsó fejezetnek, amikor a „rossz műfordítás” jellegzetességeit gyűjti össze Szabó Lőrinc. A ceruzával írt betoldás az első, fejezetcím alatti, sötétkék tintával írt mondat („Elvileg az, ami ezeknek nem felel meg”) után következik: „[e]zenkívül: ami elszűrkit, anélkül, hogy hibázna.”

Ez a szövegrevízió, akkurátus szöveggondozás, filológiai és tartalmi pontosságra való törekvés, permanens reflexív írásmód Szabó Lőrinc teljes – költői, műfordítói és kritikai – munkásságát végigkíséri: gondoljunk csak egy-egy verseskötetének korrektúrájára vagy nyomdai kéziratára,³⁴ líra- és prózafordításai forrásnyelvi szövegeinek folyamatos újrafordításaira³⁵ vagy fentebb hivatkozott kritikáira, sajtó alá rendezői munkáira,³⁶ amelyekben hasonlóan, filológus lelkiismerettel ír³⁷, sőt Kulcsár-Szabó Zoltán az önkomentárokkal teli *Vers és valóság* egyfajta önéletrajzként való értelmezése kapcsán ki is emeli, hogy Szabó Lőrinc „önmaga filológusává válik”.³⁸ Hogy Szabó Lőrinc a sokat idézett és az előzőekben tárgyalt „babitsi iskola” (értsd: filológiai iskola) attribútumai mennyire komoly hatással voltak, abból szintén jól kivehető, ahogyan leveleiben a Shakespeare-szonettek fordítását követő munkájáról ír: „[m]ost egy hosszabb bevezetést kell írni, filológiai dolgozatot, ami engem nagyon bosszant, de hát muszáj. Aztán még egy sereg jegyzetet kell összeírni, és elsejére jó volna, ha meglenne az egész. [...] Azóta filológussá vedlettem át, és egy sereg könyvön kell

34 SZABÓ Lőrinc – *Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

35 KONTOR István, *Szabó Lőrinc lírafordításai németből*, PhD-értekezés, 2000, http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_35516_section_32111.pdf (2023.11.10.); BARNÁ László, *Keller prózája Szabó Lőrinc fordításában*, Irodalmi Szemle, 65. évf., 10. sz., 2022, 77–83.

36 TÓTH Árpád, *Tóth Árpád Összes Versei*, bev., sajtó alá rend. SZABÓ Lőrinc, Bp., Athenaeum, 1935, 5–6.

37 KABDEBŐ Lóránt, *Szabó Lőrinc lázadó évtizede*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 77; RÁBA György, *Szabó Lőrinc*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1972, 111; 133; 134; 152; 162.

38 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Tükörszínháza agyadnak: Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*, Bp., Ráció Kiadó (Ráció–Tudomány 14), 2010, 280.

magamat átrágni, hogy ún. »tudományos« bevezetést, irodalomtörténeti ismertetést adhas-
sak a könyv elé. Még mindig azt írom, mert komisz munka, és nem szeretem az ilyesmit,
de ha már belefogtam, hadd legyen teljes és jó. Ez még legalább egy hétig el fog tartani.³⁹

3.4. A KÉZIRATBAN SZEREPLŐ GONDOLATOK EGY INTERTEXTUÁLIS OLVASATA, KÍSÉRLET A DATÁLÁSRA

Ahogy látható, Szabó Lőrinc nem keltezte a jegyzetét. Korszerű számítógépes eljárással készítendő papirologiai vizsgálatok hiányában a papírminőségből nem lehet következtet-
ni a jegyzetsor elkészülési idejére, azonban a fizikai hordozó analizálása nélkül is tehető
kísérlet a kézirat datálására annak tartalma alapján. A dolgozat az alábbiakban tehát a kéz-
irat egyes szöveghelyeit értelmezi, s kiemelten koncentrálnak azok Szabó Lőrinc már megje-
lent, releváns, fordításra vonatkozó kritikai megszólalásaival való összevetésére, esetleg
azonosítására. Jelen munka előfeltevése, hogy mindez az autográf jegyzet datálásán túl
tisztázhatja a kézirat funkcióját, azaz elkészülésének az okát.

A fentebb felsorolt és a kópiákon látható íróeszköz-színek különbözőségei, illetve a be-
tűhív átírásban is megjelenített fejezetszám-átírások, utólagos rájegyzések nyomán az volt
a hipotézisem, hogy a kézirat oldalai nem egyidőben készültek. A komparatív vizsgálat
során ez be is bizonyosodott, a dolgozat 2. fejezetében közölt fordításról szóló kritikai
megszólalások közül a következő művekben találhatók olyan minőségű egyezések, utalá-
sok és egyéb intertextusok, amelyekből egyértelműen kirajzolódik, hogy az autográf vázlat
közrejátszott az adott publikáció megírásában, bizonyos esetben azt azok előzetes pizsko-
zataként is definiálhatjuk: Szabó Lőrinc az 1940. január 14-én, az Új időkben megjelent
A műfordítás öröme című esszéjében,⁴⁰ az 1941-ben kiadott *Örök Barátaink I.* kötetének
a bevezetőjében⁴¹ és a mintegy 10 évvel később közrebocsátott *Válogatott Műfordítások*
1950. február 16-án megírt bevezetőjében.⁴² Habár az *Örök Barátaink II.* kötetének 1948.
február 28-án elkészített bevezetőjében⁴³ szintén előfordul egy-egy, a kéziratban is szereplő
gondolat, itt már csak az első kötetben megfogalmazottakra való utalásként tűnik fel („[h]
ogy a műfordítás hogyan végzi a világirodalom élő lélekcseréjét, és hogy mennyi örömet

39 SZABÓ Lőrinc, *Napló, levelek, cikkek*, vál., sajtó alá rend., bev., jegyz. KABDEBŐ Lóránt, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974, 119–120.

40 SZABÓ Lőrinc, *A műfordítás öröme = Emlékezések és publicisztikai írások*, gond., jegyz., utószó KEMÉNY Aranka, Bp., Osiris, 2003, 505–507.

41 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés az Örök Barátaink I. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

42 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés a Válogatott Műfordítások c. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

43 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés az Örök Barátaink II. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

egyesít, azt már elmondtam az első rész előszavában, éppúgy a módszerem vezető elveit is: felesleges volna megismételni”), s inkább a kötet tartalmáról, az orosz poéták bekerüléséről, a kimaradt versek okáról, egy jövőző kötetelképzeléséről (*Örök Barátaink III.*) és a kötet szerkezetéről, a tartalomjegyzék struktúrájáról ír.

Folytassuk elemzésünk *A műfordítás öröme* című írással, méghozzá oly módon, hogy az alább közölt rövid szövegben szögletes zárójelben jelölöm a kézirat vonatkozó gondolatainak – a könnyű visszakereshetőség érdekében a betűhív transzkripció alapján – az oldaljelöléseit:

A MŰFORDÍTÁS ÖRÖME

Az ember folyton becsapja magát. Legsűrűbben azzal, hogy tud valamit, hogy áttekint valamit. Én például sokszor hittem, hogy ismerem a világlírárt. És minduntalan megszegyenülök. Emberfölötti erő, tudás, emlékezőképesség, óriási élettartam és rengeteg szabad idő kellene ahhoz, hogy igazán megismerjük a világból akár csak azt is, amit a költők alkottak. Sokszorosan hálás vagyok tehát mindenkinek, aki hozzásegít valami megbízható tájékozódáshoz olyan területeken, ahová saját magam nem érhetek el.

Ezért szeretem a jó műfordítókat, a népek lelkének tolmácsait. Nélkülük vak és süket maradna az emberi érdeklődés majdnem mindarra, ami a költészetből kívül esik a nyelv határain. Nyelvtudás nélkül persze mindenre az maradna. [I/1] Ha nem volna kulcsunk az idegen nyelvekhez, úgy élnénk a földön, fajunk, népünk és nyelvünk magányába zárva, és ugyanakkor kisebb-nagyobb közösségek bábéli zúrzavarában, ahogy az állatfajták élnek. Joggal tartozhatnak legmeghatóbb olvasmányemlékeink közé az ősi szótárkísérletek, mondjuk egy asszír-sumér szótártöredék, még akkor is, ha egyik nyelvet sem értjük. Ezek a primitív kezdeményezések indították el a lélekcsereit, a gondolatcsereit, a kultúracserét [I/1] az idegen és ellenséges népek közt. Az eredmény: egyrészt a mítoszok, a filozófiák, a témák, művek és hírek örök vándorútja a föld körül; másrészt az, hogy – Goethe óta – tudunk a Világirodalomról.

Kíváncsiság, kényszer és üzlet, állami és egyéni cselekedetek egyre hatalmasabban mozgatják az emberi szellem körforgalmát. [I/1] A gondolatot azonban, hogy milyen roppant tömegű, hasznos és fölösleges, szép, buta és gonosz kölcsönhatás folyik nap nap után világszerte, ne kövessük végső elágazásaiban: bennünket a sok százezer és millió tolmács közül most azok érdekelnek, akiknél a nyelvtudás csak eszköz olyan szellemi termékek ismertetésére, amelyeknek

épp úgy lényege a tartalom, mint a forma, a hangulat, a nyelvi muzsika, egyszóval mindaz, ami a költészetet a prózától, a művészetet az értelmi termékektől elválasztja. [III/1]

A műfordítókról beszélünk, nem a Mezzofantokról, s a legcsodálatosabb nyelvzseni költőnek még igen gyarló lehet. Amíg az idegen remekműveket olvassák, értelmezik, esetleg fáradtságosan megfejtik, addig a műfordítók még nem műfordítók, hanem literátorok, kritikusok, esztéták. [V/1] Műfordítókká csak a megértésen túl, abban a pillanatban válnak, amikor félretolják a másik nyelvet, és alkotni, formálni kezdenek a saját nyelvük anyagából. A műfordító számára a megértés nem cél, hanem eszköz. A műfordító ott kezdi, ahol a nyelvtanár abbahagyja. [V/1] Az ideális műfordító: költő, aki időnként kész művekből kapja a teremtő ihletet. Az idegen szöveg megértésében elég, ha tanár; a saját anyanyelve használatában művésznek kell lennie. [V/1]

Hogy költészet van és lesz, amíg csak ember lesz, az természetes. De miért vannak műfordítók? [I/1; II/1] Miért foglalkoznak költők, akik primer élményeiket is ki tudják fejezni, azaz a másodlagos alkotó munkával, hogy távoli, idegen, esetleg rég halott szellemek érzéseit és gondolatait teremtik újjá egy bonyolult formai-zenei-nyelvi rituálé előírásai és a saját nyelvük lehetőségei szerint? [I/1; II/1]

Hivatkozhatunk külső okokra, ünnepekre, sürgető alkalmakra, megrendelésekre, ezek azonban aránylag ritkák, és túl kevés bennük a hajtóerő. [I/1] Az igazi mozgatóerő a műfordítói alkotás terén is olyasmi, ami lényegében magánügy. [I/1] Legtöbbször alighanem az, hogy a költő nagyon élvez egy idegen verset, és mutogatni akarja a tetszését, az örömét. [I/1] A mutogatási, ismertetési, talán önigazolási vágyhoz társul aztán a birtokbavétel és az akadálylegyőzés öröme, [I/1; II/1] amit az illető vers újraköltése közben érez, s ami körülbelül azonos a teremtés örömeivel. [III/1] El vagyok ragadtatva, beszélnem kell valamiről, egy versről, valami zenélő szépségről vagy igazságról. [II/1] De akárhogy magasztalom, a hallgatóm maga szeretné látni, amit dicsérek. Sőt, én is szeretném, hogy lássa: hiszen csak így bizonyíthatom be, hogy jogosan lelkesedem. Vegyük például Shelley egy nagy versét, A felhők-et. [I/1] Órákig analizálhatom, részletesen leírhatom a tartalmát, a formáját, a rímképletét, a ritmusát; hiába: a hallgató még mindig nem látja a színt, nem érzi az ízeket, nem veszi át azt az idegzsongást, amelyet a vers bennem keltett. Amit mondok róla, mind csak zsákbamacska. A tartalomközlő szavak megjelenik az érzéseket, érzékeltetni azonban csak evokáló kifejezések, csak a költészet szavai tudnak. Mit tegyek hát a verssel, amely annyira megtetszett? Felolvashatom angolul, de csak annak, aki tud angolul. S hány ember tud Magyarországon? [I/1] S hány éves korától? Mondjuk, hogy tízezren tudnak. Mi legyen a többi tizenkétfmillióval? [I/1]

A költő előtt az egész nemzet és az egész jövő áll! S aki angolul tud, még nem szükségképpen tud franciául. És németül. És oroszul és olaszul. Pedig Baudelaire is van, és Dante is

van, és Puskin is gyönyörű, és Horatius és Li Taj-po! [I/1] Egyszer minden nyelvtudás véget ér, s ha az egyiknél nem, a másiknál biztosan rászorulunk tolmácsra, nagyobb társasághoz, közönséghez, egy egész nézőtérhez pedig egyenesen lehetetlen másképp szólnom, mint az anyanyelvükön. Irtsam ki Shelley ismertetéséből mindazokat, akik nem angolok? [I/1] Inkább megpróbálom elmondani magyarul, amit Shelley a maga nyelvéen mondott, utánozva mindent, ami csak utánozható. [I/1]

Így születik a műfordítás – hódolatból, élvezetből, teremtő lázból és kényszerűségből. [I/1; II/1] A többi: műhelytitok...

Noha igen izgalmas volna, jelen tanulmány terjedelmi korlátjai nem teszik lehetővé, hogy valamennyi intertextuális elemet akkurátus, szöveges elemzés útján is tétélesen bemutassam, azonban úgy vélem, jelen esetben már a szögletes zárójelek száma is meggyőző erejű, az egyezések minőségéről nem is szólva: „k. csere”/„kulturcsere” [I/1]–„kulturacsere”⁴⁴; „[m]egítélés nem nyelvtanári” [V/1]–„ott kezd, ahol a nyelvtanár abbahagyja”⁴⁵; „birtokbavétel öröme, mutogatási vágy” [I/1]–„mutogatni akarja a tetszését, az örömet”⁴⁶; „Shelley »Felhők«” [I/1]–„[v]együk például Shelley egy nagy versét, A felhők-et”⁴⁷; „nyelvek: mindenki rászorúl vmire. A 12 millió magyar!” [I/1]–„S hány ember tud [angolul] Magyarországon? [...] Mi legyen a többi tizenkétmillióval?”⁴⁸ Amint olvasható, több helyen nem csak tartalmilag azonosak a szöveghelyek, hanem lexéma-szintagma-szinten formailag szintén találhatunk ekvivalens részleteket, egyes bekezdésekben olvasható gondolatkapcsolások sorrendje pedig ugyancsak megegyezik a vázlatos kézirat bizonyos helyeinek gondolatsorrendjével. Továbbá a tanulmányíró leplezendő kézirat-olvasási nehézségeit is több ízben megoldotta *A műfordítás öröme* című esszé újraolvasása, ugyanis az számos helyen tartalmazta a kéziratban szereplő, utólag már könnyűszerrel detektálható szavakat.

Ha *A műfordítás öröme* című esszé nyolc bekezdését megvizsgáljuk, látható, hogy az első, bevezető-témakijelölő szakaszt követően felismerszenek a kézirat egyes vázlatpontjai. A második bekezdés vázlatoldala az I/1-es, a harmadiké az I/1-es és a III/1-es, a negyediké az V/1-es, az ötödiké az I/1-es és a II/1-es, a hatodiké az I/1-es, II/1-es és

44 SZABÓ Lőrinc, *A műfordítás öröme = Emlékezések és publicisztikai írások*, gond., jegyz., utószó KEMÉNY Aranka, Bp., Osiris, 2003, 505.

45 *Uo.*, 506.

46 *Uo.*

47 *Uo.*

48 *Uo.*

a III/1-es, a hetediké az I/1-es, a rövid nyolcadiké pedig az I/1-es és a II/1-es kéziratoldalon olvasható vázlatok egyes pontjai. Tehát a kézirat I/1, II/1, III/1 és V/1 jelölésű oldalainak vázlatpontjai jelennek meg az írásban. De miért nem voltak hivatkozhatók a IV/1, IV/2, V/2, VI/1, VI/2, VI/3 és a VII/1 jelölésű oldalak? A szemantikai vonatkozásokat – jelesül, hogy az utóbb felsorolt oldalak kivételével az előbbi négy oldal a fenti esszével figyelemre méltó tartalmi egyezéseket mutat – nem meglepő módon a tintaszínek, a fejezetszámok utólagos javításai és a pótlólagos rájegyzések is előjelzik. A IV/1, IV/2, V/2, VI/1, VI/2, VI/3 jelölésű oldalak alap-tintaszíne ugyanis a kópiákon láthatóan más, világosabb kék, s feketével és sötétkékekkel kiegészített, illetve rájegyzett karaktereket tartalmaz. E kéziratoldalak, ahogy a betűhív átírásból is kitűnik, leginkább a formai [IV/1; IV/2] és a tartalmi [V/2] hűséget, a hűtlennek tűnő, de valójában hűséges fordításokat [VI/1; VI/3 felül], a hangutánzás, hangfestés és a (költői) képek megtartásának relevanciáját [VI/2], egy rövid összefoglaló elvet [VI/3 alul], valamint a rossz műfordítás ismérveit [VII/1] artikulálják, illetve a legnehezebben fordítható műnemet is megjelöli („[s]zínházi műfordítás a legnehezebb” [VII/1]),⁴⁹ többször gyorsírásban lejegyzett verspéldával illusztrálva.

A további komparatív tartalmi elemzés során kiderült, hogy a IV/2-es oldalon a külső és belső formával, valamint egy, a vers megszólaltatásával kapcsolatban álló zenei hasonlattal, a „kóták” előtti „ritmusjelzéssel” összefüggő gondolatok („A forma is tulajdonsága a műnek, részben, ritmikailag, mert olyasmi, mint a ritmusjelzés a 1/2 vagy 3/4 a zenében a kóták előtt együttal mint részben, mint maga a rejtélyes belső konstrukció [?] szonátaformát dalra?”)⁵⁰ kétségtelenül megjelennek az 1950-es *Válogatott Műfordítások* című kötet bevezetőjében egy bekezdésen belül (sic!): „megjelölhetjük pontos műszavakkal a formáját, a rím- és ritmusképletét [...], ami a tárgyi, gondolati közölnivalón túl még szintén ott van a versben. Az idegen költői művet le kell játszani. Az igazi versfordító szerepe azonban több, mint például a zenei előadóművésze: saját tehetsége a hangszer, melyen játszania kell, s megzendülő hegedűje, a nyelv, melyre fordít, szavanként születik a darabbal, amelyet a kótából lejátszik.”⁵¹ Mivel Szabó Lőrinc más kritikai megszólalásában nem találtam kifejezetten erre utaló megjegyzést, e kéziratoldalak 1940 után készültek el, de még a *Válogatott Műfordítások* bevezetőjének megírása előtt, azaz *terminus ante quem* 1950. február 16. A tintaszínek és az íráskép alapján vélelmezhető, hogy a IV/1, V/2, VI/1, VI/2 és a VI/3 jelzésű oldalak egyidőben készültek el a IV/2-es oldallal.

49 Itt fontos megjegyezni, hogy Mudriczki Judit egyik tanulmányában éppen arról ír, hogy a Szabó Lőrinc fordította Shakespeare-szövegek mennyire élőbeszédszerűek, s hogy a rendezők és dramaturgok nagyon kis mértékben nyúlnak hozzá Szabó Lőrinc fordítássszövegeihez. Ld.: MUDRICZKI Judit, *Újrafordítás vagy audiovizuális adaptáció? Szabó Lőrinc Ahogy tetszik fordításának utóélete a magyar szinkron-dramaturgiai gyakorlatban = Klasszikus művek újrafordítása*, szerk. GULYÁS Adrienn, MUDRICZKI Judit, SEPSI Enikő, HORVÁTH Géza, Bp., L'Harmattan, 2021, 231–242.

50 Vö. Kappanyos András és Nadasdy Ádám a forma fordítás utáni megjelenítésének (ir)relevanciájáról szóló vitájával, ahol Kappanyos András egyértelműen Szabó Lőrinc gondolataival ért egyet. (KAPPANYOS András, „Szép hűtlenek és derék tramplik”, *Jelenkor*, 61. évf., 7–8. sz., 2018, 887.

51 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés a Válogatott Műfordítások c. kötethez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

Az 1941-ben kiadott *Örök Barátaink I.* kötetének a bevezetője⁵² is tartalmaz olyan mondatokat, amelyek gondolatskiccei kétségtelenül előfordulnak a kéziratban: „készült ez a könyv játékból és gyönyörűségből. [II/1] A műfordítás sokféle örömet egyesít. Nélküle vak és süket maradna az érdeklődés majdnem mindarra, ami a költészetből kívül esik a nemzeti nyelv határain. Általa indult meg és folyik szakadatlanul a világirodalom lélcseréje, gondolatcseréje, [I/1] az emberiség egyetemes, együttes töprengése az élet kis és nagy dolgai fölött. De műfordítók csak költők lehetnek, munkájukhoz ihlet és teremtő képzelet és különleges nyelvi erő kell. [III/1] A legjobb tanár, a legcsodálatosabb Mezzofanti: még nem költői tolmács. A műfordító ott kezd, ahol a nyelvtanár és a filológus abbahagyja” [...] A világ szellemi árucseréjét [I/1] előmozdíthatják külső okok, az igazi hajtóerő [I/1] a műfordítói alkotásban lényegileg mégis éppoly belső, egyéni izgalom, éppen olyan magánügy [I/1], mint a líra. [...] Legfőbb mozgatója többnyire az, hogy a költő nagyon élvez egy idegen lelket, formát, verset s mutogatni akarja a tetszését. [I/1] A mutogatási, ismertetési, talán önigazolási vágyhoz [I/1] társul aztán az akadálylegyőzés és a birtokbavétel öröme, [II/1] amit a vers újraköltése nyújt, s amely körülbelül azonos a teremtés [III/1] örömeivel.” Mindemellett az *Örök Barátaink I.* kötetének bevezetőjében⁵³ azonosítható egy olyan kimondottan jelentős gondolat, amely *A műfordítás örömeiben* nem, ám a kéziratban detektálható: „[a] kitűnő műfordítás kitűnő költészet, a benne megoldott nyelvi feladatok egyenértékűek az eredeti alkotás hasonló eredményeivel. Ezért teremtettek már fordítások irodalmi nyelveket, irodalmi iskolákat; ezért nem fordíthat verset senki a maga eredeti költői rangján felül.” A manuskripten ekképp jelenik meg ez az elképzelés: „a teremtés primér [szórendváltoztató jel ez utóbbi két lexémán], hogy mi hogyan bomlik ki a homályból: azt mind készen kapom, előre látom, csak meg be kell járni a kész utat. De ez is nehéz! Rang szerint kiki másképp formálja meg: ~~nincs~~ nem fordíthat költő, csak a saját nívóján.” [III/1] Az előzőekben hivatkozott jelöletlen intertextusok azt előfeltételezik, hogy a műfordító-költő az *Örök Barátaink I.* kötetének bevezető írásához⁵⁴ is használt vette a kéziratnak. A fordításkötet bevezetőjének a többi része

52 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés az Örök Barátaink I. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem..., i. m.*

53 Uo.

54 Uo.

már a könyv elkészültének az okáról, majd konkrétan a tartalmáról, illetve az előző fordítások javításának a szükségességéről szól.

A *Válogatott Műfordítások* című kötet bevezetőjében⁵⁵ már jelölt intertextus, azaz konkrét utalás is előfordul. Az alábbiakban hasonlóan láthatóvá teszem a kézirat egyes oldalaira referáló szöveghelyeket: „[h]ogy a műfordító hogyan végezte és végzi mindenkor a világirodalom élő lélekcserejét, [I/1] gondolatcserejét, arról már többször írtam. [...] Nélküle vak és süket maradna az érdeklődés mindarra, ami kívül esik a nemzeti nyelv körén”. [...] Szellemi cserefogalom [I/1] az élet. [...] „[a] legjobb tanár, a legcsodálatosabb Mezzofanti még nem költői tolmács. A műfordító ott kezd, ahol a nyelvtanár és a filológus abbahagyja [V/1] (bár célszerű, hogy maga is tanár legyen egy kicsit). [...] Külső okok, alkalmak, kultúrprogramok üdvösen előmozdíthatják az ilyen munkát, [I/1] az igazi hajtóerő azonban a műfordításban lényegileg mégis az ihlet izgalma. [II/1] A fordító-költő nagyon élvez valamely idegen lelket, idegen művészi megnyilatkozást, s mutogatni, [I/1] terjeszteni akarja a tetszését. [...] [N]em fordíthat verset senki a maga eredeti költői rangján felül”. [III/1] Szabó Lőrinc e szöveget 1950. február 16-án jegyezte le. Nem látom bizonyíthatóan, hogy pontosan mely szövegcsoport alapján indította el ezt az előszavát, de az magától értetődő, hogy a kézirat tartalma itt ugyancsak közvetlen vagy közvetett módon, *A műfordítás öröme* című esszé, illetve az *Örök Barátaink I. és II.* kötetek bevezetőinek a felhasználásával, megjelenik. Olyan intertextus, amely a manuskript IV/1, IV/2, V/2, VI/1, VI/2, VI/3, VII/1 jelzésű oldalainak egyes tartalmi elemeit jelenítené meg, e bevezetésben sem található.

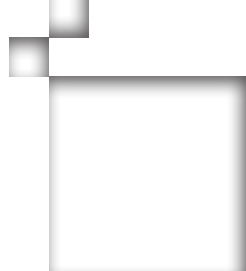
Az autográf vázlat utolsó oldala (VII/1) a rossz műfordítás ismérveit részletezi. Ezen oldal szövegérintkezésének a megtalálása, amennyiben az publikáltan létezik, további kutatómunkát igényel. Az intertextuális vonatkozásokon túl lényeges azonban kiemelni az oldal egy szövegrészletét: „[m]egbizhatóság: fordítsunk eredeti nyelvből.” Ez Szabó Lőrinc tanácsa a műfordítóknak, egyértelműen ellenzi a közvetett fordításokat, miközben a következőt fogalmazza meg *expressis verbis* az *Örök Barátaink I.* kötetének bevezetőjében: „[a] kevés számú szláv, keleti vagy egyéb verset egy vagy több közvetítő nyelv tolmácsolta; ezeknél hiányzik az eredeti cím. Különös gonddal foglalkoztam, német verses és angol prózai fordítás alapján, Bhagavadgítával.”⁵⁶ Érezhető, a műfordító-költő fontosnak tartja kiemelni, hogy a közvetítő nyelv felhasználása esetén milyen alaposan járt el, az *Örök Barátaink II.* kötetének előszavában⁵⁷ pedig olyan hosszú magyarázattal szolgál, amelynek a terjedelmét csak a *Válogatott Műfordítások* bevezetőjében megjelent indoklás terjedelme haladja meg.⁵⁸ Mindebből nem feltétlenül vonható le az a következtetés, hogy a kézirat egésze 1941,

55 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés a Válogatott Műfordítások c. kötethez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

56 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés az Örök Barátaink I. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

57 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés az Örök Barátaink II. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

58 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés a Válogatott Műfordítások c. kötethez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

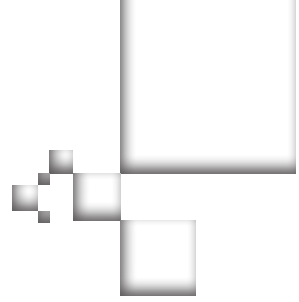

az *Örök Barátaink I.* kötetének megjelenése előtt keletkezett, hiszen egyrészt már jóval korábban is fordított verseket közvetítő nyelv segítségével (pl. 1919 decemberében a Tevan Kiadó felkérésére kezdett Omar Khajjám-verseket fordítani), másrészt pedig a kézíraton általános, didaktikus megállapításokat tesz a műfordításról. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy minden körülmektől függetlenül hiteles lenne a közvetett műfordítás (bizonyosan nem az), A valóban terjedelmes szabadkozások egésze jelen tanulmányban nem megjeleníthető, de az illusztrálás kedvéért a következőkben idézek néhány szöveghelyet, először az *Örök Barátaink II.* kötetéből: „[ú]jdonság mindenesetre – s talán elvi kitérésre is szorulna – az a tény, hogy ebben a kötetben jóval nagyobb azoknak a verseknek a száma, amelyeket nem közvetlenül eredetiből fordítottam. [...] A közvetítő nyelvek révén készült fordítások túlnyomó részének [...] a szerzői, Puskin, Lermontov és Tyutsev. [...] Temirkul Umetoli kirgiz poéta, orosz főhadnagy és Pável Szavanok kapitány nélkül – ha ugyan nem fedőnevek voltak a neveik – és harmadik társuk nélkül, akiről csak annyit tudok, hogy Dimitrij volt a keresztneve, mindent egybevéve és családommal együtt aligha éltem volna túl az ostrom viszonyosságait, s aligha született volna meg ez a könyv. A velük még a pasaréti aknatűzben rögtönzött »irodalmi esték« emléke, az emberi hála az, ami Puskin-fordításaimat még a bunker mogyorónyi mécsvilága mellett elkezdette; a folytatásba aztán mindjobban belejátszott a szakember becsülése, a rokonszenv és az ámulat.”⁵⁹ A *Válogatott Műfordításokban* hosszasan tárgyalt személyes okok és magyarázatok, az angol és a német variánsok előzetes alapos tanulmányozása mellett azonban mintha tudatosan föloldozná magát e kijelentése szigorja és evidenciája alól: „[a] világkultúra ismertetésében egész híd-rendszerek futnak egymáson keresztül-kasul. Nem lehet tehát – s elvileg sem kell – az eszményi kíváncsi hangoztatása mellett kizárni azt a megoldást sem, melyet egyébként az élet úgyis rég megteremtett és fenntart, hogy ti. szükség esetén kölcsön-szerveket vegyünk igénybe, s azokkal vizsgálódjunk olyan tájakon és korokban, ahová a magunk szeme nem lát be közvetlenül. A nyersfordítások és közvetítő nyelvek használatáról beszélek, szükségmegoldásokról, amelyek – sem maguk, sem eredményeik – sohasem húzhatók egy kalap alá.”⁶⁰ S itt meg is magyarázza: „Hogy a magam tapasztalatából és gyakorlatából beszéljek: elvben én sem kívántam közvetve fordítani. Megismertem azonban idegen fordításokban még idegenebb műveket, s egyiket-másikat nagyon szerettem volna magyaroknak megmutatni. Egy-egy ősi hindu vagy kínai munkára, versre, részletre gondolok. Választhatam két lehetőség közt: vagy igénybe veszem a tolmácsaimat, vagy véka alatt tartom azt, amit tükrökön át hozzám jutott fénynek érzek.”⁶¹ E sorok írójáról már kevésbé tudjuk elképzelni, hogy a kézírataiban

59 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés az Örök Barátaink II. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

60 SZABÓ Lőrinc, *Bevezetés a Válogatott Műfordítások c. kötetéhez = Vers és valóság: A Miskolci Egyetem...*, i. m.

61 Uo.

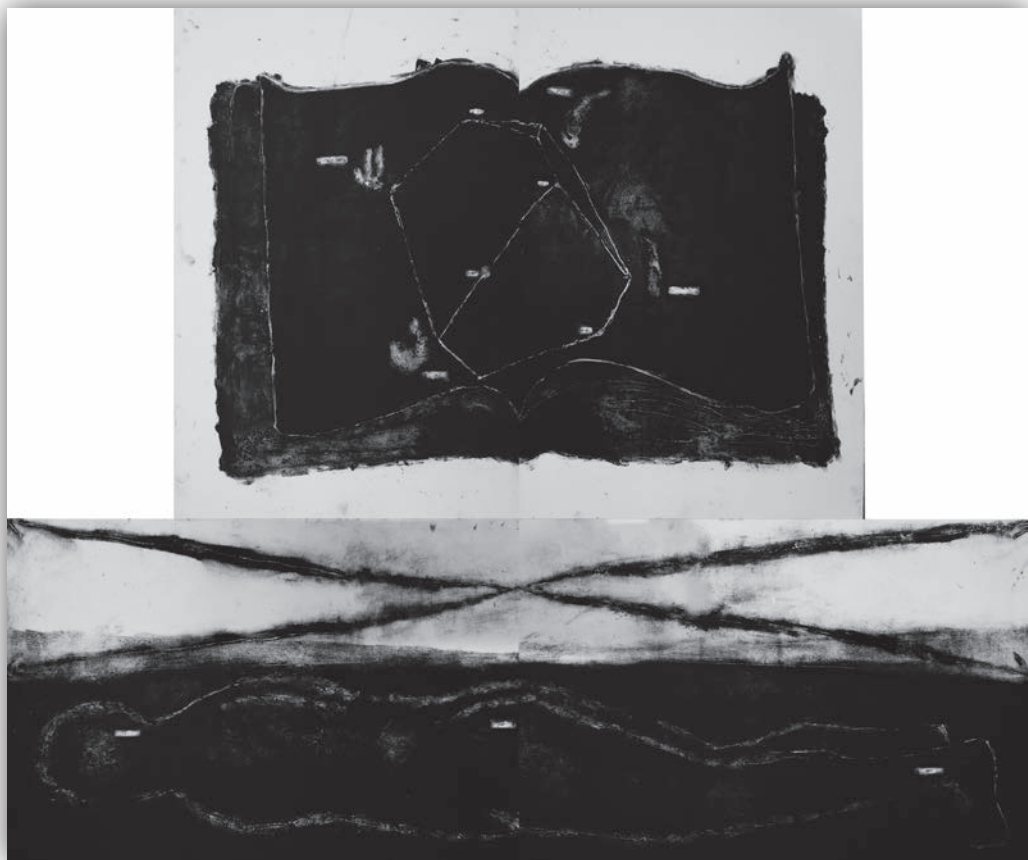
azt jegyeznék föl, hogy „[m]egbízhatóság: fordítsunk eredeti nyelvből.” Mindezek alapján feltételezhető, hogy a kézirat IV/1, IV/2, V/2, VI/1, VI/2, VI/3 és VII/1 jelölésű oldalai 1940 után, de még 1950 előtt születtek.

4. ÖSSZEGEZÉS

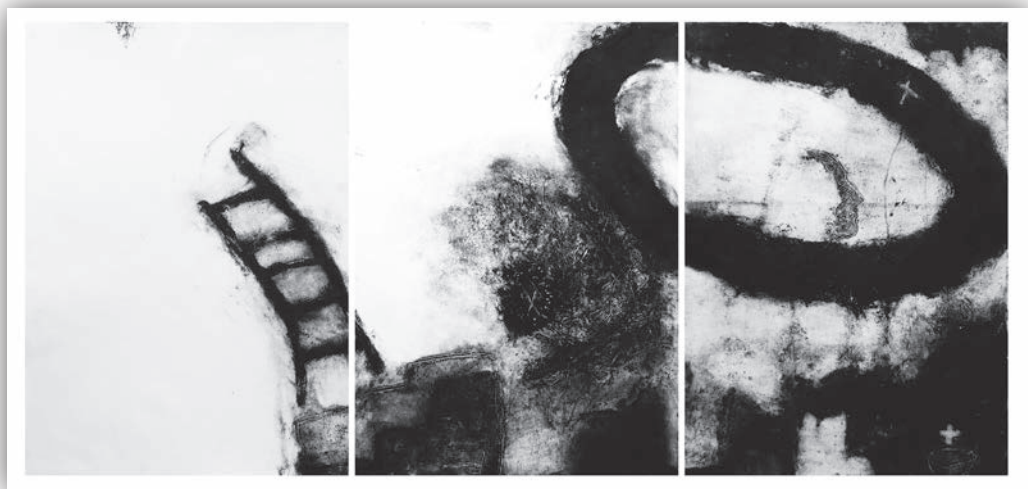
Az egyes szövegek összehasonlításának eredményeképp annyi állapítható meg bizonyosan, hogy a kézirat egy több ízben elővett, átírt, javított esszé vázlat, amelyet Szabó Lőrinc *A műfordítás öröme* című esszéjének megírásához, illetve az *Örök Barátaink I.*, az *Örök Barátaink II.*, és a *Válogatott Műfordítások* című fordításkötetei elé írt bevezetéseknek az elkészítéséhez használt. Továbbá nagy biztonsággal kijelenthető, hogy a manuskript I/1, II/1, III/1 és V/1 jelölésű oldalai *A műfordítás öröme* megjelenése, azaz 1940. január 14. előtt keletkeztek, hiszen ezen oldalak meglehetősen kurrens módon fordulnak elő Szabó Lőrinc Új Időkben publikált esszéjében. Harmadrészt az a hipotézis is beigazolódni látszik, miszerint a kézirat egyes oldalai nem egyidőben keletkeztek, ugyanis az eltérő tintaszínek és a szövegek közötti intertextuális viszonyok vizsgálatának eredményei alapján feltételezhető, hogy a IV/1, IV/2, V/2, VI/1, VI/2, VI/3 és a VII/1 jelölésű oldalakat Szabó Lőrinc 1940. január 14. (*terminus post quem*) után, de még a *Válogatott Műfordítások* bevezetésének megírása, azaz 1950. február 16. (*terminus ante quem*) előtt készítette.

A kézirat azért is komoly jelentőségű, mert számos olyan vázlatpontja van, amely adekvát módon kapcsolható Szabó Lőrinc fordításszövegeihez, s ahol a fordítói meglátások összeolvashatók a fordítói gyakorlattal, döntésekkel. *A műfordítás öröme* elkészülése után 1941-ben, az *Örök Barátaink I.* kötetének megjelenési idejében – a jelentékeny lírai fordításokat most meg sem említve – csak a német prózából a Niels Kampmann Verlagnál három művet fordít le: Gottfried Keller művét, a *Tükör, a cica* címűt, Annette von Droste-Hülshoff *A zsidóbükk* című alkotását és Theodor Storm *Aquis submersus* című novelláját.

Még ha a kézirat fordítói munkáról szóló megállapításainak Szabó Lőrinc megjelent fordításszövegei elemzésével való összeolvasása a készülő kritikai kiadás szövegkritikai apparátusának minden igényét nem is elégíti ki teljesen, minden bizonnyal hozzájárul annak elkészítéséhez, annál is inkább, mert első ránézésre is könnyen megállapítható, hogy a kéziratvázlat nemcsak más, már megjelent szövegekhez tartalmilag kapcsolódó, szövegközi elemeket foglal magában, hanem olyan – eddig csak a műfordító fordításszövegeinek eredetivel való egybevetésekor felismerhető, Szabó Lőrinc fordításról szóló kritikai megszólalásaiban még implikáltan sem megjelenő – fordítói elképzelést is, amely bizonyíthatja a 20. század egyik legsikeresebb műfordítója zsenijét, műgondját és fordításpoétikájának reflektáltságát.

LEBEDA DÁNIEL, MELENCOLIA, KOLLOGRÁFIA (MÉLYNYOMÁS), 200x170 cm (4 DB LAP)

LEBEDA DÁNIEL, THE FORMS, KOLLOGRÁFIA (MÉLYNYOMÁS), 210x100 cm (3 DB LAP)

JUHÁSZ TIBOR

BEHÚZÁS XII.

HÓ

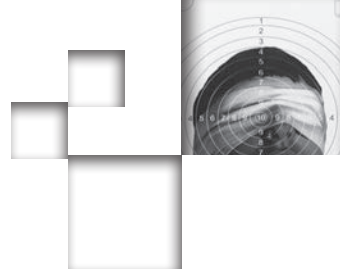
Mintha mészhidrátot hintenének a tájra. Fehér, porszerű anyag teríti a dűlőutakat, a szekérek nyomainban a jeget. Belepi a kutyák láncait, a toldozott drótkerítéseket, a kinti tárolóként használt fagyasztóládákat. Jut belőle a csontos lombkoronákra és a sufniházak tejére is, a farostlemezekkel erősített hullámpalák meghajolnak a súlya alatt.

Amikor felkel a nap, az anyag csillogni kezd. Úgy tűnik, a helyiek gyöngyöket fűztek a lovak sörényébe, és miután a didergő állatok megrázzák magukat, ékszereik eltűnnek az itatóedényekben. Szikrát vetnek az ingatag épületek, lángra kap a szemét. Égni kezdenek a fák, ragyog a völgy az erősödő fényben.

Hirtelen olvad. A nedvesség a tetőszerkezetek kilazult eresztékein át szűkölködők nyakába csöpög. Végigfolyik az ágakon, le, a fák alá tolt bádogtalicskákba, hogy a rozsdás lyukakon keresztül végül a megkeményedett földhöz érjen.

A parabolaantennákon már olvasható a felirat:
T HOME.

PÉNZES TÍMEA

VISKY ANDRÁS KITELEPÍTÉS CÍMŰ KÖTETÉRŐL

A LÁGERSEMMI

Kivételes alkotás, mondanivalóját, megfogalmazását tekintve egyaránt. Minden sorában emberi. Egy megrázó családtörténet, tele szeretettel. És a szerző ezt a szeretetet cizellaltan és érzékenyen át tudja adni. Befogadhatóvá tudja tenni. Jól kézen tud fogni. A szereplőkkel együtt lélegzünk a könyvben, a jól belakott semmiben, a mindentől megfosztottak semmijében.

Hogy mi minden kihozható ebből a semmiből, jól példázza a könyv. Mi mindennel megtölthető a semmi. Mennyi minden felfedezhető benne.

A semminek sok arcát megismerjük: „ez a semmi bőven elég nekünk, több életre való feladat, magyarázza Anyánk, tartsunk össze már ezért is, ebben a tágas lágersemmiben” (209). Ebben a semmiben ott vannak az egymást támogató és biztató, túlélésért küzdő családtagok, akik együtt maradhattak, biztonságot nyújtó szeretetben. Akik ellenkező előjellel vagy értelemmel képesek felruházni a semmit. Ha ez nem képzavar...

Még abban a mondatban is, hogy „féljünk együtt” (32), az *együtt* a hangsúlyos.

Visky egyes és többes szám első személyben írta meg a hetedik gyermek szemszögéből saját élettörténetének egy szeletét, konkrétan a koragyerekkorát, amelyet a – többszörös – fogság fémjelzett: „az anyám tejével mindenestre anyámat meg a fogságot, a sajátomat meg különösképpen az apámét szívtam magamba” (379). Ők „a tudatlan kicsik, akik csak a fogság nyelvét beszéltük” (105). A pöttöm kisfiúnak a fogság az élete, amiről nem tudja, hogy fogság, mert nincs szabadságtapasztalata. (A későbbiekben rádöbben, hogy a fogság úgy tud szabaddá tenni, ahogy a megalkuvás sosem, illetve az ember a börtönben tud igazán szabad lenni.) Az elbeszélőnek, a legkisebbnek semmilyen viszonyítási alapja nincs, mivel nincsen számára semmi más a semmin kívül. Ez a valósága és ebben az egyetlen lehetséges valóságban kell boldogulnia. Ez a semmi a mindene.

De lássuk, miről szól a történet! A lelkész apát a kommunisták megkínózzák és börtönbe vetik, a hétgyerekes családot kilakoltatják, mindenüket elkobozzák, kényszermunkával járó kényszerlakhelyekre deportálják.

A tartalmi leírás azt sugallhatná, hogy a gyötrelmem és a szenvedés könyvét tartjuk a kezünkben, ám korántsem.

Ez az egymás és Isten iránt érzett szeretet könyve.

Arról olvashatunk, hogy a semmi ki- és megtölthető. A mindennapi történésekbe és az egyébe való kapaszkodás átsegít a nehézségeken.

Sallangoktól, haragtól, gyűlölettel mentes gyermeki nézőponttal szembesülünk, amely kiegészül egy nála sokkal többet tudó narrátor szempontjával, a gyerekből felnőtté lett férfival, aki többek közt elmeséli szülei megismerkedését, a fogságba kerülés előtörténetét és mikéntjét, majd végül a katonaéveit.

A semmi mindig más formában kíséri végig a család életét: már ott leskelődött szüleik megismerkedésének kapujában is, amikor összekötötték az életüket és elindultak a „legtökéletesebb semmibe”, amikor még nem sejtették, milyen „az odatarozás roppant bonyolultsága és boldogsága” (47).

És jelen van a sokévnnyi megpróbáltatás után is, amikor Apjuk kiszabadul, „elindult hát ő is a semmibe, mert hol máshol található meg bennünket, ha egyáltalán élünk még valahol, mint a semmiben” (386).

A semmiben, ami nem töltheti be szereplőink lelkét, mert szereplőink lelke mással van tele. Nincs számára hely.

Ebben a semmiben az idő is másképp zajlik. Az éveket felölölő időszak pillanatként is fel fogható, Ézsaiást idézve: „egy rövid szempillantásra elhagytalak, de most nagy irgalmassággal összegyűjtelek” (373).

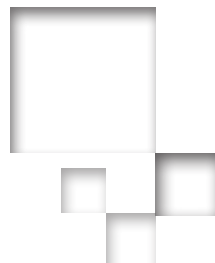
POZITÍV LÁTÁSMÓD ÉS LÁTTATÁS

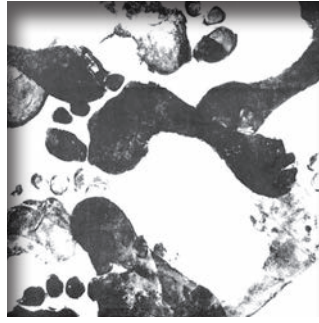
A kötet üzenete, hogy megtalálhatjuk a rosszban, amiből bőven kijut, a jót. Ne görcsösen akarjuk, hiszen úgy képtelenség, hanem egyszerűen azért, mert ott van körülöttünk. Csak meg kell látni. Mert a lágerlét is kecsegtet jóval, vagy legalábbis lehet hozadéka, például „az első lágernek (...) köszönhetjük mindannyian a román kettőshangzók tökéletes ejtését” (62).

A kötetet olvasván számtalan költői kérdés megfogalmazódik az emberben: Általános vagy különleges emberi adottság elfogadni a szélsőséges élethelyzeteket? Hozzá lehet ilyesmihez szokni, edződni, sőt meglátni benne a jót? Csak a hozzáállásunkon múlik, sikerrel járunk-e? De min múlik a hozzáállásunk? És ha meglátjuk a jót, milyen formában fogalmazható meg? Mi választjuk meg, hogyan írunk róla, vagy eleve kódolt bennünk a leírás módja?

A könyv témáját illetőleg valahol a semmiben vagy a sötétségben kellene lennünk, de a mindenben és a fényben vagyunk.

Mert a semmi tulajdonképpen „csak” körülöttük van, a kontextust jelenti, sőt azt sem feltétlenül. Az összetartás, a többi nincstelen irányából érzett szolidaritás legyőzi a semmit. A fő történetzálba ugyanis más szereplők története is belefonódik, akik szintén képesek meglátni a jót és képesek emberként működni. Például a gödörlakó Grüber híven őrzi felesége és gyermekei, meg a többi ember csontját a feltámadásig, Tereza önként megy a lágerbe a szerelme után, akár a családot segítő, a láger területén „illegálisan” tartózkodó Nényu, akinek nem lenne kötelessége, hogy velük tartson, de nem tehet másként.

A mostoha, barátságatlan körülmények közt is fennmaradnak az emberi gesztusok. Amikor vendég érkezik a gödörházba, Ferenc testvérük „egy gyönyörű szárazbogáncs-csokorral” fogadja (93).

És amikor arról beszélnek, hogy hány telet élhettek meg és hány uja fagyott le Nényunak, Nényu kijelenti: „én csak a derű óráit számolom” (213).

A bizakodás és az emberi szó melegséget ad. Eleséget. Ahogy a szerző fogalmaz: ha nem volt mit enni, akkor újabb ének vagy újabb történet következett (239). Anyjuk Apjukról mesélt vagy felolvasott a Bibliából.

És hazakerülésükkor sem apadnak a szeretettörténetek. Például a lépcsőjüket építő férfinak és feleségének a száműzetésben mindene lefagyott, ámde „vagyak és jövő nélkül élnek soha nem fogyó szerelemben” (370).

Visky mondataiból a kötet minden oldalán **emberség** sugárzik, ahogy az anya és a gyerekek kitartanak az embertelen lágerkörülmények között. De ott vannak egymásnak és egymásért, saját és apjuk szabadulásában bizakodva.

Lelkükben a remény. És kezükben a könyv: „nekünk az a könyv az egyetlen otthonunk, mutatta fel Anyánk a Szentírást” (263).

Az emberi kegyetlenségben és kietlenségben szépet meglátó, a szépségre kihegyezett látásmód azonban nem takarja el a rosszat és a kínt sem (Anyjuk egyre gyengül, nem kímélik őket a betegségek, van tetű, skorbut, rüh, hastífusz stb.), de a szerző nem engedi hangsúlyossá válni.

A pohár mindig legalább félig tele van, ha nem hiányzik belőlünk a szeretet, mondhatnánk.

Nem is gondolnánk, mi mindennek lehet örülni. Bravúros gondolatmenet érhető tetten azon a ponton is, hogy a lágerből a börtönbe jutna az elsőszülött Ferenc: „ha megszökik a lágerből (...) börtönbe zárják, és még egy cellába is kerülhet Apánkkal, jó neki, gondoltuk irigykedve” (329).

(Hasonlóan pozitívnak tekinthető látásmód köszön vissza Faludi György vagy Kertész Imre egyes műveiben – a kötetet egy Kertész-idézet „vezeti be” és a szerző a doktori disszertációját Kertész *Kaddis* című könyvéről írta).

FILOZÓFIAI ÉS VALLÁSI ÁTÍTATOTTSÁG

Ebben a mi- és én-szempon্তু elbeszélésben az Anya és az Apa, Nényu és a gyerekek szempontján túl Isten feltételezett gondolkodásmódjába is bepillantást nyerhetünk – aki szintén az életük és egyben a kötet egyik főszereplője. A szereplők egész életét végigkíséri a Szentírás, erőt

ad, reményt nyújt, párhuzamos történeteket vonultat fel. Pontosabban párhuzamba állíthatókat, hiszen a párhuzam felfedezésre vár. Például az egyiptomi fogsággal.

Hitük dinamikus, kérdéseket felvető, gondolkodásra serkentő, erős.

Isten több szempontból és formában jelenik meg, szinonimáiban bukkan fel a lapokon, pl. Magasságban Lakozó, Egyedül Hatalmas Isten, a Szentírás pedig többek közt egy helyütt szent forgatókönyvként. A szereplők Isten létéről és nemlétéről, létezni vagy nemlétezni vágyásáról, gyengeségéről vagy gyávaóságáról polemizálnak felnőtt és gyermeki szemmel. Isten az egyik legfontosabb szereplő, többek közt azért is, mert őbenne van a legkisebb gyermek bizodalma, hogy egyszer találkozik az édesapjával.

A szerző a hit kérdését filozófiai mélységekben közelíti meg. Megnézi és láttatja a dolgok szí-
nét és visszáját.

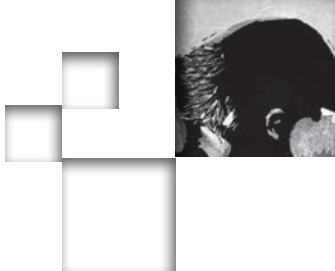
A nagyobb gyerekek kérdéseket tesznek fel a körülöttük tapasztalt világgal kapcsolatban. Ki találta ki a légereket, Isten?, kérdezi Ferenc, az elsőszülött, „az embertelenség az ember műve”, feleli Anyjuk, „akkor viszont az embert mégsem a Jóisten teremtette” (214), de tovább csűrik-csavarják a kérdést, hogy „akkor viszont Anyánkat mégis ki teremtette?” (217).

Számos megállapítás sorakozik a könyvben Istenről, meglepő megközelítésekben is. Lássunk néhányat: „nincs Isten, vagy ha van, nem mindig létezik” (26), „a Mindenható nem lenni is tud” (100), „Isten nyilvánvaló létezése és egyértelmű nemléte között húzódó pengevékony ösvény” (222), „Gagarin visszajött, kijelentette, hogy nincsen Isten” (...), „lehet, hogy pont ez az úr nincs, hanem csak a valami van, és benne a valaki (...) és az is lehet, igen-igen, hogy az úr nem ott kívül van” (22), „Isten ellenben névtelen, az isten szó egyszerű munkakör leírás” (99), „Isten nem hal ki sem a férfi, sem a nő mögül, kivéve azt a Nietzsche nevű férfit” (99). Isten a Párt szemében kisdíák, aki megbukott, akit kicsaptak, akinek az ellenőrzőjében gyűltek az igazolatlan hiányzások (268). Isten a gyerekek számára „idegenmagyarul beszél” (valázik, lőnpedigezik, mikoronozik) (170).

Fenomenális gondolatársítások sorjáznak a lapokon, az Ónán-Thámár történet kapcsán például megjelenik, hogy „akkor még jó formában volt az Örökkévaló” (184), és ő maga is szóhoz jut a narrátor révén: „most éppen rendezői tanfolyamokra járok a megtévelyodott Ezékiel próféta színházi műhelyébe, az utolsó nagy dobásomra készülök, az egészen jól sikerült feltámadás és a Lélek nagy hatású püünkösdi tűzijátéka után elért engem is a nagy válság” (335).

Kiderül, hogy „szereti az extrém helyzeteket” (287), ha egyszer lágerbe vetette őket, ahol a helyi paradicsom szögekkel védett és csak a Pártnak van bejárása. (Érdemes összevetni Kertész alábbi mondatával: „Isten nekem Auschwitz képében nyilatkozott meg”).

De bármennyi és bármilyen formában jelenik is meg, a legeslegfontosabb: nagyon **élő és emberi az Istenük**. És szerető. És kapcsolatuk kölcsönös, inspiráló, impulzív. Amikor Anyjuk nevet, akkor Isten is nevet, de Istennek „nincs saját nevetése, csak az ember nevetését bírja nevetni, és ebben örömét leli” (399).

Isten párhuzamba is állítható: az Örökkévaló sem bír meghalni, akárcsak gyengélkedő Anyjuk (289) és Apjukról sem tudják, hol van, de mindenütt jelen van nekik (209).

ERKÖLCS, BÚN ÉS BÚNHÓDÉS

Az a kérdés fel sem merül, hogy az ember a kintmaradást és a megszokott életet válassza, hiszen az egyébként sem lehetne megszokott, ráadásul megalkuvással járna.

Visky képes arra, hogy ne pazarolja idejét, erejét, szavait a rosszra, azt csak mintegy köretként említse, aminek kontextusában ki tud bontakozni mindaz, ami nem rossz.

A rendszer kiszolgálói, a diktatúrát támogatók, a parancsot teljesítők vagy önként kínzók, a besúgók, a Securitate-tagok semmijéről ezáltal nem tudunk meg sokat, csak hivatalos iratokból és parancsokból, hiszen az elszenvedők, a mi szereplőink sorsa a hangsúlyos. Az ő lelkük érdekel minket. A másik oldalról annyit tudunk meg, hogy úgy kínozzák Apjukat, hogy sikolyától elapad a tej. A legkisebb gyerek tejét vette el a rendszer. „Nem anyám választott el magától, hanem a kommunisták választottak el tőle” (25). És amikor – egy kis jóindulattal – más kilakoltatottak szépen berendezett lakását is elfoglalhatnák, a rendszer kiszolgálói a pincébe toloncolják őket.

De nem törnek meg. Kitartanak. Hitben és szeretetben.

És ez az, ami minden lapot átítat. Ami átível Anyjuk és Apjuk börtön- és lágeridőszakán. Ami átöleli őket, ami megágyaz nekik. Ami Isten és népe közt is fennáll, hiszen a válasz arra, hogy: „miért nem cseréli le a Mindenható az ő népét?” és „miért nem cseréli le a nép az ő Istenét” (15), szintén ugyanez.

A szerző nem teszi fel a kérdést, hogy milyen bűne van egy kisgyerekeknek, hogy ilyen helyen kényszerül élni, de dokumentumok formájában közli a Párt álláspontját. Árthat a rendszer ellen. Bomlaszthatja. Veszélyezteti a népi demokráciát. Ezért kell gödörben és kényszerszállásokon laknia.

Persze nyilván szülei bűneiért bűnhődik, amelyek közel sem bűnök. De mindenkinek más a bűndefiníciója. A Párt felfogása szerint erőszakot tenni és ölni nem bűn, legalábbis elfogadhatóbb, mintha egy lágerparancsnok udvarol vagy szerelembe esik (94).

TÖRTÉNETALKOTÁS A TÖRTÉNEKBŐL

Ha az ember a könyvben leírt megpróbáltatásokon megy keresztül, az elsődleges szempont, hogy túléljen. **Szavakba foglalni** a megpróbáltatásokat, a nagyon kora gyerekkor eszméléseit – a már említett pozitív és gyermeki látásmóddal, ám egy felnőtt szókincsével, egy érett író tehetségével részleteiben és árnyalataiban szemléltetni a történeteket, azonban nem kis kihívás. Hiába van történetünk, ha nem tudjuk (jól) elmondani.

De csak az foglalhat szavakba, aki túlél. Az fogalmazhatja meg, az tudósíthat, az adhat jelentést vagy értelmet a történeteknek.

Már a lágerben megmutatkoznak a narrátor, a legkisebb testvér íróvá válásának jelei: „olyan történetet is meghallok, amit soha senki nem mondott el, nem találok ki egyiket sem, esküszöm”. És ő, aki a szavait fogságban sajátította el, később eltöpreng: „Lehet, hogy a szavaknak és mondatoknak egyedül a láger ad értelmet” (368).

A testvérek felteszik a kérdést: „mégis mire valók a vége-hossza nincs történeteid?” (176).

Arra, hogy fennmaradjon a múlt, válaszoljuk mi, és ilyen megrendítően szép formában újra/át/élhessük.

Történet a történetben Nényu története, akinek „nem volt története, amikor bekopogott hozzánk”, tudjuk meg, ám „belekerült abba a történetbe, amelybe mindig is vágyott” (32), és neki is lett története, vagyis „maga a történet fogadta magába”. Egymásra talál ember és történet. Beteljesítik egymást.

A lágersemmisségben az embernek nincs semmije, de története van. És fontos, hogyan éli meg: „semmink nincs, csak a történetünk” (...) „erre kell vigyáznunk és ezt kell gazdagítanunk valahogy” (104).

A történetük pedig az összetartás és összetartozás, a Biblia, a bibliai történetek egyfajta megisméltődésének átélése.

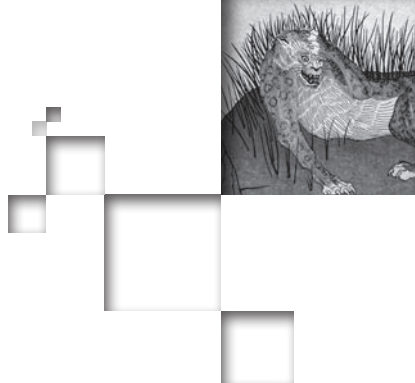
APAKERESÉS

Az apahiány és az apakeresés motívuma végigvonul a könyvön. Az apahiány azonban apajelenlét, a hallott történetekből, mozaikokból, elképzelésekből kibontakozó apaelgondolás.

A narrátor az apját látja a lágerbe betérő juhászban. A foglyokat szállító hajón, ahol sok-sok foglyapapa utazhat (181). Őrködik a barakk előtt, hogy ő lássa meg elsőként, ha érkezne (235).

Elképzelet, ahogy „huszonkét éven át ül egy vaságy szélén” (277).

Milyen asszociációk kötődnek hozzá? „az apa szóról a börtön jut eszembe” (150). Anyja úgy fogalmaz: biztosan él, „csak azt nem tudjuk, milyen halmazállapotban” (160).

A gyermek szeretné levenni apja válláról a terhet, vagy osztozni terhében, hogy testvéreivel üljék le helyette a büntetést.

De elsősorban szeretné kézzelfoghatóvá tenni.

Különbségek és hasonlóságok alapján próbálja őt elképzelni, például az említett Apa-Isten mindenütt jelenvalósága és sehol nem levése formájában, vagy népmesei prózabeszédben: „Apánk is, aki pedig hol volt, hol nem volt, leginkább persze nem” (95).

És egy költői kérdés is idekíváncozik: behozható vajon a lemaradás, amit a kimaradt évek hagytak?

ELLENTÉTPÁROK ÉS PÁRHUZAMOK

A körülmények kegyetlensége a szöveg szépségében testesül meg, és ez az ellentétpárokból építkező elbeszélésmód a könyv egyik sajátossága. Amikor Nényu hozzájuk sodródik és végleg öszszeköti a családdal az életét, azt mondja Apjuk: „nincs hatalom, amely arra kényszeríthetne, hogy velünk éld le az életedet, és nincs hatalom, amely elszakíthatna téged tőlünk” (19).

A párhuzamokra és ellentétekre épülő világ erőteljesen jelen van akkor is, amikor Anyjuk elveszítette a hitét: „majd csak megtalálom, ha megtalál, gondolta, amikor meg rátalált Anyánk a hitére, a hite meg Anyánkra, nem is hasonlított arra, amit elveszített, Anyánk sem, meg a hite sem”.

Ezen a megközelítésen alapulnak az alábbi idézetek is: a „hazaárulással vádolták őket a hazaárulók” (313), „én az evilági létben nem hittem” (382), „az igazi kérdéseket az eleve létező válaszok szülik” (407), vagy amikor a hatodikkal lett Anyjuk várandós, az orvos kérdésére ezt felelte: „nem én tartom meg őt, doktor úr, hanem ő tart meg engem” (39).

A KISEBBSÉGI LÉT KITAPINTHATÓSÁGA

A kisebbségi létbe ágyazottság jól szembetűnő Visky könyvében, a román nyelv szerves részét képezi a szövegnek. A kötetben több formában előfordulnak a román kifejezések, hiszen a hivatalos teendők az állam nyelvén zajlanak. Ez több formában történik: a román kifejezés megelőzi a magyart, vagy fordítva, van vagy nincs fordítás – jelentésük a kontextus vagy körülírások segít-

ségével felfejthető. Például a szerző a Depresiunea Transivaniei román fejezetcímet később magyarázza meg, bár maga a szókapcsolat kikövetkeztethető, de nyilván plusz jelentésekkel ruházza fel. Vagy más mondatrészekkel pontosít: „a földből kiálló, félszuterén *colibákat*, végül a vert falú *bordeiokat*” (88). A szövegben szereplő idegen elemek dőlt szedéssel szerepelnek, de ahol a köztudatba beépült reáliaként ítéli meg őket a szerző, normál szedéssel maradnak, pl. demeré, duba (364).

Ragozások is vegyes képet mutat, a szöveggörnyezet függvényében, pl. a bozgorok, migratorii, pungás domnule (336).

A szereplők neve hivatalos iratokban, megszólításokban románul fordul elő. De a szerző továbbgondolja a lehetőségeket, és játékosságot visz a lágerlétbe. Ha már két nevük van, lehet három is: a gyerekek fedőneveket adnak egymásnak, melyek jelentésével nem igazán vannak tisztában (Kaszten, Sublót stb.).

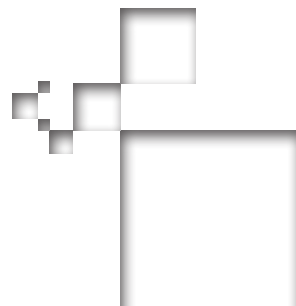
A kétnyelvűség érzékeltetése románra fordítás során nyilván kihívás elé állítja a műfordítót.

NYELVEZET – METAFORIZÁLTSÁG ÉS SOKSZÓLAMÚSÁG

A szöveget átszövik a költői képek, amelyek versekben is megállnák a helyüket (a szerző otthonosan mozog drámában, lírában, prózában egyaránt, és több műfajban is feldolgozta a témát). Amikor a nagyszalontai Securitate beidézi meghallgatásra az Apjukat, Anyjuk szintiszta versbezáradással válaszol: „egy kondulás, ennyi marad belőled nekem” (26), vagy *európa* az egy apaszó, szomorú szó, mint a manna (381). Az emberi szervekre lebontott térkép is egy nagy metafora: „a vastagbél sötétbarna hegylánc” (335), akárcsak egy megkínzott ember hátának szörnyű tájképe: „egymásba csavarodó vadhúsvonulatok” (59).

A szerző hasonlatai hol emelkedettek, pl. „óarany színűnek tudja látni az ősz” (321), hol mosolyt csalnak az arcra: „csak ne utálna, mint a szarba szökkent varangyot” (337), és még szójáték is előfordul: vallássérült (66).

A szerző humort és iróniát is bele tud csempészni a szövegbe: a pilóta Nadia, akinek Exupéryvel is van közös fényképe, megdicséri, milyen jól neveltek a gyerekek, mire az anya úgy válaszol: „hiszen van gyerekszobájuk”, csak épp kilencen laknak benne – a földbe vájt gödörszobában (212). A kántor például rögtön elalszik a templomban, „úgy hatott rá a szent szöveg, mint egy rögtön öló mérge” (401). És helyet kap ebben a realitásban a viccelődés és az ugratás is. *Le az aggyal*, mondogatta Anyjuk, és élcelődnek, hogy nincs minek lemennie, mert nincs a legkisebb gyermek fejében semmi (397).

Tovább elemezhetnénk ezt a mesterművet stilisztikailag, tematikailag stb., hiszen példáin nagyon jól szemléltethető, hogyan képezhetünk metaforákat és ellentétpárokat, de ha csak ilyen egyszerű lenne, hogy tudjuk az összetevőket és a praktikákat! Itt a csodálatos gazdag belső élet vetül ki a lapokra. Több száz oldalon át ilyen megragadó tartalmi, filozófiai, élettapasztalati mélység, egységes hangnem, ábrázolásmód és színvonal ritka tálentumról ad tanúbizonyságot.

Egy ilyen alkotás a lélek műve. Nem költői alakzatokból, hanem elsősorban lélekből áll. (Gondolatmenetében még a csavaros erdélyi észjárást is felfedezni vélem.)

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS VÉGSZÓ

A szerző szemléltet, láttat, maga mellé veszi az olvasót.

Megmutatja neki a semmit, hogy az olvasó is átélhesse. Azt a sokféle semmit, ami különféle élethelyzetekben az ember körül ólálkodhat. A lágersemmit és a felszabadulás-kiszabadulás semmijét: „vándorolhattok megint a semmibe” (336), „mintha eddig tartott volna a forgatás” (353). És másfajta semmi jelenik meg a könyv végén, ahol a katonaság taszítja az elbeszélőt egy uniformizált semmibe.

De hova mehetünk a lágerből, a börtönből? Lágerből a börtönbe és börtönből a lágerbe? Vagy, ahogy a bánáti gazdák, akik, miután megépítették a kényszerlakhelyeket, „hazamehettek a maguk szédült semmijükbe” (88)? Akiknek „még az egykori történeteik is felismerhetetlen darabokra hulltak” (91), mondja Grüber, a csontgyűjtő, Isten könyvelője.

A semmiből a semmibe.

De valójában lecserélhetnénk a semmit a mindenre: mindenből a mindenbe.

Hiszen ott voltak egymásnak, egymásért, és végül egyesül a család.

A mondatok mintha a kezdet és a vég bizonytalanságát szimbolizálnák. Nem kezdődnek nagy betűvel és nincs pont a végükön, hiszen ezek a történetek befejezetlenek, nincs elejük és végük, legfeljebb keretbe foghatók. Idő- és könyvkeretbe. Nagyon szép nyelvi, formai, szerkezeti keretbe. Ahogy a könyv egyik hasonlata megfogalmazza: „olyan szép volt, mintha benne öltött volna testet szülőfaluja minden gazdagsága a még elmondatlan és már elmondhatatlan történeteivel együtt” (93). Sok elmondatlan és elmondhatatlan történet rejlik még a szövegben, de éltet a remény, hogy a szerző minél többet elmondhatóvá formál.

(Visky András: *Kitelepítés*. Budapest, Jelenkor, 2022)

LAVIV LAURA, VÉDELMEZŐ, DIGITÁLIS RAJZ, 40x33 cm, 2023

TESTVÉRISÉG

KISS OTTÓ: *A BÁTYÁM ÖCCSE*. BARANYAI (B) ANDRÁS RAJZAIVAL

Noha a magyar gyermekmonológ letéteményesei Ágai Ágnes és Ranschburg Jenő voltak, a millennium óta helyi vonatkozásban senki nem tett annyit a műfajért, mint Kiss Ottó.

A gyermekmonológ negligálja a formai, hangzó és képi virtuozitást, melyek a kortárs gyerekköltészetben a hangzó- és nyelvjátékok legfontosabb jellemzői. Helyettük szabados formát ölt, és a gyermeki hangon megszólaló lírai én lélektani kitérülésére koncentrál: annak titkait, véleményét, szégyenét és legféltebb vágyait közli. Egy olyan helyzetből szól,

*„amikor kikíváncozik
belőlünk az is, amiről
nem kellene beszélünk.”²*

Ebből adódóan számos példája társadalomkritikai felhangú, és nem hisz a tabukban. A szövegcsoport a realitás talaján áll, ezáltal is jelezve, hogy ezekben a versekben a gyermek a mesék világa helyett a valósággal és annak árnyoldalaival szembesül.³

Kiss Ottó a gyerekmonológ svéd típusú, variálható egységekben gondolkodó, szentenciaszerű megoldásait az előre-

- 1 A szerző a dolgozat írásának idején a Nemzetközi Visegrádi Alap (International Visegrad Fund) ösztöndíjában (2023–2024) és a Tempus Közalapítvány által gondozott Fiatal oktatói ösztöndíjban (2022–2023) részesült.
- 2 KISS OTTÓ, *A bátyám öccse*, BARANYAI (b) András rajzaival, Pagony Kiadó, Budapest, 2020, 56 p., 32.
- 3 PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Fejezetek a gyermek- és ifjúsági irodalomból*, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2015, 70–71.

és visszautalásokkal egyaránt operáló, összefüggő háttértörténetekre cseréli, melyeket a versek szereplőinek élettörténeti fragmentumai mentén épít ki.⁴ A *Csillagszedő Márió*,⁵ az *Emese almája*⁶ és *A nagypapa távcsöve*⁷ című kötetekben filozofikus gondolatfutamok révén a gyermek és szülők, nagyszülők, gyermek és gyermek viszonyára fókuszál, az elfogadás, az egymáshoz vezető út,⁸ az „én” és az „ők” története helyett pedig a „mi” közös történetünk megtalálását célozva meg.⁹

A *bátyám öccse* című kötete továbbszövi a korábbi alkotásokban formálódó viszonyhálót, ezúttal két fiútestvér kapcsolatát állítva előtérbe – igaz, ha a játékokat lecserélnénk, a felmerülő kihívások két lánytestvér esetében is ugyanúgy megállnák a helyüket. A mű központi mozgatórugója a *versus*, a nagyobb és a kisebb mindenkor aktuális, bármi által aktivizálható, játékosan öncélú és öngerjesztő viszálya, ami mögött mégis végig ott húzódik a szeretet. „Meg az a későbbi, felnőttkori mély kötelék, ami egy ilyen gyerekkori testvérkapcsolat purgatóriumában születik.”¹⁰ A kötetben mindez végig gazdag, Janikovszky Éva stílusát idéző humorral, helyzetkomikummal társul.¹¹

A gyerekmonológok hagyományainak megfelelően a mű egy szemszögből, esetünkben a kisebb testvér alulnézeti pozíciójából íródik, azzal együtt, hogy függő beszéd formájában az idősebb testvér hangja is megjelenik. Utóbbi izgalmas önreflexió, a gyermekmonológok jellemzője ugyanis, hogy kiíródik belőlük a felnőtt hangja, ami által csonka diskurzusként tűnnek föl. A báty azonban még nem felnőtt, hanem valahol az öcs és a felnőttek között áll, félúton. A válaszainak, megszólalásainak függő beszéd formájában történő közlése pedig ilyenformán poétikailag is megerősíti ezt a köztes státuszt. Erre utal az is, hogy a báty ugyancsak mintát követ:

„Aztán felemelte a mutatóujját,
ahogy apa szokta, ha valami fontos
bejelentésre készül.”¹²

A gyerekhangot hitelesen megszólaltató szöveg stílusa élőnyelvi, sűrítő, puritán, olykor pedig gyerekesen döcögős. Szlenkifejezések és szoftvulgarizmusok ugyancsak feltűnnek benne.

4 GOMBOS Péter, *Egy „gyerekes szerző” titkai nyomában. Kiss Ottó gyermekirodalmi munkássága*, Bárka, 2013/6, 57.

5 KISS, *Csillagszedő Márió*, Móra Könyvkiadó, Budapest, 2002, 62 p.

6 UŐ, *Emese almája*, Pagony Kiadó, Budapest, 2006, 64 p.

7 UŐ, *A nagypapa távcsöve*, Móra Könyvkiadó, Budapest, 2009, 46 p.

8 PETRES CSIZMADIA, *I. m.*, 74.

9 POMPOR Zoltán, *A megtalált közösség. Kiss Ottó: A nagypapa távcsöve*, Prae.hu, 2010. = <http://prae.hu/prae/articles.php?aid=2728>

10 PAGONY [HUNOR], *Hát ez kemény, tesó!*, Százhold online, 2020. = <https://www.pagony.hu/cikkek/kiss-otto-a-batyam-occse>

11 UZSEKA Norbert, *Kiss Ottó: A bátyám öccse*, Ekultura, 2021. = <http://ekultura.hu/2021/01/20/kiss-otto-a-batyam-occse>; NAGY Andrea Flóra, *Hogyan értsük meg a testvérünket? – Kiss Ottó: A bátyám öccse*, f21.hu, 2022. = <https://f21.hu/irodalom/gyerek-es-ifjusagi-irodalom/a-batyam-occse/>

12 KISS, *A bátyám öccse*, 10.

A műben végig egyfajta pingpong zajlik a testvérek között. Örökös szópárbaj, melynek egyedüli célja egymás bosszantása. „Kiss Ottó mindeközben nem moralizál, hanem egy pszichológus szemével világítja meg a testvérek közti dinamikát.”¹³ Az idősebb a többletvelei magaslátaról, kissé becsmérően, a

„nem mehet el tőlem sehova,
minden délután itthon kell döglenie,
de nem baj, megkeserülöm én még ezt,
megtanít ő engem kesztyűbe dudálni”¹⁴

alapállásból szól a testvérehez. Ő az offenzív. Az öcs ilyenformán örökös defenzívából beszél, ám amolyan „okos(kodó) kistestvér” pozícióból. Amikor például a báty kiteszi az ajtajára a „BELEPNI TILOS! TESÓKNAK IS!” táblát, az öcs zsigerből felhívja

„a figyelmét az ellentmondásra:
ha egyszer tilos belépni,
akkor ő hogyan jutott be?”¹⁵

Emellett bizonyítani akar. Azt feltétlenül, hogy bár éveiben és magasságában talán kisebb, tudását tekintve mégsem az a bátyjánál. És ez általában sikerül is.

Kettejük hierarchikus alapállása a címbe is kódolva van. A kötetben megszólaló hang felől nézve a cím egyszerűen az „én” megfelelője. Ám mivel a teljes textus az öcs gondolatfutama, az is kijelenthető, hogy ő maga pozicionálja magát így. Ilyenformán a cím által is elismeri a báty fensőbbiségét.¹⁶ Ha másképp nem, úgy annak kora által. Tudatosítja, hogy ő a második. Mindeközben pedig vágyik a bátyja elismerésére. Hiszen a cím az idősebbhez való igazodást is jelzi. Kettejük kapcsolata olyannyira mérvadó, hogy a lírai én önmeghatározása csak a báty viszonylatában lehetséges.¹⁷ Ezt részben ellensúlyozza, hogy a báty végig csak függő beszédben, tehát az öcs által hallható, így maga is *benne foglaltatik* a kisebbben. Elválaszthatatlanok. Amiként a fekete (báty) és fehér (öcs) póloik, melyek a jin-jang jelentéstartományai mentén egészítik ki egymást Baranyai (b) András illusztrációin. Mindezen túl fontos a nevesítés hiánya is, ami az egész kötetben kitarat. Csak a két testvér státusza ismert, és az is egymás viszonylatában meghatározott. Mindkettő elveszítene a lényegét a másik nélkül. Egy öcs csak a bátyja végett lehet az, ahogy egy báty is csak az öccsének köszönheti szerepkörét. Nevek híján s e státusz nélkül pedig ez a két – vagy másfél – hang is megszűnne.

13 P. SZABÓ Dénes, *Örökre szóló kapocs*, Népszava online, 2021. = https://nepszava.hu/3127332_oro-kre-szolo-kapocs

14 KISS, *A bátyám öccse*, 24.

15 *Uo.* 8.

16 MIZSUR Dániel, *Ezörökre így marad?*, Mesecentrum, 2021. = <https://igyic.hu/konyvajanlok/ez-orokre-igy-marad.html>

17 BOLDOG Daniella, *A belépés tesóknak tilos*, Égigérő, 2021. = <https://egigero.hu/belepes-tesoknak-tilos#sthash.FPL31w5d.PU05LVZI.dpbs>

A mű öt tematikus egységre (versre) osztható. Az első négy sorrendje felcserélhető, ám a versszakok rendje nem. A szakaszok a lírai én gondolatmenete és az epikus szál mentén épülnek ki. Kötöttebb az utolsó vers pozíciója, abban ugyanis összeérnek, kikristályosodnak a korábbiak repeszei, felvetései. A versek címei – (*LEGÓ*), (*KÓLA*), (*KESZTYŰ*), (*VONAT*) és (*TÁRSAS*) – történeti orientációs pontokként funkcionálnak. A zárójel azonban azt is jelzi, hogy közben végig valami egészen más, a kapcsolat alakulása a meghatározó, a jelentéktelennek tetsző élethelyzetek pedig gazdag lélektani tartalommal telítődnek.

A kötet Baranyai által készített színes illusztrációi kiegészítik az olvasmányélményt és megkönnyítik a szereplőkkel való azonosulást, hiszen a könyv egyes mozzanatait kiemelve ábrázolják a humoros helyzeteket.¹⁸ „*A kevés vonallal rajzolt arckifejezések, a szögletes testábrázolások [továbbá] mind legó jelleget kölcsönöznek az illusztrációknak*”,¹⁹ ezzel is reflektálva a szövegeken átívelő, azokat összekötő (-rakó?) legó-motívumra.

A (*LEGO*) nyitánya a kötet egészének hangulatát meghatározza.

*„A bátyámnak van egy öccse,
aki sajnos pont én vagyok.*

*Ez önmagában is elég nagy baj,
de az még nagyobb baj,
hogy ez örökre így is marad.”²⁰*

A tizenöt éves báty fensőbbes heccelődése olyan kozmológiai leleményekben (is) megnyilvánul, minthogy a tízéves öcs hiába nő, mivel a világegyetem folyamatosan távolul, valójában úgyis egyre kisebb lesz. Ezen túl fizikai fölényével is él („*kitekeri a kezemből az okostelóját*”, „*lenyúlja a legómat*”, „*leharcol*”). Az öcs bizonyítási vágya mindeközben a „*míntha én teljesen hülye volnék*” formula variációinak számtalan visszatérésével lesz igazolható. És bizonyít is, hisz minden leleményességét latba veti. Amiért például nem árulja be, hogy a bátyja már felhordja a barátnőjét:

18 NAGY, I. m.

19 BOLDOG, I. m.

20 KISS, *A bátyám öccse*, 5.

„Szaporodik a legógyűjteményem.

*De ami ennél is lényegesebb:
az övé egyre jobban
fogy!*²¹

Ezen a szakaszon a tesóbajtársiasság az „üzlet az üzlet” felfogással párosul, mindeközben pedig – noha egészen más fronton – sikerül a növésbéli versenyt is kiegyenlíteni, hiszen a legófigurák gyarapodása itt a kicsiség ellensúlya lesz. Formailag ezt tükrözi le a versvégi, idézett sorok szótagszámának fogyása is.

A (KESZTYŰ) leckéje ugyancsak a bátyon csattan, hiszen az öcsre erőltetett takarításból csak az ő szobája marad ki, így a szülők is őt dorgálják meg. És visszafelé sül el a (VONAT) vicce is, amikor egy messzire szóló, egyirányú vonatjegyet vesz az öccse névnapjára, hisz „a lényeg, hogy addig se látja a szemüveges fejemet.”²² Ám a jegyet időben sikerül visszaváltani, az összegből pedig az öcs éppen megveheti a vágyott játékvo-
natot. S a legleleményesebb csavar a történetben, hogy nem önmagának, hanem a báty névnapjára, aki viszont dühében muszáj hogy továbbadja neki, hisz korábban hangosan dörögte: „azokat akkor is égő lenne tologatni a szőnyegen, / ha történetesen meglenne az egész készlet.”²³ Az egész készletre utaló megjegyzés, valamint a legóbábu-elkobzás azonban elárulják, hogy a báty sem teljesen felnőtt még. Ez pedig felszámolja a mondvacsi-
nált határt „dedós” és „nem dedós” játékok között, és tudatosítjuk, valójában nem létezik ilyen, csak szempont kérdése az egész.

Összességében mindenesetre kijelenthető, hogy a báty bosszantásai rendkívül leleményesek, és a maguk sajátos módján tanítanak, intelligenciát fejlesztenek és készenlétre ösztönöznek, ami „később, az életben” jól jöhet még. Hiszen a leleményes offenzívával szemben csak a leleményes defenzíva lehet eredményes. És a mód, amiként az öcs az idősebb ellen fordítja annak fegyverarzenálját, fokozatosan saját, bosszantó tudálékos-
ságát is szimpatikussá teszi.

Tény viszont, hogy bár a Dávid-féle leleményesség sokszor győz a báty-Góliát felett, az öcsnek más szakaszokon egy-egy megjegyzés révén épphogy önmaga gyermekségét,

21 Uo. 12.

22 Uo. 36.

23 Uo. 35.

hiányos ismereteit sikerül lelepleznie. A pillanat, amikor a (*KÓLA*) nyitányán kiesik az egyik lencse a szemüvegéből, és sehogyan sem tudja visszaeszkábálni azt, ennek metaforikus leképződése. Hiszen ugyanebben a versben háromszor szalajtja el kóláért a báty barátnője (klasszikusért, majd cukormentesért, végül pedig az utóbbiért járó plusz érméssel ellátva), csak hogy kettesben maradhassanak, az öcs viszont okoskodás nélkül tesz eleget mindennek a lány mosolya, „gödröcskéi”, kedvessége miatt, és még úgy érzi, jól is járt, amikor végül övé marad az ital.

Ez a „jól járás” motívum végigkíséri a könyvet, elég csak a fentebb taglalt legófigura-szaporulatra, a vonatjátékra vagy épp a „kesztyűbe dudálás” sikeres megtanulására gondolni. Utóbbi szólást annak jelképes tartalma helyett a szöveg – szemben a kiesett szemüveglencsével – szó szerinti formában alakítja történetessé, hiszen az öcs takarítása közben még a báty, a szülők hazaérte után azonban már az öcs fújja a kesztyűbe diadal-dallamait. Utóbbi a „megint túljártam az eszeden” mellett azonban a „megint tanultam valamit” ünnepe is.

A leginkább megmosolyogtató vaksága mégis a szerelem, a testiség kapcsán mutatkozik meg. Kiss Ottó műve ez utóbbira vonatkozó rejtett utalásokkal is él, hiszen a zárt ajtók mögött a báty és barátnője „nyöszögtek, röhögtek”,²⁴ amikor pedig kóláért szalajtják a lírai ént, a barátnő kapcsán azt jegyzi meg: „Láttam, hogy már nagyon szomjas”²⁵ – csak épp ennek szexuális kétértelmősége kerüli el a figyelmét. Az idevágó leghumorosabb szakasz mégis az, amikor bizonygatja:

*„nem most jöttem le a falvédőről,
tudom, hogy mire megy ki a játék,
tudom, hogy szerelmeskednek,
sőt lehet, hogy még csókolóznak is.”²⁶*

Remek megoldás, ahogy a kifejezést alternatív jelentéstartalommal ruházza fel. A szerelmeskedés nála nem a szexualitást, hanem a szerelmesek együtt töltött, összebújós idejét jelenti. Ezt pedig a fokozás leplezi le, mely szerint a csók a lírai én számára magasabb szintet képvisel a szerelmeskedésnél.

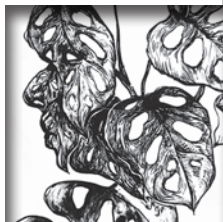
Utóbbival igazolható az is, hogy bár az öcs sok mindent jól dekódol és tud, de mégse mindent. Egy-egy terminus ismerete nem feltétlenül jelenti annak jelentésbeli ismeretét.

A kötet (*TÁRSAS*) című, utolsó versének nyitánya (gyerek)filozófiai töprengés, mely a talált tárgyak hasznáról és hasztalanságáról, jelentéktelenségéről és személyessé válásáról, fon-

24 Uo. 8.

25 Uo. 15.

26 Uo. 52.

tosságáról értekeznek. „Mert számomra igenis értékesek, / és az értékük az együtt töltött időben van.”²⁷ A saját, majd bátyja polcain sorakozó kacatok kapcsán a lírai én megjegyzi, hogy az értékük abban áll, hogy mindegyikhez valamilyen esemény emléke kapcsolódik.

Az ötödik vers az építkezése által pedig önreflexív módon ugyanígy viszonyul a korábbi négyhez. Magába építi őket, visszaul rájuk és a lényegükre. A kesztyű, a vonat, a legők visszatérnek, és a hozzájuk kapcsolódó emlékek által értékelődnek fel. Némelyik tárgy előrehaladva nyeri el a maga fontosságát. Például a tölcséres hallókészülék, amit azért kapott a bátyjától, „mert azt gondolta, hogy azzal meghallom azt is, amit egyébként nem szoktam meghallani.”²⁸ Hiszen ennek segítségével hallgatja ki a báty és a barátnő beszélgetését, ahol a testvér azt

„suttogta,
hogy mostanában egész jókat lehet velem beszélgetni,
hogy mostanában egyre gyakrabban tud velem
sakkozni meg társasozni.”²⁹

Utóbbi pedig bár nem bevallottan, mégis az öcs legnagyobb ajándéka. Hisz e mondatok által nő föl a (báty által is) vágyott testvéri szerephez. S azt, hogy a bátyja talán nyerni hagyta társasjáték közben, hirtelen nem bosszantó hazugságként, hanem a törődés jeleként értékeli újra.

Ezzel pedig helyreáll a rend. A méltatlankodó hang és egymás folyamatos bosszantása megnyílik, s rejtett tartalma, egymás fontossága kerül előtérbe. „[M]ert hát ki az a hülye, / aki rossz kapcsolatot akar a másik emberrel?”³⁰ A mű végén, amolyan keretes megoldásként a kiábrándító felhangú kötetkezdő-sorok felülíródnak, s a fiúk kapcsolatának alakulására reflektálva újra is tördelődnek, kiegyenesednek. Mondhatni tiszta sorokká válnak. Mert végül is:

„Azért az jó érzés, hogy az embernek ilyen bátyja van.

Meg az is jó, hogy pont én vagyok az öccse.

De az a legjobb, hogy ez már örökre így is marad.”³¹

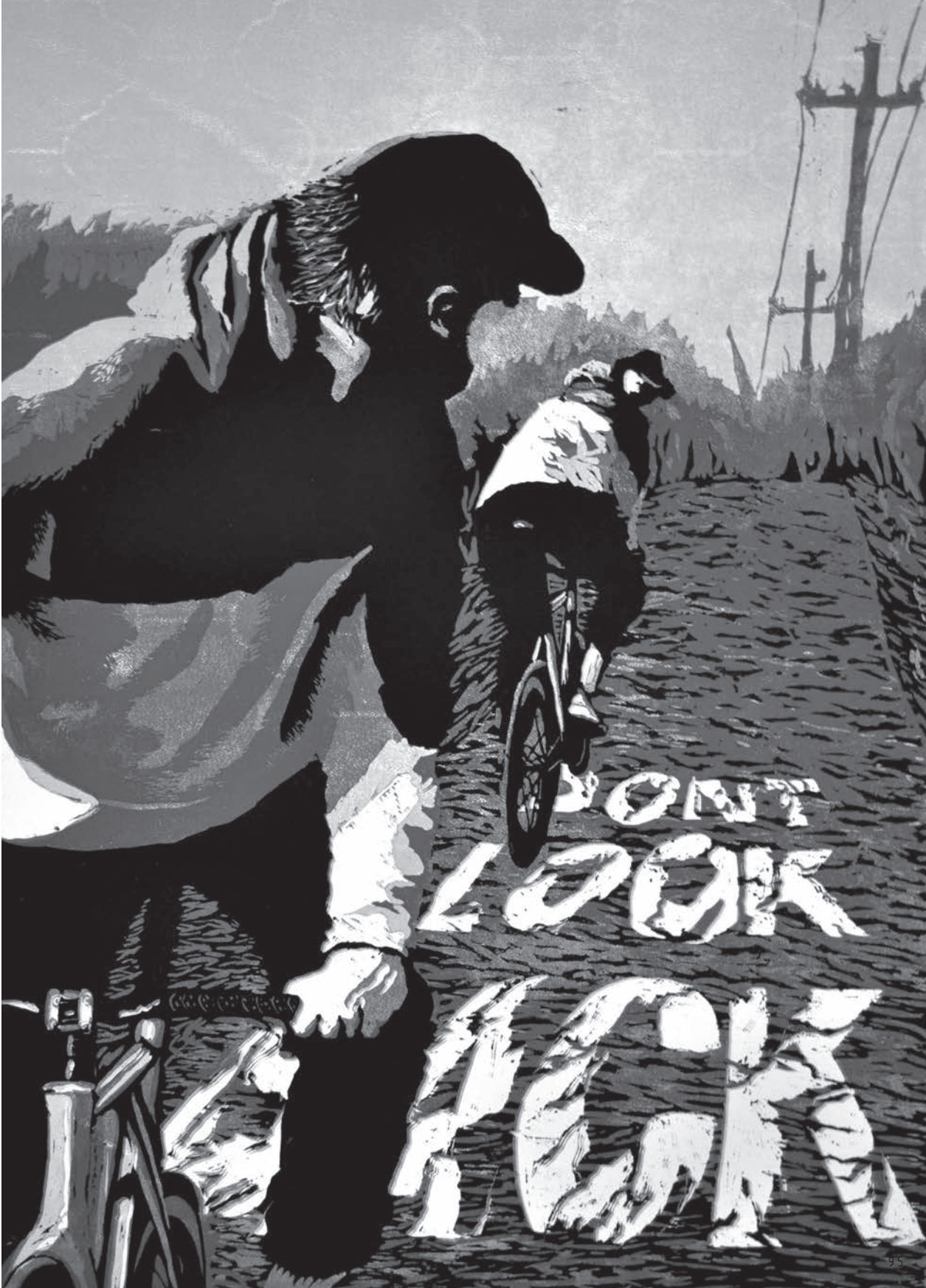
27 Uo. 42.

28 Uo. 33.

29 Uo. 53.

30 Uo. 47.

31 Uo. 55.

SZERZŐINK

ANDRÉ FERENC (1992, CSÍKSZEREDA) KÖLTŐ, SLAMMER, MŰFORDÍTÓ ■ **BAKA L. PATRIK** (1991, BRÜNN) ÍRÓ, KÖLTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (SELYE JÁNOS EGYETEM) ■ **BARNA LÁSZLÓ** (1986) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (MISKOLCI EGYETEM) ■ **FELLINGER KÁROLY** (1963, POZSONY) KÖLTŐ, HELYTÖRTÉNÉSZ ■ **GUBIS ÉVA** (1988, IPOLYSÁG) ÍRÓ ■ **JUHÁSZ TIBOR** (1992, SALGÓTARJÁN) ÍRÓ, KÖLTŐ, SZERKESZTŐ ■ **MOLNÁR DÁVID** (1990, BUDAPEST) KÖLTŐ ■ **PÉNZES TÍMEA** (1976, ÉRSEKÚJVÁR) ÍRÓ, KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **SZÁSZI ZOLTÁN** (1964, TORNALJA) ÍRÓ, KÖLTŐ ■ **TÓTH LÁSZLÓ** (1949, BUDAPEST) KÖLTŐ, ÍRÓ, MŰFORDÍTÓ ■ **URBÁN ANDREA** (1998, SZOLNOK) KÖLTŐ, PHD-HALLGATÓ (DEBRECENI EGYETEM) ■ **VARGA IMRE** (1950, KISGYARMAT) KÖLTŐ

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

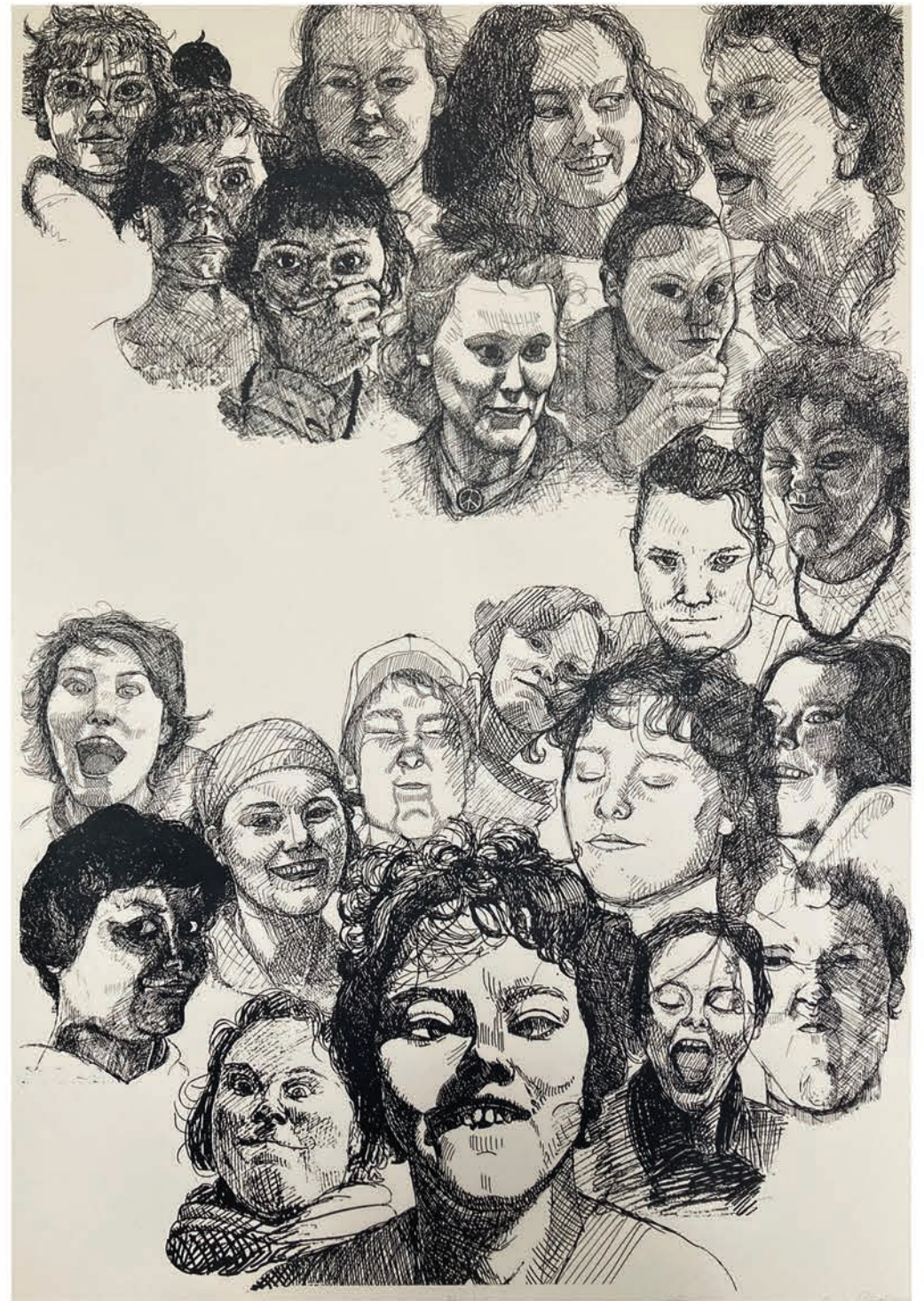
DUNASZERDAHELY - MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM - DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)
ÉRSEKÚJVÁR - KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA - MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC - GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS - MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA - MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK - KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY - „SPOLOK MADÁCH - MADÁCH EGYESÜLET“, MADACH.ASIST@GMAIL.COM
SOMORJA - MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])
TORNALJA - TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST - ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

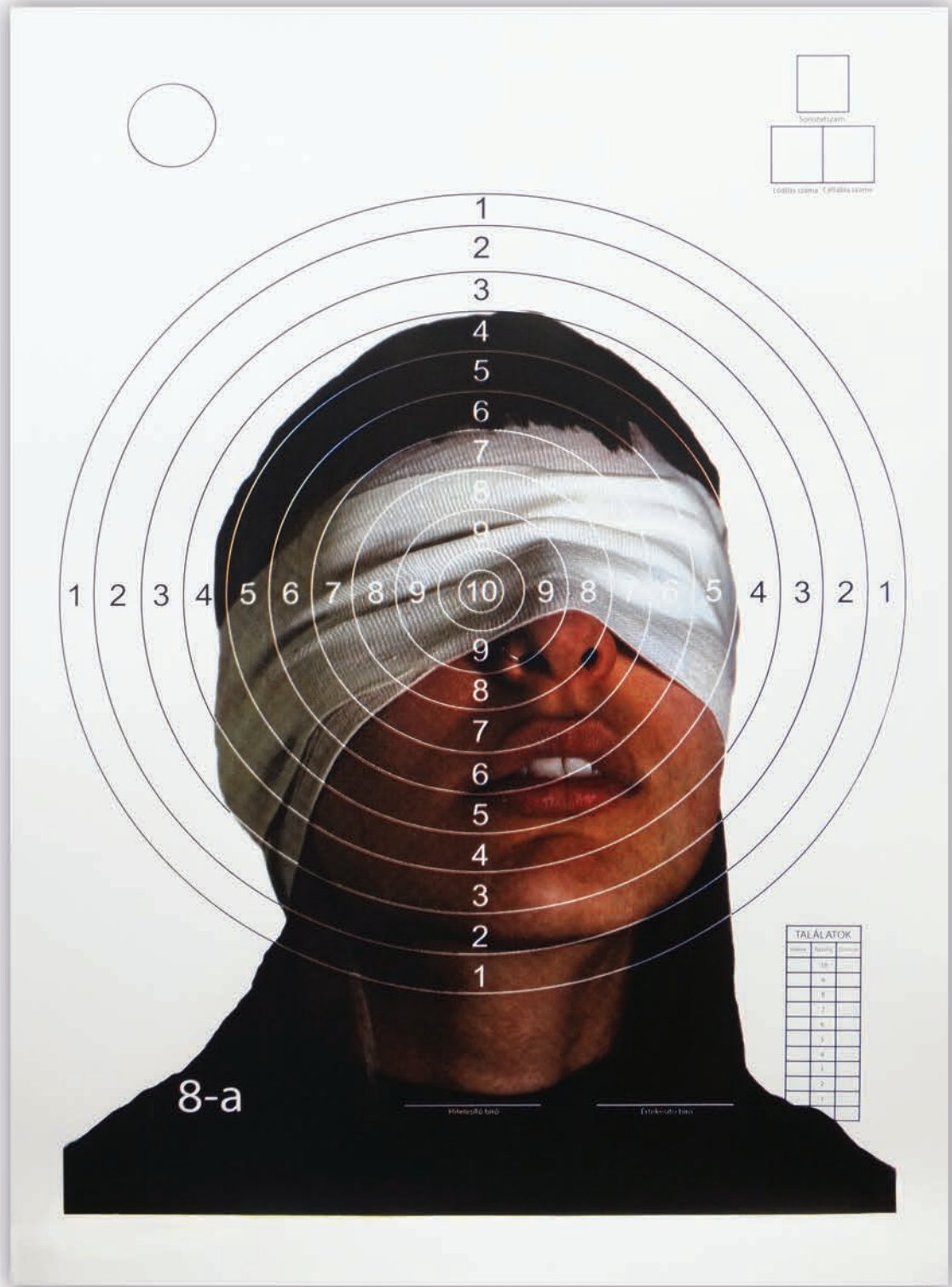
CZÁR ANNA, DEMONSTRATION FOR TEACHERS RIGHTS IN PEST,
35x45 cm, OLAJ, VÁSZN, 2022

KINCSES FLÓRA, HUSZONEGY, SZITANYOMAT, 100x70 cm, 2023

DICSŐ ESZTER NÓRA, IT IS NOT REAL, RÉSZLET 1/16,
SZITANYOMAT ÉS FESTÉS, 50x35 cm, 2023

DICSŐ ESZTER NÓRA, BLINDSIDED, SZITANYOMAT,
100x70 cm, 2023

